

श्री साइकलवाला

फेब्रुवारी

किंमत
एक
रुपया

१९७३

अनुक्रमणिका फेब्रुवारी १९७३

१. श्रीसाई वाक्सुधा
२. साइनाथः सुशोभते
भक्ताची प्रार्थना
३. संपादकीय
नाथमहाराजांचे एक गोड पद.
४. श्री साई कीर्तनमाला पुष्प ५ वें
५. देव कुठे आहे ?
६. श्री गोंदवलेकर महाराज (व्यक्तिदर्शन) ले.२.
७. विद्यार्थ्यांची वळवळ
८. दत्तावतार श्रीपाद श्रीवल्लभ, भाग ३
९. सत्संगाचा प्रभाव
१०. ज्योतिषशास्त्र, लेखांक ७ वा
११. बाबांची कृपा
श्री साई प्रसाद
एक सत्य अनुभव
१२. कविता :- (१) समर्पण
(२) प्रभूचा पहारा
१३. शिरडी वृत्त, डिसेंबर १९७२.
१४. देणगीदारांची यादी, शिरडी, डिसेंबर १९७२.

पां. द. खाडिलकर
शाम जुवळे

ह. भ. प. (प्रा.) द. दि. परचुरे

डां. माधवराव दाभाडे.

पु. मु. अत्रे.

द. शं. टिपणीस.

सच्चिदानंद के. दाणी.

वि. के. छत्रे.

शरद द. उपाध्ये

एक साईभक्त महिला

सौ. लीलावती म. शहा

सौ. प्रमोदिनी पोतनीस

श्री. चिपळूणकर गुरुजी.

तु. गं. चव्हाण

हिंदी विभाग

१. सहकार
२. विदर्भके श्रेष्ठ संत
३. मुक्तिकी चाह
४. वंदना

रा. वि. गाडगीळ

श्री. ना. हुदार

राधाकृष्ण गुप्ता 'चित्तन'

सौ. धनकुंवरदेवी गुप्ता.

English Section

1. Science of Religion
2. Review—Jeevitacharitramu (Telugu)
3. Experiences
4. Apostle of Love
5. Genuine Devotion
6. List of Donors, Shirdi and Bombay, December, 1972.
7. Shri Sai Darbar—An Appeal.

Swami Chinmayananda

T. Mohan Ram

Smt. Mani Sahukar

From 'Sai Bliss'

जगा लावावें सत्पथीं । हेचि साईलीलेची कृती ॥

श्री सा ई वा कसु धा

क्षमा शांति निःसंगता । भूतदया परोपकारिता ।
इंद्रियनिग्रह निरहंकारिता । यांचा आचरिता दुर्लभ ॥८५॥
जें न लाभे पढतां ग्रंथ । सुलभ तें पाहतां एक क्रियावंत ।
करो जें न तारागण अनंत । संपादी भास्वत एकला ॥८६॥
तैसेचि हे उदार संत । सहज क्रिया त्यांच्या अनंत ।
करिती जीवांसि बंधमुक्त । सौख्य अत्यंत देतात ॥८७॥
यांतीलचि एक साईमहंत । ऐश्वर्यवंत श्रीमंत ।
परी फकिरासभ आचरित । आत्मनिरत सर्वदा ॥८८॥
अनवच्छिन्न जयाची समता । मी माझे ही नाही वार्ता
जीवमात्रीं सदा सद्यता । भूतीं भगवंतता मूर्तिमंत ॥८९॥

साईसच्चरित, अध्याय ९.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५१ वे]

फेब्रुवारी १९७३

[अंक ११

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

(प्रा.) द. दि. परचुरे, एम्. ए., प्रवीण.

वार्षिक वर्गणी रु. १० (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

साइनाथः सुशोभते

भवसंतप्तचित्तानां जीवानां शान्तिदायकः ।

त्राता यः पापराशीनां साइनाथः सुशोभते ॥१॥

वैराग्यधनसंपन्नः सदाचारविचारवान् ।

निर्धनोऽपि धनं दाति साइनाथः सुशोभते ॥२॥

येन प्रज्वालिता दीपा विना तैलं निजस्थले ।

अद्भुतं दर्शितं येन साइनाथः सुशोभते ॥३॥

दर्शनं यस्य संतोषो भाषणं यस्य शान्तिदम् ।

स्पर्शो यस्य विमोक्षाय साइनाथः सुशोभते ॥४॥

कृपादानेन हे साधो धन्यं माम् कुरु पीडितम् ।

नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमोनमः ॥५॥

— पां. द. खाडिलकर.

भक्ताची प्रार्थना

जगाचा विसर । देवाचा आठव ।

देवानेच ठाव । हृदयीं द्यावा ॥१॥

देवाचेच प्रेम । ठसावे अंतरीं ।

देवाचे संसारी । छत्र लाभो ॥२॥

देवाचे स्मरण । हेच संध्या—स्नान ।

अन्य काही भान । असों नये ॥३॥

देवाचीच वाणी । यावी श्रवणांत ।

तेणेच निभ्रांत । मन व्हावे ॥४॥

देवाचे दयेने । झिजावी ही काया ।

सत्य आकळायी । स्वरूपाचे ॥५॥

देवाचे कृपेने । व्हावी समदृष्टी ।

अंतरींची सृष्टी । उजळायी ॥६॥

देवानेच हातीं । धरोनिया हात ।

जीवनात साथ । द्यावी सदा ॥७॥

देवाचे चरण । हेचि वंदनीय ।

लागावा तो लय । नित्य तेथे ॥८॥

आणिक प्रार्थना । नसे काही आता ।

देवानेच चित्ता । स्थैर्य द्यावे ॥९॥

— शाम जुवळ.

संपादकीय

हैं प्रतिज्ञोत्तर माझे

भारताने मागील पंचवीस वर्षांच्या स्वातंत्र्याच्या काळांत काय काय प्रगती केली व अजून कोणकोणत्या बाबतींत आपल्याला प्रगती करावयाची आहे, याचें दिग्दर्शन आम्ही यापूर्वी बरेचदां केलें आहे. आम्ही राजकारणाबद्दल लिहीत आहों असें नव्हे. तर सर्वसामान्य भारतीयांचें हिताहित कशांत आहे याबद्दल निःपक्ष दृष्टीनें बोलत आहोंत. साईबाबांचे अनुयायी हे भारताचे निष्ठावंत नागरिक आहेत, व या दृष्टीनें भारताच्या कल्याणाची त्यांना अहर्निश आस्था आहे. पक्षीय राजकारणाची चिखलफेंक आम्हाला करावयाची नसून केवळ लोककल्याणाच्या दृष्टीनेंच देशांतील घटनांकडे आम्हांस पहावयाचें आहे.

मागच्या स्वतंत्र्यदिनाचे वेळीं प्रख्यात विद्वान् श्री. एन्. ए. पालखीवाला यांनी आपल्या भाषणांत सांगितलें कीं देशाला आज पांच गोष्टींची अत्यंत गरज आहे.

१. खाजगी, सार्वजनिक व राजकीय जीवनांत काहीं स्थिर मूल्यें स्थापन करणें.
२. दीर्घ पारतंत्र्यानंतर आपल्याला प्राप्त झालेलें स्वातंत्र्य टिकवून ठेवणें.
३. सर्वतंत्र स्वतंत्र अशी न्यायसंस्था निर्माण करणें.
४. प्रमाणाबाहेर वाढत चाललेल्या राज्यशासनाच्या अधिकारांवर नियंत्रण घालणें.
५. बुद्धिवादाच्या कसोटीवर कोणतीही गोष्ट पारखून घेणें.

या पांच गोष्टी संपादन करण्यासाठीं त्यांनी देशांतील सर्व लोकांना, पक्षांना, व विशेषतः तरुणांना, आवाहन केलें. अर्थात् साईभक्तांनाही हें आवाहन आहेच. यांत कोणतेंही पक्षीय राजकारण येत नाहीं.

या देशाची थोर परंपरा व संस्कृति या गोष्टींकडे दुर्लक्ष करून आपण नकली पाश्चात्य संस्कृतीचें अधिकाधिक अनुकरण करीत आहों याबद्दल श्री. पालखीवाला यांनी दुःख व्यक्त केलें. ते म्हणाले कीं ज्या नेत्यांनी परंपरा व संस्कृति यांच्या बळावर भारताच्या स्वातंत्र्याची उभारणी केली ते आज स्थानभ्रष्ट झाले असून त्यांची जागा घंदेवाईक तुंबडीभरू 'फुडाऱ्या'नी घेतली आहे. हे सत्तालोलुप पुढारी, अव्यवहार्य कल्पना पसरविणारे वेडे ध्येयवादी, व पेट्रोलसारखे भडकणारे बेशिस्त कामगार या तिघांनी आपलें स्वातंत्र्य धोक्यांत आणले आहे.

देशाच्या धारणेसाठी "Law of Dharma and the Substitution of goodwill for hatred" या गोष्टींची निकडीची आवश्यकता आहे, हे श्री. पालखीवाला यांचे मत हेच बाबांच्या शिकवणीचें सार होय. त्याचाच प्रसार देशाला तारील हा श्री. पालखीवाला यांचा विचार अत्यंत चिन्तनीय आहे :-

"If this is done, you will experience the greatest transformation. This is the first task before the youth and they alone can do this and give back to India her soul."

श्रीसाईलीला मासिकातर्फे अशाच विचारांचा प्रसार करण्यासाठी आम्ही प्रतिज्ञाबद्ध आहोत.

—0—

वाचकांस विनंति

जानेवारी अंकांत निवेदन केल्याप्रमाणे श्रीसाईलीला मासिक आपल्याला कोणत्या भाषेत पाहिजे हे वाचकांनी आम्हांस त्वरित कळवावे.

नाथमहाराजांचे एक गोड पद

- संत आला घरा म्हणुनी काय बोलुन शिणवावा ?
 उंस झाला गोड तरी काय मुळासकट खावा ? - - - - १.
 उज्ज्वल दीप झाला म्हणुन काय वळचणीस ठेवावा ?
 प्रीतिचा सोयरा झाला म्हणुन काय बहुत दिवस रहावा ? - - - २.
 गांवचा प्रभु झाला म्हणुन काय गांवचि लुटावे ?
 व्याजबट्टा देतो तरी काय मुदलचि बुडवावे ? - - - ३.
 चंदन शीतल झाले म्हणुन काय उगाळून प्यावे ?
 वडिल रागा आले म्हणुन काय जिवेच मारावे ? - - - ४.
 सुंदर स्त्री झाली म्हणुन काय बळेच भोगावी ?
 इष्टमित्र झाला म्हणुन काय त्याची बाईल मागावी ? - - - ५.
 सोन्याची सुरी झाली म्हणुन काय उरीच खुपसावी ?
 मखमल झाली पैजार म्हणुन काय शिरीच बांधावी ? - - - ६.
 नित्य भेटतो देव म्हणुन काय जनांस सांगावा ?
 एका जनार्दन म्हणे देव तो गुप्त ओळखावा - - - ७.

श्रीसाई कीर्तन माला

पुष्प पांचवें

लेखक ह. भ. प. (प्रा.) द. दि. परचुरे

शिव आणि विष्णु एकचि प्रतिमा । ऐसा ज्यांचा प्रेमा सदोदित ॥१॥
धन्य ते संसारीं नर आणि नारी । वाचे हर हरी उच्चारीती ॥२॥
नाहीं भेद कांहीं, अवघा अभेद । द्वेषाद्वेष संबंध उरीं नुरे ॥३॥
सोनार नरहरी न देखेचि द्वैत । अवघा मूर्तिमंत एकरूप ॥४॥

नरहरी सोनारांचा हा अभंग आहे. हे पंढरपुरचे राहणारे. सोनाराचा धंदा. कट्टर शिवभक्त. पंढरपुरच्या एका सावकाराने पांडुरंगाला नवस केला होता कीं मला मुलगा झाला तर तुला सोन्याचा करगोटा घालीन. त्याप्रमाणे मुलगा झाल्या-नंतर पांडुरंगाला करगोटा करून घेण्यासाठी सावकार नरहरी सोनारांकडे गेला. नरहरी म्हणाले, “तुम्ही सांगाल त्या मापाचा करगोटा कटून देईन, पण पांडुरंगाच्या कमरेचे माप मी घेणार नाहीं. तें तुम्ही आणून द्या. कारण पांडुरंग म्हणजे विष्णू. त्याचे तोंड आम्ही शिवभक्त पाहाणार नाहीं !” केवढी कट्टरता पहा. शेवटी सावकाराने माप आणून दिले. पण करगोटा घालायला जावे तों तो दोन बोटे कमी भरावा असे तीन वेळा झाले. नरहरीबाबांनी करगोटा दरवेळीं दोन बोटे वाढवून द्यावा तरी आपला पांडुरंगाच्या कमरेला येईना. शेवटी सावकाराच्या विनंती वरून नरहरी बाबा स्वतः माप घेण्यास गेले, पण एका अटीवर कीं ‘मी फडक्याने डोळे बांधून माप घेईन’ झाले. नरहरी बाबा डोळे बांधून जो माप घेऊं लागले तों विठ्ठलाच्या जागी त्यांना शिवाची मूर्ति दिसू लागली. डोळे सोडून पाहतात तों विठ्ठल. असे जेव्हां वारंवार झाले तेव्हां नरहरी सोनार मर्म समजले, आणि म्हणाले, “शिव आणि विष्णू एकचि प्रतिमा”. त्यांच्या लक्षांत आले कीं विठोवाच्या डोक्यावरच मुळीं शिवाची पिंडी आहे. “शिवस्य हृदये विष्णुः, विष्णोश्च हृदये शिवः ।” हरिहरांत अभेद आहे असे नरहरी बाबांना दिसून आले व त्या नंतर त्यांनी भागवत धर्माचे मोठे कार्य केले. पंत त्यांचा महिमा वर्णन करतांना म्हणतात :-

(आर्या)

नरहरि नामा पावे संत न सोनार दास मान कसा ?
तरला कसनि भवाचा अंत, नसो नारदासमान कसा ?

पंत स्वतः रामभक्तखरे. पण देवदेवतांच्या बाबतींत त्यांची दृष्टि विशाल होती. 'केकावली'त पंत सांगतात

(पृथ्वी) -

तुम्हां हरि हरांत ज्यां दिसतसे दिसो वास्तव
प्रबुद्ध म्हणती नसे कियपि भेद, मी यास्तव ॥
म्हणें मनिं 'यथार्थ जें स्वमत वर्णितो शैव तें
न'; वैष्णव दुराग्रही; परम मुख्य हीं दैवतें ॥

खरोखर शिव आणि विष्णू हीं वैदिकांचीं दोन मुख्य दैवतें होत. वैदिक वाङ्-
मयांत विष्णु प्रथम पासून आहे, परंतु रुद्र वराच नंतर येतो. हे रुद्र वरेच असून त्यां-
तला शिव किंवा शंकर (कल्याण करणारा) हा मुख्य होय. याचें कारण असें
वाटतें कीं रुद्र ही अनार्याची देवता आर्यांनीं स्वीकारली, व तिला मानाचें स्थान
देऊन ती आपल्यात रूढ करून टाकली. महाभारतांत शांतिपर्व अ. २८४ १४५मध्ये
शिवाची स्तुति करतांना म्हटलें आहे कीं, घंटोऽघंटो, घंटी घंटी चरुचेली मिलीमिली।
ब्रह्मकायिक मग्नीनां दंडी मुंड स्त्रिदंड धृक् ॥

या श्लोकांत येणारे चरुचेली व मिलीमिली हे संपूर्ण द्राविडी शब्द आहेत. चरु-
चेली म्हणजे चराचराशीं सोंगट्यांप्रमाणें खेळणारा, व मिलीमिली म्हणजे कारणा-
चेंहि कारण, अर्थात आदि कारण. हें शंकर दैवत लोकांत इतकें रूढ झालें आहे कीं
प्रत्येक गांवच्या वेशीवर इतर कोण्या देवतेचें देऊळ नसलें तरी शंकराचें देऊळ असायचें
हें ठरूनच गेलें आहे. हें दैवत सामान्य लोकांचें म्हणजे गोरगरिवांचें होतें, व तें
'आशुतोष' म्हणजे लवकर संतुष्ट होणारें होतें. म्हणून 'शिवपूजनं प्रतिदिनं'
हें 'धन्यो गृहस्थाश्रमः'चें एक आवश्यक लक्षणच होऊन बसलें. सगळ्या संपत्तीचा
सांठा जो हिमालय तो यांचा सासरा. बरें, यांना दिलेली जी पार्वती ती हिमावयाची
एकुलती एक मुलगी. तेव्हां या जांवयाला काय कमी होतें ? पण नाही. सगळें
ऐश्वर्य सोडून हे आपले अंगाला राख फासून, चामडें कमरेला गुंडाळून स्मशानांत
पडलेले. कालिदासानें म्हटलें आहे-एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफलो यः स्वयं
कृत्तिवासाः (मालविकाग्निमित्र १।१) .

परंतु आपण स्वतः निर्धन आणि निरिच्छ राहून दुसऱ्यांचें मात्र सदैव कल्याण
करणारे हे शंकर किंवा सदाशिव म्हणजे लोक सेवकाचें आदर्श उदाहरण होय.
शंभूच्या आराधनेंत सर्व कांहीं आलें असें एका प्रसिद्ध श्लोकांत म्हटलें आहे
तो श्लोक असा :-

आत्मा त्वं गिरजापतिः, सहचराः प्राणाः, शरीरं गृहम् ।
पूजा ते विषयोपभोगरचना, निद्रा समाधि स्थितिः ॥

संचारः पदयोः प्रदक्षिण विधिः, स्तोत्राणि सर्वाः गिरः ।
यद्यत्कर्म करोमि तत्तदखिलं शंभो तवाराधनम् ॥

तसेंच शंकरांची लोकप्रियता दाखविणारे आणखीहि कित्येक श्लोक लोकांच्या नित्य पठणांत आहेत. पहा—

(राग—शंकरा; ताल—झपताल).

कैलासराणा शिवचंद्र मौळी । फणींद्र माथां मुकुटीं झळाळी ॥
कारुण्य सिंधू भवदुःख हारी । तुजवीण शंभो मज कोण तारी ? ॥१॥
कर्पूर गौरं करुणावतारं । संसार सारं भुजगेंद्र हारम् ।
सदा वसन्तं हृदयारविंदे । भवं भवानी सहितं नमामि ॥२॥

कुटुंबकलहानें त्रस्त झालेल्या माणसाला योग्य दैवत शंकरच. कारण ते स्वतःच तसे आहेत. यांच्या कुटुंबांतील मंडळी म्हणजे पार्वती, गणपति, कार्तिकेय, मोर, उंदीर, सर्प, सिंह, चंद्र आणि गंगा. सगळीं चांगलीं माणसें. पण एकमेकांचा प्राण घेण्यासाठीं सगळीं कशीं टपून वसलीं आहेत ! तेव्हां हें सर्व दृश्य पाहून शंकर हाला-हल विष प्याले ! कवि म्हणतो —

अत्तुं वांछति वाहनं गणपतेः आरब्धुं क्षुधार्तः फणी ।
तं च क्रौंचपतेः शिखी च गिरिजासिंहोऽपि नागाननम् ॥
गौरी जन्हुसुतामसूयति कलानाथं कपालानलः ।
निर्विण्णः स पपौ कुटुंबकलहात् ईशोऽपि हालाहलम् ॥

यांतला विनोद सोडून द्या. परंतु शंकर हे वैराग्याचेंच मूर्तिमंत दैवत आहेत. राम, कृष्ण, विष्णु इत्यादि देवता शृङ्गार व भोगप्रिय. पण शंकर त्या पासून अगदीं अलिप्त. म्हणून ज्याला एकान्त साधून तप करावयाचें आहे त्याला आदर्श स्थान म्हणजे शिवमंदिर.

“शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः । (भ.गी. ६-११)

यावर भाष्य करतांना ज्ञानोबाराय म्हणतात —

परी आवश्यक पांडवा । ऐसा ठाव जोडावा ।
तेथ निगूढ मठ होआवा । कां शिवालय ॥

या शिवदैवताला आर्यांनी कित्ती उच्च आणि पवित्र स्थान दिलें आहे पहा. शंकराचार्य म्हणतात :-

मनोबुद्धयहंकारचित्तानि नाहं । न च श्रोत्र जिह्वे न च घ्राण नेत्रे ।
न च व्योम भूमिः न तेजो न वायुः । चिदानंदरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥

ते मानू लागले कीं जीवाची परमोच्च दशा किंवा परिणत दशा म्हणजे शिवत्व समर्थ म्हणतात कीं जिवाशिवाचें ऐक्य घडवून आणणें हेंच सद्गुरूंचें मुख्य कार्य :-

“जो ब्रह्मज्ञान उपदेशी । अज्ञान अंधार निरसी ।
जीवात्मया शिवात्मया पार्शी । ऐक्यता करी ॥”

विश्वात्मक देव मानणारे ज्ञानेश्वरही सांगतात -

“जीव हा शिव करीं ऐसें करनी राहे ।
राम नाम मंत्र ध्वनि कळिकाळ वास न पाहे ॥

अशी ही देवता कीं जिच्या दर्शनानेच मनांत शिवत्व यावें व मुमुक्षुदशा प्राप्त व्हावी.

पिनाकफणिज्जालेन्दु भस्म संदाकिनियुता ।
पवर्ग रचिता मूर्तिः अपवर्ग प्रदायिनी ॥

वाजसनेय यजुर्वेद ३४।१.६ यांत तर असें म्हटलें आहे कीं-
तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ।

परंतु विष्णूच्या जोडीला शिव हें देवत ठेवल्यामुळें लोकांत दोन पक्ष उत्पन्न होऊन समाजांत फूट पडेल ही कल्पना प्राचीन आर्यांना निश्चितपणें होती व त्यासाठीं त्यांनी प्रथमपासूनच ‘ईश्वर एक आहे’ हें तत्त्व प्रामुख्याने लोकांपुढें ठेवलें. देव ३३ कोटी म्हणजे ३३ प्रकारचे आहेत, संख्येनें तेहेतीस कोटि नव्हेत. शतपथ-ब्राह्मणांत म्हटलें आहे “त्रयस्त्रिंशत् वै देवाः”, म्हणजे देव ३३ प्रकारचे आहेत. ते म्हणजे आठ वसु, अकरा रुद्र, बारा आदित्य, इंद्र व प्रजापति. निरनिराळ्या सरकारी खात्यांचे जसे अधिकारी असतात तसे हे. पण राष्ट्राध्यक्ष एकच असतो तसा ईश्वर ! मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूर्यते सचराचरम् । भ. गी. ९।१०. सायणाचार्य म्हणतात कीं या देवतांचा महिमा दाखविण्यासाठीं वेदांत अनेक (३३३९) देवतांचा उल्लेख केलेला आहे. यास्काचार्यांनीही ‘नरराष्ट्रमिव’ अशी उपमा दिली आहे. म्हणजे ज्याप्रमाणें असंख्य माणसें व्यक्तिरूपांनीं भिन्न असूनही राष्ट्ररूपांनीं एक असतात, त्याप्रमाणें विविध रूपांनीं प्रकट होणाऱ्या देवांत एकच परमात्मा आहे. निरवक्तकारही सांगतात-‘तत्तत्कर्मनुसारं विविध नांवांनी पुकारले जाणारे देव एकच होत.’

बृहदारण्यकांत याज्ञवल्क्य प्रथम तीन देवांचा उल्लेख करतात. परंतु नंतर ते दोनच कसे आहेत हें सांगून शेवटीं देव एकच आहे असें निश्चयानें सांगतात. आणखी प्रमाण पहा—

एको देवः सर्वभूतेषु गूढः, सर्वव्यापी सर्वभूता-तरात्मा ।
कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः, साक्षी चेतः केवलो निर्गुणश्च ॥

— श्वेताश्वतर उप.

पुढें होऊन गेलेल्या हिंदू, मुसलमान, सूफी, ख्रिश्चन इत्यादि संतांनी अगदीं एकमुखानें सांगितलें कीं 'वाबांनो, कां भांडतां ? ईश्वर एकच आहे व तसा तो पाहाण्यास शिका.'

(पद - राग यमन; ताल धुमाळी.)

देव देव तो एक जगतमें, महंमद हो या महादेव हो -१-
जातक अथवा बाइबल पदो, बुद्ध कहो या क्रिस्त कहो -२-
पुराण अथवा कुराण सुनिये, कासी हो या काबा हो -३-
अंतर्यामी घटघटमें बह, ईश्वर हो या अल्ला हो -४-
छोटा हो या बडा क्यों न हो, चींटी हो या चिडिया हो -५-
परमात्मा तो अन्य नहीं है, स्थावर हो या जंगम हो -६-

याचें कारण असें कीं निरनिराळ्या संतांचा परमात्मविषयक अनुभव अगदीं साख्वा, म्हणजे एकत्वाचच आहे. परंतु 'भिन्नश्चिंहि लोकः'. म्हणून महिम्न-स्तोत्रांत सांगितलें आहे—

रुचीनां वंचित्वात् ऋजुकुटिल नानापथजुषाम्,
नृणां एको गम्यः त्वमसि पयसां अर्णव इव.

हरिहर, शिवराम इत्यादि नांवें शिव आणि विष्णु यांचें अद्वैतच सुचवितात. फार कशाला, भीष्मांनी सांगितलेल्या विष्णूच्या सहस्रनामांत सर्वः, शर्वः, शिवः, स्थाणुः, स्वयंभूः, शंभुरादित्यः, आदिदेवः, महादेवः, रुद्रः, बहुशिराः अशीं कित्येक शंकराचीं नांवें आहेत. अर्थात् हरिहरांमध्ये भेद नाही. पद्यपुराणांत सनत्कुमारांनीं नारदांना नामस्मरणाचे जे दहा अपराध सांगितले आहेत त्यांत तर 'हरिहरांत भेद करणें' हा एक अपराध सांगितला आहे. परंतु अद्वैताचें हें सूळतत्त्व विसरून शैव आणि वैष्णव हे आपापल्या मताचे केवळ कट्टर अनुयायी बनले इतकेंच नव्हे, तर एकमेकांचे कट्टर शत्रु बनले. याबद्दल एक गोष्ट सांगतो.

एक वैष्णव सहकुटुंब एक दिवस आपल्या मित्राकडे राहाण्यासाठी गेले. सकाळी ९-१० चे सुमारास पोचले. त्यांच्या स्त्रीचे स्नान झाले व मग वेणीफणी करतांना ती जी डोळ्यांत काजळ घालू लागली ती उभ्या बोटाने ! घरांतल्या बायकांनी विचारले, "अहो, असें काय काजळ घालतां ?" ती स्त्री म्हणाली, "काय सांगायचं बाई ! आमचे हे कट्टर वैष्णव आहेत. ते जसें उभें गंध लावतात तसें बायकांनीही उभ्या बोटानं काजळ लावायचं असा आमच्या घरांत नियम आहे. आमच्या घरांत आम्ही पोतेरें सुद्धां उभें सारवतो." "

बायकांचीं अशीं बोलणीं होताहेत तेवढ्यांत पुरुषांचीं जेवणें झालीं. जेवणा-नंतर यजमान पाहुण्यांना म्हणाले, "तुम्हाला गादी घालून देतो. दमले असाल प्रवासानं. जरा आडवे व्हा." पाहुण गरजून म्हणाले, "हां, तें सांगूं नका. आम्ही शैव दमलों तरी आम्ही आडवे होणार नाहीं. आम्हाला एक कोपरा रिकामा करून द्या. तिथें आम्ही उभ्यानें झोंप घेऊं !"

हें असें नंतरच्या काळांत झालें. शैव-वैष्णवांच्या वैरामुळेच इ. पू. तिसऱ्या शतकांत जैन-बौद्धांचें फावले. घरांत फूट पडली कीं उपन्ये आंत घुसणारच. परंतु सौतीनें 'भारत' ग्रंथांत भर घालून हा विरोध नाहींसा करण्यासाठीं जोराचा प्रयत्न केला. अनुशासन पर्वांत तर सौतीनें शंकराची स्तुति प्रत्यक्ष श्रीकृष्णाच्याच तोंडून वदविली आहे. एका श्लोकांत हरिहरांचा अभेद कसा खुबीनें सांगितला आहे पहा:-

(राग सारंग. ताल झपताल.)

गवीशपत्नो, नगजापहारी, कुभारतातः, शशिखंडमौलिः,
लंकेशसंपूजितपादपद्मः, पायादनादिः परमेश्वरो नः.

यांतील सर्व विशेषणें परमेश्वर म्हणजे शंकर याच्याकडे लागतात. परंतु प्रत्ये-कांतलें पहिलें अक्षर काढलें कीं तेंच विशेषण रमेश्वर म्हणजे विष्णु याच्याकडे लागतें. (उदा. गवीशपत्नः-ब्रैल ज्याचें वाहन आहे असा शंकर; वीशपत्नः-गरुड ज्याचें वाहन आहे असा विष्णु.) समर्थांचे वडील बंधु 'श्रेष्ठ' आपल्या 'भक्तिरहस्य' ग्रंथांत विचारतात:-

एकाचें करुनि भजन । एकाचा द्वेष करावा म्हणोन । ऐसें तरी आहे वचन ।
कोण्हे ग्रंथीं कोणाचें ? ॥

अर्थात् कुठल्याही ग्रंथानें हा भेद माजविलेला नसून या दोन्ही पंथांच्या अनु-यायांनी आपापल्या संकुचित बुद्धीमुळे तो माजविला आहे. परंतु अत्यंत लोकप्रिय

अशीं जीं दत्तात्रेय व गणेश हीं दैवतें तींही हरिहरांचा अभेदच शिकवितात. ब्रह्मा-
विष्णु-महेश एक आहेत हें श्रीदत्तात्रेय प्रत्यक्षच दाखवितात, तर गणेशाचें वर्णन
करतांना अथर्वशीर्ष म्हणतें:-

“ त्वं ब्रम्हा, त्वं विष्णुः, त्वं रुद्रः, त्वं इंद्रः, त्वं अग्निः, त्वं वायु, त्वं सूर्यः,
त्वं चंद्रमाः, त्वं ब्रम्हभूर्भुवस्वरोम्.”

एकत्वाची केवढी भव्य आणि विशाल कल्पना आहे ही !

शिवपूजेचें महत्त्व दाखविणारी मृगव्याधाची कथा बहुतेकांना माहीत असते.
परंतु 'वैकुंठ चतुर्दशी' नांवानें ओळखल्या जाणाऱ्या कार्तिक शु. १४ ची कथा हरि-
हरांचें एकमेकांवरील उत्कट प्रेम दर्शविणारी असल्यामुळें ती इथें सांगतां. या दिवशीं
विष्णूंना वाटलें कीं आपले परममित्र महादेव यांची पूजा करावी. म्हणून ते वैकुंठा-
हून निघून कैलासाला आले. त्यांनी हजार कमळें जमविलीं व ते महादेवांकडे आले.
महादेव समाधिस्थ होते. तरी विष्णूंनी महादेवांची स्तुति करून एकेक नांवानें एकेक
कमळ त्यांना वाहण्यास सुरुवात केली. पूजेच्या त्या आनंदांत विष्णु देहभान विसरले
व त्यांचे डोळे आपोआप मिटले गेले. तों मध्येंच महादेव समाधींतून जागे झाले.
विष्णूंची ती पूजानिमग्नता पाहून त्यांना परम कौतुक वाटलें. परंतु थोडीशी गंमत
करावी म्हणून महादेवांनी त्यांतलें एक कमळ लपविलें, व डोळे किलकिले करून
आतां विष्णु काय करतात हें पहात बसले. हजारव्या नांवाला विष्णु पाहातात
तों कमळ शिल्लक नाहीं. परंतु 'कमलनयन वासुदेव'. विष्णूंनी कच्कन् नखें खुप-
सून एक नेत्रकमल काढलें व महादेवाच्या पायांवर वाहिलें. महादेवांनी त्यांना दूढ
आलिंगन दिलें व नंतर त्यांची पूजाही केली.

म्हणूनच लंकेहून परततांना रावणाच्या, म्हणजे एका ब्राह्मणाच्या, वधाचें प्राय-
श्चित घेण्यासाठीं रामचंद्रांनी शंकराची पिंडी स्थापन करून तिची पूजा केली. रामानें
स्थापन केलेला जो ईश्वर तोच भारताच्या दक्षिण टोंकावरचा 'रामेश्वर'. आणि
शंकर कोण ? तर रामसेवा घडवी म्हणून रामावतारीं जे हनुमान झाले तेच शंकर.

(दिंडी-राग वहार; ताल दादरा.)

रामसेवे शिव हनुमान झाले । दास्यभक्तीनें स्वामि तोषवीले ॥

रामनामेंविण छंद नसे कांहीं । त्यासि तुळणा त्रिजगांत कुठें नाहीं ॥१॥

मुमुक्षु जन काशींत येऊन राहातात ते कशासाठीं ? ते म्हणत असतात-

श्लोक-शिखरिणी

कदा वाराणस्यां अमरतटिनीरोधसि वसन् ।
 वसानः कौपीनं, शिरसि निदधानोऽञ्जलि पुटम् ।
 अये गौरीनाथ ! त्रिपुरहर ! शंभो ! त्रिनयन ! ।
 प्रसीदेत्याक्रोशन् निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥१॥

ही प्रार्थना ऐकून शिवहरशंभु विश्वेश्वर रूपानें काशीला येतात. त्यांना राम-
 नामाचें सामर्थ्य माहीत असतेंच. हालाहल प्याल्यानंतर त्यांच्या कंठाचा जो दाह
 झाला तो रामनामानेच निवाला. म्हणून पार्वतीला ते सांगत असतात कीं-

रामरामेति रामेति रमे रामे मनोरमे ।
 सहस्रनाम तत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥

तेव्हां काशीला येऊन ते मुमुक्षूंना रामनामाचा अमोघ संदेश देतात-

अहं भवन्नाम गृणन् कृतार्थः । वसामि काश्यां अनिशां भवान्या ।
 मुमूर्षमाणस्य विमुक्तये ऽहं दिशामि मंत्रं तव रामनाम ॥१॥

झालें. हरिहरांची एकात्मता इथें अगदीं पूर्णतेला पोचली. भारतीयांचें अत्यंत
 पवित्र क्षेत्र काशी इथून हा संदेश प्रतिक्षणीं प्रसृत होत आहे. तो संदेश बेकीचा व
 दुहीचा नव्हे. तो संदेश एकीचा व अभेदाचा आहे. आपण त्या भवाचें व भवानीचें
 थोडें भजन करूं.

श्रीपरमेश्वर जय शिवशंकर आशुतोष हे वरदानी ।
 श्रीदुर्गे महिषासुरमथिनी जय जगदंब भवानी ॥

परंतु हा शिव काय किंवा विष्णु काय, दोन्ही एकच आहेत असा साक्षात् अनुभव
 नरहरि सोनारांना आला. म्हणून ते प्रथम पद्यांत सांगतात:-

शिव आणि विष्णु एकचि प्रतिमा ।

देवं कुठं आहे ?

(जानेवारी अंकावरून चालू)

—डॉ. माधवराव दाभाडे.

साधकावस्थेतून जाताजाता संत तुकोबांना जे अनेकविध अनुभव आलेत त्यांचं वर्णन जसंच्यातसं आणि तरीही सरळ सोप्या भाषेत सांगायचं त्यांचं चातुर्य अगदीं अप्रतिम असं आहे. याला दुसरी तोड नाही. या विषयी जितकं बोलावं तितकं थोडंच आहे. याच भक्तिमार्गानं पुढं पुढं जातां जातां त्यांनी सिद्धावस्था कशी प्राप्त करून घेतली हेही थोडक्यांत अवलोकन करूं या.

ईश्वराचं माहात्म्य तुम्हा सर्वांना सांगण्यासाठीच आम्हीं या जगात आलों आहोंत, हा विचार संत तुकाराम किती आत्मविश्वासानं सांगतात ते पाहा,

आम्ही वैकुंठवासी । आलो याची कारणासी ।
बोलिले जे ऋषी । साच भावे वर्तया ॥१॥
झाडू संतांचे मारग । आडरानी भरले जग ।
उच्छिष्टाचा भाग । शेष उरला तो सेवू ॥२॥
अर्थे लोपली पुराणे । नाश केला शब्दज्ञाने ।
विषयलोभी मने । साधन हे बुडविले ॥३॥
पिटू भक्तीचा डांगोरा । कळीकाळासी दरारा ।
तुका म्हणे करा । जयजयकार आनंदे ॥४॥

“आमचं वास्तव्य वैकुंठात आहे. परंतु तुम्हाला ईश्वराचं ज्ञान करून देण्यासाठी आम्ही या भूतलावर जन्म घेतला आहे. परमेश्वराच्या प्राप्तीसाठी मनुष्याच्या मनात कसा भाव असला पाहिजे हे आम्ही आमच्या वर्तमानं तुम्हाला दाखवून देत आहोत. संतांनी भक्तीचा जो मार्ग दाखविला त्या मार्गात काटेकुटे आणि दगडधोंडे पडल्यामुळं लोक आडरानात भटकत आहेत. संतवाणीवर विश्वास ठेवणं आणि संतांनी सांगितलेल्या सिद्धांताप्रमाणं आचरणं करणं म्हणजेच संतांचा प्रसाद ग्रहण करणं होय. सध्या पुराणात सांगितलेल्या कथातील गर्भित अर्थ लोकांना कळनासा झाला आहे. कारण वाचाळ लोक बडबड करण्यातच धन्यता मानीत आहेत. विषयांच्या लोभानं वागणारेच बहुत झाल्यामुळं परमेश्वर प्राप्तीचं साधन लोकांना दिसेनासं झालं आहे. म्हणूनच भक्तीचा डांगोरा पिटण्यासाठी, कळीकाळालाही दरारा बसविण्यासाठी आणि पांडुरंगाचं गुणगान करण्यासाठी आम्ही जन्म घेतला आहे.”

संत तुकोबा सांगतात की जेव्हा जेव्हा दुःखीकष्टी लोकांना कुणाचा आधार रहात नाही तेव्हा तेव्हा आम्ही या भूतलावर जन्म घेतो. ते म्हणतात,

मागे बहुता जन्मी । हेची करीत आलो आम्ही ।
 भवताप श्रमी । दुःखी पीडले निववू त्या ॥१॥
 गर्जु हरीचे पवाडे । मेळवू वैष्णव बागडे ।
 पाझर रोकडे । काढू पाषाणामध्ये ॥२॥
 भावशुद्ध नामावळी । हर्षे नाचू पिटू टाळी ।
 घालू पायातळी । कळीकाळ त्या बळे ॥३॥
 काम क्रोध बंदीखानी । तुका म्हणे दिले दोन्ही ।
 इंद्रियांचे धनी । आम्ही झालो गोसावी ॥४॥

“संसारात असतांना दुःखानं गांजलेल्या लोकांना खऱ्या सुखाचा मार्ग दाखविण्यासाठी आम्ही पूर्वीसुद्धा अनेकवेळा मनुष्यदेह धारण केलेला आहे. आम्ही हरीच गुणगान गातो आणि वैष्णवभक्तांना एकत्र आणतो. शुद्ध भावभक्तीच्या जोरावर आम्ही फत्तरामध्ये सुद्धा पाझर काढू असा आम्हाला विश्वास वाटतो. शुद्ध भावानं आम्ही भगवंताच्या नामाचं स्मरण करीत आहोत. गात आहोत, टाळ्या वाजवीत आहोत, आणि आनंदानं बेहोष होऊन नाचत आहोत. म्हणूनच काम आणि क्रोध यांना आम्ही बंदिस्त केलं आहे. आमची सर्व इंद्रियां आमच्या ताब्यात आहेत आणि आम्ही त्यांचे स्वामी आहोत.”

एवढंच नव्हे तर प्रत्यक्ष परमेश्वरानंच आपल्याला निरोप सांगण्यासाठी मला पुढं पाठवलं आहे असं संत तुकोबा पुढील अभंगात सांगतात.

सेवितो हा रस वाटितो आणिका । घ्यारे होऊ नका रानभरी ॥१॥
 विटेवरी ज्याची पाऊले समान । तोची एक दानशूर दाता ॥२॥
 मनाचे संकल्प पाववील सिद्धी । जरी राहे बुद्धी याचे पायी ॥३॥
 तुका म्हणे मज धाडिले निरोप । मारग हा सोपा सुखरूप ॥४॥

“हे लोक हो ! विठ्ठलाच्या भक्तीचा रस मी स्वतः सेवन करीत आहे आणि हाच रस तुम्हालाही सेवन करायला देत आहे. तुम्ही रानभरी होऊ नका म्हणजे उगीचच रानावनात वणवणवणवण हिडू नका. कारण विटेवर ज्याची गोजिरवाणी पावलं शोभून दिसत आहेत तोच एक पांडुरंग खरोखर दानशूर असा आहे. जर या भगवंताच्या ठिकाणी आपली दृढ निष्ठा असली, तर तो आपले सर्व संकल्प पूर्ण करतो.

आणि त्याच्याच कृपेनं आपल्या सर्व सदिच्छा सिद्धीस जातात. हा निरोप तुम्हाला सांगायला प्रत्यक्ष पांडुरंगानंच मला या ठिकाणी मुद्दाम पाठवलं आहे. हा विकृत-भक्तीचा मार्ग खरोखरच फार सोपा आहे. या मार्गानं तुम्ही गेलात तर तुम्ही परमेश्वरापर्यन्त जाऊन पोचाल हे मी तुम्हाला अनुभवानं सांगत आहे.” असं संत तुकाराम महाराज मोठ्या कळकळीनं सांगतात.

वेदांचा खरा अर्थ आम्हा भक्तांनाच काय तो समजतो. तो इतरांना कसा समजणार ? हमाल डोक्यावरून ओझं वाहून नेतो. त्या ओझ्याच्या आत काय आहे हे त्याला ठाऊक असतं का ? तसंच ज्ञानाची घमेंड करणाऱ्यांना वेदांचं अंतरंग कधीतरी समजू शकेल का ? तो अभंग तर पाहा —

वेदांचा तो अर्थ आम्हासीच ठावा । येरांनी वहावा भार माथा ॥१॥
खादल्याची गोडी देखिल्यासी नाही । भार धन वाही मजूरीचे ॥२॥
उत्पत्ती पाळण संहाराचे निज । जेणे नेले बीज त्याचे हाती ॥३॥
तुका म्हणे आम्हा सापडले मूळ । आपणची फळ आले हाता ॥४॥

या अभंगात स्वामी तुकोबा सांगतात की वेदांचा अर्थ अहंभावी माणसांना काय समजणार ? तो तर आम्हा भक्तांनाच कळतो. मजूर साखरेचं पोतं पाठीवरून घेऊन जातो. ते कशासाठी ? तर हमाली मिळावी म्हणून. तेव्हा त्या पोत्याच्या आत कोणती वस्तू आहे हे त्या मजुराला कसं समजणार ? एखादा खाण्याचा पदार्थ दुरून पाहिला म्हणजे आपलं पोट भरतं का ? तो खायचा पदार्थ प्रत्यक्ष खाल्ल्यानंच त्याची चव कळते की नाही ? तृप्तीचा ठेकर आपण पोटभर जेवल्यानंतरच देतो ना ? या विश्वाची उत्पत्ती, या विश्वातील सर्व प्राणिमात्रांचं पालनपोषण आणि या विश्वाचा संहार या सर्व गोष्टींचं ज्ञान आम्हाला झालेलं आहे. या खऱ्या ज्ञानाचं जे बीज आहे आणि त्या बीजापासून जे फळ तयार झालं आहे ते, अशा या दोन्ही वस्तू आम्हाला प्राप्त झाल्या आहेत.

स्वामींना सांगायचं आहे की वेदांचं निव्वळ पाठांतर करून ब्रह्मज्ञान समजणार नाही. त्या साठी पांडुरंगाची निष्ठापूर्वक भक्ती करणं, कोणताही प्रसंग आला तरी भक्ती करण्याच्या क्रमात खंड पडू न देणं, आपलं मन भगवंताला अर्पण करणं, आपल्या अंतःकरणात त्या अनंताशिवाय अन्य विचाराला थारा न देणं आणि आपल्या जीवनातील सर्व विचार आणि सर्व कृती पांडुरंगाच्याच कृपेचं फळ आहे असं समजणं याला जीवनात फार फार महत्त्व आहे. आणि या शिवाय बाकीचं सर्वकाही व्यर्थ आहे. भगवंताचं स्मरण न ठेवता मनात आलेला विचार, आपण जे काही बोलतो ते आणि आपण जी काही कृती करतो ती या सर्व गोष्टी फुकट आहेत. थोडक्यात म्हणजे ज्या विचारात

‘रामाचं’ स्मरण नाही, ज्या बोलण्यात ‘रामाचा’ उच्चार नाही आणि ज्या कृतीला ‘रामाचा’ स्पर्श नाही त्या सर्व गोष्टी फुकट आहेत. म्हणून भगवंताचं स्मरण करणं हेच काय ते भक्तीचं मर्म आहे आणि हे मर्म फक्त हरीभक्तालाच काय ते समजतं, उमजतं आणि त्याच्याच कृतीत उतरतं.

स्वामी तुकोबा सांगतात की मी जे काही आपल्यासमोर बोलत आहे ते मी बोलत नसून प्रत्यक्ष पांडुरंगच बोलत आहे. तेव्हा तो अभंग ऐका.—

नेणे अर्थ काही नव्हती माझे बोल । विनवितो कोपाल संत झणी ॥१॥

नव्हती माझे बोल बोले पांडुरंग । असे अंगसंगे व्यापूनीया ॥२॥

मज मूढा शक्ती कैचा हा विचार । निगमादिका पार बोलावया ॥३॥

रामकृष्णहरी रामकृष्णहरी । बोबड्या उत्तरी हेची ध्यान ॥४॥

तुका म्हणे गुरुकृपेचा आधार । पांडुरंगे भार घेतला माझा ॥५॥

“हे लोकहो ! मी जे काही आपल्यासमोर बोलत आहे ते मी बोलत नसून प्रत्यक्ष परमेश्वरच मजकडून वदवीत आहे. मी असं म्हटलं म्हणून हे सज्जनांनो ! आपण राग धरू नका. मी आपल्याला खरंच सांगतो की तो पांडुरंगच माझ्या मुखातून बोलत आहे. त्या भगवंतानंच माझं शरीर व्यापलं आहे. त्यामुळं मला वेगळं अस्तित्वच नाही. तसं पाहिलं तर मला स्वतःला काय ज्ञान आहे ? वेदांचा खरा अर्थ सांगायची शक्ती माझ्यामध्ये कुठं आहे ? मी फक्त रामकृष्णहरी रामकृष्णहरी या देवाच्या नामाचा सारखा उच्चार करीत आहे. हां, एक गोष्ट मात्र मला सिद्ध झाली आहे. आणि ती म्हणजे माझ्या गुरुची मजवर कृपा आहे. ईश्वरानंच माझा सर्व भार घेतला आहे.”

अशी अवस्था प्राप्त झाल्यामुळं संत तुकोबांचे विचार, त्यांचं बोलणं आणि त्यांची कृती पांडुरंगमय बनून गेली होती. म्हणून त्यांना सतत परमेश्वराची संगत लाभली होती. ते परमेश्वररूप बनून गेले होते. म्हणूनच सद्गुरु, संत आणि स्वामी तुकोबा सांगतात —

गोडपणे जैसा गूळ । तैसा देव झाला सकळ ॥१॥

आता भजू कोणे परी । देव सबाह्य अंतरी ॥२॥

उदका वेगळा । नव्हे तरंग निराळा ॥३॥

हेम अलंकार नामी । तुका म्हणे तैसे आम्ही ॥४॥

“गूळ म्हटला की तो गोड असणारच. म्हणजे गूळ आणि गोडपणा या दोन्ही गोष्टी अभेद्य अशा आहेत. त्या प्रमाणं आम्ही म्हणजेच पांडुरंग आणि पांडुरंग म्हणजेच आम्ही, अशी स्थिती झालेली आहे. त्यामुळं आता विठुलाची भक्ती तरी कशी करावी ? कारण माझं सर्व अंग आतून आणि बाहेरून विठुलानंच व्यापून टाकलं आहे. पाणी आणि पाण्यावर आलेले तरंग एकच असतात. सोनं आणि सोन्यापासून केलेले दागिने यातही फरक नसतो. त्या प्रमाणं परमेश्वर आणि मी असे आम्ही दोघे एकच झालो आहोत.”

आणखी एका ठिकाणी आपण कसे आनंदमय झालो आहोत याचं वर्णन संत तुकोबांनी कसं केलं आहे ते पाहा.

धन्य दिवस आजी डोळीया लाधला । आनंद देखिला धरणीवरी ॥१॥

धन्य झाले मुख निवाली रसना । नाम नारायणा घोष करी ॥२॥

धन्य हे मस्तक सर्वांगा शोभले । संतांची पाऊले लागताचि ॥३॥

धन्य याची पंथे चालती पाऊले । टाळीया शोभले कर दोन्ही ॥४॥

धन्य तुका म्हणे आल्हासी फावले । पावलो पाऊले विठोबाची ॥५॥

स्वामी तुकाराम सांगतात की आज मला मोठी धन्यता वाटत आहे. माझ्या डोळ्यांना या धरणीवर सर्वदूर आनंद दिसत आहे. माझी रसना शांत झाली आहे आणि माझ्या मुखात हरीचं नाम स्थिर झालं आहे. म्हणूनच मी मोठ्या आनंदानं हरीनामाचा घोष करीत आहे. कारण आज मला संतांचे चरण प्राप्त झाले आहेत. त्यांच्या चरणावर मी माझं मस्तक ठेवल्यामुळं मला मोठी धन्यता वाटत आहे. मी या मार्गानं पुढं चाललो आहे. त्यामुळं मला मोठा आनंद वाटत आहे. या विठुलाचे चरण प्राप्त झाल्यामुळं मी खरोखरच धन्य धन्य झालो आहे.

आता हा आणखी एक अभंग अंतःकरणापासून अवलोकन करा.—

सर्वपक्षी हरी साहा सखा झाला । ओल्या अंगणींच्या कल्पलता ल्याला ॥१॥

सहज चाली चालता पायवाटे । चिंतामणी समान होती गोटे ॥२॥

ऐसे हरीभक्तांचे ज्ञान महिमान । अतर्क्य त्यांचे दुर्लभ दर्शन ॥३॥

तुका तरी सहज बोले वाणी । त्याचे घरी वेदांत भरे पाणी ॥४॥

संत तुकोबा सांगतात की सर्वतन्हेनं ईश्वर सहाय्य करीत असल्यामुळं अंगणात जणुकाही कल्पलताच लागल्या आहेत. आम्ही वाटेनं चालू लागलो म्हणजे रस्त्यातल्या लहानलहान गोटांना आमच्या पायांचा स्पर्श होताच त्यांचे चिंतामणी बनत आहेत. असे आम्ही हरीचे भक्त आहोत आणि आमच्या ज्ञानांचं महिमान खरोखरच अतर्क्य आहे. आमचं दर्शन हे सुद्धा दुर्लभ आहे. अहो ! आम्ही सहजासहजी जे बोलतो ती वेदवाणीच असते. कारण आमचा महिमा असा की वेदवाणी आमच्या घरी पाणी भरीत आहे.

आपण संतवाणीवर विश्वास का ठेवावा ? याचं उत्तर देण्यासाठी ही इतकी चर्चा आपल्या समोर केली. कारण विश्वास ठेवून वर्तन करणं याला जीवनात फार मोलाचं स्थान आहे. म्हणून संतवाणीवर विश्वास वाढायला या वरील चर्चेमुळं वाचकांना मदत होईल असा मला भरवसा वाटतो.

'देव कुठं आहे ?' या प्रश्नाचं उत्तर संत ज्ञानदेव किती समर्पक शब्दात देतात तेही दाखवितो. ज्ञानेश्वरीतील ९ व्या अध्यायातल्या ३०० ते ३०६ या सात ओव्या इथं मुद्दाम उद्धृत करतो. या ओव्या वाचकांनी पुन्हा पुन्हा अवलोकन कराव्यात असं सांगावसं वाटतं.

म्हणौनि अर्जुना मी नसे । ऐसा कवण ठावो असे ।
 परी प्राणीयांचे दैव कैसे । जे न देखती माते ॥३००॥
 तरंग पाणीयेवीण सुकती । रश्मी वातीवीण न देखती ।
 तैसे मीचि मी ते नव्हती । विस्मो देखें ॥३०१॥
 हे आंत बाहेरी मिया कोंदले । जग निखळ माझेचि ओतले ।
 की कैसे कर्म त्या आले । जे मीचि नाही म्हणती ॥३०२॥
 परी अमृत कुहा पडिजे । का आपणयाते कडे काढिजे ॥
 ऐसे आथी काई कीजे । अप्राप्तासी ॥३०३॥
 घासा एका अन्नासाठी । अंध धावताहे किरीटी ।
 आढळला चिंतामणी पाये लोटी । आंधळेपणे ॥३०४॥
 तैसे ज्ञान जें सांडुनी जाये । तें ऐसी ही दशा आहे ।
 म्हणोनि कीजे ते केले नव्हे । ज्ञानेवीण ॥३०५॥
 आंधळेया गरुडाचे पांख आहाती । ते कवणा उपेगा जाती ।
 तैसे सत्कर्मचि उपखे ठाती । ज्ञानेवीण ॥३०६॥

महाराष्ट्राची माऊली संत ज्ञानेश्वर सांगतात की हे अर्जुना ! या विश्वात मी नाही असं एकतरी ठिकाण दाखविता येईल का ? परंतु या अज्ञानी लोकांचं दैव किती उफराटं आहे की जे मलाच पाहू शकत नाहीत. आता याला काय म्हणावं ? पाणी नसलं तर तरंग तरी कसे असतील ? सूर्य पाहायला काय दिव्याची वात पेटवायला पाहिजे ? त्या प्रमाणं या सर्व विश्वाला मीच व्यापलेलं असतांना हे लोक मला ओळखू शकत नाहीत, हे आश्चर्य नाही का ? खरं म्हणजे हे विश्व आतून बाहेरून मी व्यापलेलं आहे. हे विश्व माझं स्वरूप आहे. असं असूनसुद्धा या अज्ञानी लोकांची काय कर्मगती की ते मलाच नाही म्हणून म्हणतात. अरे अर्जुना ! समजा कुणी अमृत असलेल्या आडात पडला. तर त्यानं त्या अमृताचा अव्हेर करून मुद्दाम काठावर येऊन बसण्यात काय अर्थ आहे ? जी गोष्ट मिळायला फार अवघड आहे, ती जर सहजासहजी मिळत असली तर तिला नको का घ्यायला ? अन्नाच्या एका घासासाठी

आंधळा मनुष्य सारखा दारोदार हिंडत आहे. आणि अशा मनुष्याला चिंतामणी मिळाला तर त्यानं त्या चिंतामणीला दूर लोटून द्यावं का ? म्हणून मी म्हणतो की माझं ज्ञान तू करून घे. हे ज्ञान करून घेणं ही तशी सोपी गोष्ट आहे. परंतु खऱ्या ज्ञानाशिवाय कोणतीही गोष्ट करणं व्यर्थच नाही का ? अरे अर्जुना ! आंधळ्या गरडाला पंख असून त्यांचा त्याला काय उपयोग ? त्या प्रमाणं मनुष्यदेह धारण केल्यानंतर माझं खरं ज्ञान प्राप्त करून न घेणं म्हणजे आंधळेपणानंच वागण्यासारखं नाही का ? अशा ज्ञानहीन मनुष्याच्या जगण्याला काय अर्थ आहे ?

आणि ज्ञानेश्वरीतील नवव्या अध्यायाच्या पहिल्याच ओवीत संत ज्ञानदेव सांगतात—

तरी अवधान एकले दीजे । मग सर्व सुखासी पात्र होईजे ।

हे प्रतिज्ञोत्तर माझे । उघड आइका ॥१॥

संत ज्ञानेश्वर श्रोत्यांना सांगतात की हे स्त्रीपुरुषांनो ! आपण माझं म्हणणं अंतःकरणापासून ऐका. कारण ऐकण्याऐकण्यातही फरक असतो. म्हणून मी मुद्दाम सांगतो की आपण अगदी लक्ष देऊन माझं म्हणणं ऐका. जर आपण असं केलंत तर सर्व सुख तुम्हाला प्राप्त होईल. हे मी आपणाला प्रतिज्ञापूर्वक सांगत आहे.

आपण माझं म्हणणं श्रद्धापूर्वक ऐकलं तर हळुहळु तुमची निष्ठा वाढत जाईल. आणि निष्ठा वाढली म्हणजे मग तुमचा भक्तीचा मार्ग निश्चित होईल. आणि मग या मार्गानं तुम्ही मोठ्या विश्वासानं चालू लागाल.

जैसी वर्षाकाळी सरिता । चढो लागे पंडुसुता ।

तैसी नित्य नवी भजता । श्रद्धा दिसे ॥

पावसाळ्यात नदीचं पाणी वाढतच असतं. त्या प्रमाणं नित्य नियमानं आणि निष्ठेनं भक्ती केली म्हणजे श्रद्धा आपोआपच वाढते. असं संत ज्ञानेश्वरांनी आपल्याला आत्मीयतेनं सांगितलं आहे. म्हणून आपण संतवाणीवर विश्वास ठेवायला पाहिजे.

श्रीगोंदवलेकर महाराज

लेखांक : २ रा

लेखक : पु. मु. अत्रे.

गुरुशोधार्थ गृहत्याग

इनामदारांच्या वाड्यापासून जराशा अंतरावर गांवचें मारुति मंदिर आहे. तेथें वरचेवर बैरागी, गोसावी, वारकरी, रामदासी वगैरे वस्तीला येत. श्रीमहाराज त्यांची आवर्जून गांठ घेत आणि भगवंताविषयीं अनेक प्रश्न विचारीत. एकदां एका वृद्ध रामदासींना एकटे गांठून त्यांनीं विचारलें, “तुम्ही हा वेष कशासाठीं घेतला ?” रामदासी म्हणाले, “बाळ, देवाचें दर्शन व्हावें म्हणून, आणि तें होण्यास सद्गुरूची भेट व्हावी अशी तळमळ मला लागली आहे. म्हणून मी सद्गुरूंच्या शोधार्थ असा गांवोगांव फिरत आहे.”

झालें. श्रीमहाराजांच्या मनानें घेतलें कीं आपल्यालाहि भगवंत पाहिजे आहे व तो योग्य गुरूवांचून मिळणार नाही; तेव्हां आपणही त्यांच्या शोधार्थ असेंच गांवोगांव फिरलें पाहिजे. या एकाच विचारानें त्यांचें चित्त इतकें भरून गेलें कीं त्यांना इतर कांहीं सुचेनासें झालें. अहोरात्र हा एकच विचार त्यांच्या मनांत थैमान करीत होता कीं गुरूच्या शोधाकरितां आपल्याला कोणत्या उपायानें घर सोडतां येईल. घरांत वडील मंडळींना हें सांगितलें तर उलटें आपल्याला जाचक बंधनच होणार. पण यासाठीं आपल्या जिवलग मित्रांचें नक्की सहाय्य मिळेल असें ठरवून त्यांनीं आपला विचार आपला चुलत भाऊ दामोदर व म्हासुर्णेकर शास्त्र्यांचा मोठा मुलगा वामन यांना सांगितला; व याचा कानास कोण लागणार नाही याची प्रथम त्यांना देवाची शपथ घेण्यास सांगितलें. “गणूबुवा कधींच चुकणार नाही” अशी दोघांनाही खात्री होती म्हणून त्यांनीं बरोबर येण्याचें श्रीमहाराजांना कबूल केलें आणि तेथेंच प्रयाणाचा तपशील पुरा करून सद्गुरु शोधार्थ गृहत्यागाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली ! ठरल्या प्रमाणें एका भल्या पहाटे हें बटुकत्रय गोंदवल्याहून मार्गस्थ झालें ! दुपारी मधुकरी करून गांवातल्या मारुतीच्या मंदिरांत विश्रांति घेतल्यावर सायंकाळीं पुढच्या गांवाचें मारुतिमंदिर निद्रा घेण्यास गांठावयाचें. तेथें स्नान—संध्या नदी—ओढ्यावर करावयाची व धुतलेला एकच सद्रा आणि लंगोटी नेसून पुढचा मार्ग धरावयाचा असा क्रम करीत कोल्हापूर आलें. प्रथम श्रीअंबामातेचें दर्शन घेतलें. श्रीमहाराजांनीं अंबाबाईची मनोमन प्रार्थना करून मार्गांत क्षेम, आरोग्य व सद्गुरूची भेट व्हावी असा वर मागितला आणि जवळच्या धर्मशाळेंत मुक्काम केला. सदरा, लंगोटी व कानांत भिकबाळी असलेल्या शांत—तेजस्वी मुखाच्या गोण्यापान बटूकडे, कोण जाणे कां तें, येणाऱ्या जाणाऱ्यांचें विशेष लक्ष वेधलें जाई. कोणी भक्तिभावानें मिठाई, फळें किंवा दक्षिणा

पुढें ठेऊं लागले, तर कोणी हार घालून नमस्कार करूं लागले. असेच दोन-एक दिवस गेले. पण कोणीहि त्यांची चौकशी केली नाही कीं त्यांनाहि कोणा साधूचें दर्शन झालें नाहीं. दामू एवढ्यानेच कंटाळला आणि गोंदवल्यास परत जाण्याची श्रीमहाराजांची परवानगी घेऊन निघालासुद्धां !

श्रीमहाराज गेल्याच्या दिवशीं गीतामाई नित्याप्रमाणें कामांत होत्या. मुलाबद्दल कांहीं वाटण्याचें कारणच नव्हतें. मध्यान्हीं श्रीपांडुरंगाला रावजींनीं नैवेद्य समर्पण केला तरी गणू घरांत दिसला नाहीं. तेव्हां मात्र सगळ्यांच्या तोंडचें पाणी पळालें ! इतक्यांत दामू व वामन हेसुद्धां नाहींत असें कळलें. सगळ्या गांवभर मुलांचा शोध चाललाच होता, पण कोणीहि सांपडले नाही ! तिसऱ्या प्रहरपर्यंत सासू-सासऱ्यांच्या तोंडांत पाण्याचा थेंब गेला नव्हता. म्हणून गीताबाईनें त्यांना अळें-बळें पानावर बसवले. पंतांनीं तर विठोवाला सांकडे घातले. एकटे रावजी मनांत स्वस्थ होते. त्यांनीं नक्की जाणलें कीं मुलें कुठेंतरी गांवाच्या बाहेर गेलीं आहेत. तब्वल अकरा दिवसपर्यंत तीर्थाशिवाय पाण्याचा देखील थेंब पोटांत नसल्यामुळें व भोवळ आणणाऱ्या काळजीमुळें गीतामाईचा सुकुमार देह अगदीं फिककट झाला. रडून रडून डोळे तर मूठीयेवढे सुजले, तरी पण तोंडानें श्रीरामाचा धावा व हातानें कामाचा उपसां त्या न करून सांगणार कोणाला ? वाराव्या दिवशीं अचानक सकाळींच दामू घरीं आला आणि त्यानें गणू व वामन दोघेही कोल्हापूरला अंबाबाईच्या देवळांत सुखरूप आहेत व त्यांच्या खाण्यापिण्याचे मुळीच हाल नाहींत असें सांगितलें, तेव्हां कुठें माउलीला जरासें बरें वाटलें. दुसऱ्या दिवशीं दोन-चार माणसें घेऊन रावजी कोल्हापुरास निघाले.

दामू गेल्यावर दोन दिवसांनीं श्रीमहाराजांनीं पुढें जाण्याच्या हेतूनें धर्मशाळा सोडून ते व वामन निघाले. त्यांच्या मागून एक भिकारी पोटाला मागत येत होता. श्रीमहाराजांनीं त्याला पुष्कळदां सांगितलें, पण तो आपला येतच होता. तेव्हां श्रीमहाराजांनीं आपल्या कानांतील भिकवाळी खसकन् ओढून त्याच्या हातावर टाकली व रक्त टिपीत ते वामनासह चालूं लागले. इतक्यांत समोरून येणारी एक घोडा-गाडी त्यांच्या जवळ थांबली व आंत बसलेल्या सरदारी पुरुषानें श्रीमहाराजांना बोलावून चौकशी केली. वामनानें सर्व हकीकत सांगितल्यावर सरदारानें त्यांना गाडींत घेतलें व देवीचें दर्शन करून त्यांना घरीं नेलें. ते होते राजगुरु वंशांतील विद्यमान पुरुष. यांच्या पूर्वजांनीं राजघराण्यावर विशिष्ट कृपा केल्यामुळें राजगुरूंना चांगलीच जहागीर मिळाली होती. या विद्यमान पुरुषाला त्याच्या उतार वयापर्यंत संतति नसल्यामुळें त्यानें दत्तक घेण्याचें निश्चित केलें होतें आणि एखादा लहान वयाचा, सुदृढ, कुलशीलवान् व राजलक्षणी मुलाच्या शोधात ते होते. श्रीमहाराजांना पाहतांच आपले मनोरथ या मुलाकडून परिपूर्ण होतील असें त्यांचें मन सांगूं लागलें आणि त्यांच्या ध्येयाची हकीकत ऐकून तर त्या सात्त्विक पुरुषानें श्रीमहाराजांना दत्तक घेण्याचा मनःसंकल्पच

केला. घरीं आल्यावर त्यानी कुटुंबास आपला हेतु हर्षनिर्भर होऊन सांगितला. श्रीमहाराजांना सर्व राजोपचार सुरू झाले, पण विचार्या वामनची पत्रावळ व घोंगडी कांहीं सुटली नाही. तोहि आतां कंटाळला व श्रीमहाराजांना विचारून गोंदवल्यास जाण्यास निघाला. वाटेंतच त्याला रावजीं भेटले. त्यांना त्याने गणूचा ठावठिकाणा सांगितला व आपण पुढें चालूं लागला. रावजी शोध करीत राजगुरूंच्या घरीं आले. वडिलांना पाहतांच श्रीमहाराजांनीं साष्टांग नमस्कार घातला व त्यांनीं गणूला उचलून पोटाशीं धरलें. राजगुरु दंपतीनें रावजींची अनेक प्रकारें मनधरणी केली, पण ते जेव्हां ऐकेनात तेव्हां मोठ्या कष्टानें त्यांना गणूस परत नेण्याची परवानगी दिली व उभयतां पुष्कळ दूरवर निरोप देण्यास पायीं आले.

विवाह

श्रीमहाराजांचें नित्याचें जीवन पुन्हां सुरू झालें, पण त्यांना मुळींच चैन पडेना. ते आतां मोकळेपणानें वागत नव्हते - बाळ मित्र भेटले तर थोडीशी थट्टा मस्करी होई, पण अगदीं नेमस्त. उत्तर रात्रीपर्यंत ते देवघरांत ध्यानस्थ बसत व एकसारखे रामनाम घेत. पंतांच्या नजरेंतून हें सुटलें नाही. त्यांनी असा विचार केला कीं या मुलाचीं लक्षणें देवाच्या भक्तीचीं आहेत. तेव्हां याला प्रपंचाचा कोलदांडा जर अडकवला नाही तर कुठें तरी विरक्तपणें हा रानावनांत आपलें आयुष्य कंठील व हातचा जाईल. म्हणून याचें लग्न केलें तर आपसुखेंच हा प्रपंचांत रमेल व परमार्थही करील. हा आपला विचार त्यांनीं रावजी व गीताबाईंना बोलावून सांगितला व दोघांनाही तो नामी पसंत पडला. लग्न निश्चित केलें. खातवळ या गांवीं संभाजी महार गोडसे नांवाचे सज्जन, श्रीमंत व लोकप्रिय कुलकर्णी होते. त्यांचे फार दिवसांपासून इनामदारांच्या नातवाकडे लक्ष ओढलें होतें व त्यांचें कुटुंब भागीरथीबाई यांना हा विचार कळल्यापासून त्या नित्य श्रीरामाला या विषयीं प्रार्थना करीत होत्या. पंतांच्या कडची नातवाच्या लग्नाची कुणकुण ऐकतांक्षणींच एक दिवस ते आपल्या आठ एक वर्षांच्या मुलीला घेऊनच गोंदवल्यास आले. मुलगीहि सुस्वरूप, सुशील व अत्यंत समजुतदार होती. मंडळी बैठकींत बोलत असतां श्रीमहाराज सहज तेथें आले. पंतांना जोडा मोठा सुंदर दिसला, आनंद झाला व त्यांनीं संभाजीपंतांना लगेच होकार दिला. पंतांना वाटलें कीं आपल्या हातचें हें शेवटचेंच कार्य होणार आणि संभाजीपंतांचें तर हें पहिलेंच कार्य, शिवाय दोघेही हौशी अन् श्रीमंत. तेव्हां लग्नाची जंगी तयारी होऊन एका सुमुहूर्तावर श्रीमहाराजांचें लग्न झालें. नातसुनेचें नांव 'सरस्वति' ठेवलें. आठ दिवसपर्यंत जणुं कांहीं एखादा महोत्सवच चालला होता ! कार्य आटोपल्यावर पंत वोहर घेऊन पंढरीस गेले. नवीन जोडप्यानें श्रीपांडुरंगाची महापूजा, अहेर व नैवेद्य केला, उपाध्याय व ब्राह्मण-सुवासिनींस अगदीं तृप्त केलें व त्यांची मोठी संभावना केली. पंतांनी नातू-नातसुनेस श्रीवैकुंठाधिपतीच्या चरणांवर घातलें आणि स्वतः गद्गदून डंवरल्या नेत्रांनी मनोमन प्रार्थना केली. पंतांची प्रकृति क्षीण होत होती

आणि आतां तर ते स्पष्टपणे जाण्याची भाषा बोलू लागले. तेवढ्यांत श्रीमहाराजांच्या आजी राधाबाई थोडासा ताप येऊन गेल्या. पुढे ३-४ महिन्यांनी पंतांनीहि देह ठेवला. गेलीं ५०-६० वर्षे सवंध गांव जणुं त्यांचेंच कुटुंब होते. मृत्युसमयीं त्यांचें वय सुमारे ८५ वर्षांचें होते. तरी ते आणखी असावेत असेंच सगळ्यांना वाटे ! ज्या आदर्श प्रपंचाचा गौरव श्रीमहाराज नेहमीं करीत तसा प्रपंच पंतांचा होता. अशा संसारामध्यें अध्यात्म अत्यंत शुद्ध व पवित्र असतें. अशा वातावरणांत श्रीमहाराजांचीं पहिलीं अकरा वर्षे गेलीं.

गुरुशोधार्थ पुनः प्रयाण

रावजी कचेरीच्या कामाव्यतिरिक्त जपांत गढलेले आणि श्रीमहाराज संसारा-ऐवजीं ध्यानधारणेंतच मग्न झालेले, मग एकटी गीतामाय संसारांत किती व काय काय बघणार ? तेव्हां पंतांचा नातवाविषयींचा कयास सपशेल फसला. श्रीमहाराज विचार करीत कीं या दुर्मिळ नरदेहाचा अधिकार वास्तविक 'विश्वंभर' होण्याचा आहे, पण या प्रपंचाच्या कोंडींत अनेकांचे अनेक प्रकारांनीं केवळ दास होण्यांत हा नरदेह फुकट वाया घालवला जात आहे. म्हणून आईला सूचना देऊन व संधि साधून त्यांनीं पुनः प्रयाण केलें. या खेपेस आई-वडिलांनीं शोधाशोध केली नाही. एका पांडुरंगावर भार टाकून ते स्वस्थ राहिले.

श्रीमहाराज अंगावर लंगोटी व मधुकरीसाठीं फडकें येवढेंच घेऊन बाहेर पडले. नुकतेंच लग्न झालेला, भरलेलें घर-दार, माता-पिता आदि मायेची आणि प्रपंचाची बेडी तोडून अवघ्या बाराव्या वर्षीं हा सतेज व बुद्धिमान मुलगा विरागी वृत्तीनें सद्-गुरूच्या शोधासाठी अखंड 'रामनाम' घेत फिरत आहे हें पाहून प्रत्येक साधनी माणसाला अचंबा वाटे. पोटापुरती एक वेळेची मधुकरी मागावी आणि जेथें कोणी संत-सत्पुरुष आहे असें कळे तेथें त्याच्या दर्शनास जावें असा श्रीमहाराजांनी क्रम ठेवला. दर्शन झाल्यावर हा सत्पुरुष कोणत्या भूमिकेवर आहे हें श्रीमहाराजांना संभाषणावरून किंवा त्यानें आपणहून दिलेल्या अध्यात्मज्ञानावरून चटकन् कळे आणि समाधान झालें नाही तर ते पुढचा मार्ग धरीत. नुसते या तेजस्वी मुलाकडे दघून किंवा क्वचित् संभाषण होऊन त्या सत्पुरुषासही श्रीमहाराजांची पारमार्थिक भूमिका उमगे आणि आपल्यापेक्षां उच्चतर साधनेला हा पात्र आहे असें ते ओळखत. श्रीमहाराज म्हणत, "भगवंताच्या प्राप्तीचा अगदीं सोपा मार्ग मला आपला शिष्य म्हणून दाखवावा, म्हणजे याच देहांत मला त्याच्याशीं एकरूप होतां येईल ; आणि जगराहटीही तोडण्याची निकड वाटणार नाही." बहुतेक महात्म्यांनीं त्यांना सांगावें कीं, "जे तुला पाहिजे आहे तें देणारा दुसरा आहे. त्याच्याकडे तूं जा म्हणजे तुझे समाधान होईल."

श्रीमहाराज गोंदवल्याहून निघाले ते कृष्णा-वारणा संगमावरील हरिपूर क्षेत्रांत आले व राधाबाई साध्वीचें दर्शन घेतलें. संतांची सेवा, अपार अन्नदान व रामाची उपासना ही त्यांची साधना होती. त्यांच्या भजनांत रामाची मूर्ति डोलत असे.

दोन दिवस श्रीमहाराजांना राहून घेतल्यावर या साध्वीनें अण्णाबुवा या सिद्ध पुरूषा-कडे त्यांना मिरजेस पाठविलें. हे जनसामान्यांत वेडे आणि सकामी लोकांना दगड मारणारे व शिव्या देणारे होते.

श्रीमहाराज गेले तेव्हां ते उकिरड्यावर बसलेले होते. धांवत येऊन त्यांनी महाराजांना मिठी मारली व “परमात्मा तुझे कल्याण करील” येवढेंच बोलून जाण्यास सांगितलें.

नंतर सटाण्याला यशवंत महादेव भोसेकर ऊर्फ देव-मामलेदार यांच्या दर्शनाला श्रीमहाराज गेले. काशीच्या एका अधिकारी संन्याशाचे हे गृहस्थाश्रमी गुरु होते. श्रीमहाराजांवर या दम्पतीचें पुत्रवत् प्रेम जडलें व त्यांनी त्यांना पुष्कळ दिवस राहवून घेतलें. एक दिवस मामलेदार म्हणाले, “बाळ, तुला अनुग्रह देण्याचा माझा अधिकार नाही.” पुढें श्रीमहाराज काशीला जाते वेळीं वाटेंत यांच्याकडे राहून जात.

स्वामी समर्थांचें दर्शन

तेथून श्रीमहाराज अक्कलकोटला स्वामी समर्थांच्या दर्शनास गेले. ही थोर विभूति होती. स्वामींचें वागणें बहुतेकांशीं पिशाच्चवत् होतें. पण जो भगवंत जोडण्यास आर्त होऊन शरण जाई त्याचें ते निश्चित कल्याण करीत. हे कधीं अवधूत तर कधीं राजविलासांत व तुर्यावस्थेंत असत. श्रीमहाराज येण्याच्या दिवशीं पहाटे-पासून स्वामी ओरडत होते, “अरे, तो बघ आला; आला रे आला ! कसा माझा बाळ आहे ! याला कुणी बोलाल तर याद राखून ठेवा ! ” महाराज दिसले तेव्हां स्वामींच्या डोळ्यांत प्रेमाचे अश्रु आले. स्वामींनीं त्यांना कुशींत घेऊन, ‘माझा बाळ !’ असें म्हणून त्यांच्या पाठीवरून हात फिरविला, डोक्याचें अवघ्राण केलें आणि, “तुझे काम माझ्याकडे नाही” असा सरळ जबाब दिला. श्रीमहाराज लगेच उठले तेव्हां डाळिंबाच्या दाण्यांनीं भरलेलें समोरचें ताट त्यांना दिलें. त्यांतून प्रसाद घेऊन बाकीचे दाणे श्रीमहाराजांनीं वाटून टाकले व निघाले.

माणिक प्रभूंचें दर्शन

तेथून ते हुमणाबादेस माणिक प्रभूंच्या दर्शनास आले. हे जन्मतःच सिद्ध पुरूष होते व साक्षात् श्रीदत्तांनी यांना अनुग्रह दिला होता. हे राजयोगी होते. हे हिंदू व मुसलमान यांना समानतेनें परमार्थाच्या मार्गास लावीत. श्रीमहाराज येण्याच्या दिवशीं गांवाच्या बाहेर बसून ते त्यांची वाट पहात होते. “आज माझा भाऊ येणार आहे. त्याच्यापुढें तुमच्या जेवणाची काय किंमत ?” असें म्हणून ते दोनप्रहरीं जेवायलाही गेले नाहींत. श्रीमहाराजांना पाहतांच दोघांनाही भरून आलें. त्यांना दोन दिवस राहून घेतल्यावर, “योग्य वेळीं तुझे काम होईल, “असें सांगून त्यांना निरोप दिला.

नंतर महाराज अबूच्या पहाडांतील एका योग्याच्या दर्शनास निघाले. भर

दिवसा सूर्याचा कवडसाही शिरुं न देणारी गर्द झाडी आणि सगळ्या हिंस्र पशूंचा स्वैर सुळसुळाट असूनही श्रीमहाराज निर्भयपणे पहाडांत शिरले आणि दोन अहोरात्र त्या योग्याच्या गुहेचा शोध करून सरळ आंत गेले. आणखी आंत गेल्यावर त्यांना अंधुकसें दिसू लागले. योगिराज चबुतऱ्यावर ध्यानस्थ होते. त्यांना साष्टांग नमस्कार घातला व हात जोडून उभे राहिले. जराशा वेळाने योगिराजांनी डोळे उघडले व स्तंभित होऊन श्रीमहाराजांना प्रश्न केला, “वाळ, तू येथे आलास कसा?” “आपल्या दर्शनाच्या तळमळीनें आलों,” येवढेंच श्रीमहाराज बोलले. योग्यांनी त्यांना ठेऊन घेतले व अष्टांग आसन, प्राणायाम व ध्यान धारणा इत्यादींचा अभ्यास आपल्या समोर करविला आणि भगवंताच्या प्राप्तीसाठी ही उपासना वाढवण्यास सांगून निरोप दिला. पण याने श्रीमहाराजांचे समाधान झाले नाही म्हणून ते काशीस आले.

काशीतील वास्तव्य

येथे त्यांनी तैलंग स्वामींचे दर्शन घेतले. आईच्या मृत्यूमुळे वैराग्य बाणून योगाभ्यासाने यांना पूर्णपद प्राप्त झाले होते. हे अवधूतवृत्तीनें राहत, महिना महिना मौन पाळीत व देहाच्या सर्व क्रिया या काळांत बंद ठेवीत. यांनी श्रीमहाराजांना कांहीं दिवस आपल्याजवळ ठेवले. त्यांचे भजन व नामस्मरण होत असता हे कावरे-बावरे होत व सारखे अश्रु ढाळीत. एकदां भर दुपारी गंगेच्या रणरणत्या वाळवंटांत ते पडलेले दिसले म्हणून श्रीमहाराजांनी त्यांना पाठीवर घेऊन घरी आणले. पुन्हां ते त्या वाळवंटांत दिसले व पुन्हां त्यांना पाठीवरून आणले आणि परत त्यांनी जाऊ नये यासाठी दाराला कुलूप लावले. जराशाने वाहतां कुलूप तसेच पण स्वामी वाळवंटांत ! त्या ठिकाणी श्रीमहाराजांना आशीर्वाद मिळाला : “तुझे काम लौकरच मनासारखे होईल. हिमालयांत जाऊन ये !” या सुमारास काशीतील एका पट्टशास्त्र व संतविद्या पारंगत असलेल्या संन्याशाच्या दर्शनास श्रीमहाराज गेले. त्यांना पाहून स्वामींना सहजासहजीं प्रेम आले व आपल्याच आसनावर त्यांना हातीं धरून बसविले. कुशल झाल्यावर स्वामींनी आनंदाने विद्या देण्याचे कवूल करून म्हटले, “वाळ, माझी विद्या शिकण्यास तुला सुमारे अठरा वर्षे लागतील, पण तुझे वय लहान असल्याने कांहीं अडचण भासणार नाही.” श्रीमहाराज म्हणाले, “स्वामीजी, मला तीन दिवसांत सर्व शिकवा. मला जास्त वेळ नाही.” हे ऐकतांच स्वामीजींच्या डोळ्यांत पाणी येऊन ते म्हणाले, “वाळ, जी विद्या तुला साहिजे आहे ती देणारा गुरु मी नाही. तू दुसरीकडे जा.” महाराज जाण्यास उठले तो स्वामींनीच उठून त्यांना नमस्कार केला व प्रेमाने निरोप दिला.

नैमिषारण्य

काशीहून श्रीमहाराज अयोध्येला आले. नैमिषारण्यांत अनेक योगी तपश्चर्या करीत आहेत असें समजल्यावर ते तिकडे निघाले. भर मध्यान्ही मिट्टे अंधार, नुसत्या श्वासाने सावज खेचून घेणारे लोळत पडलेले अजगर, दोन फण्यांचे व अंगावर वीत वीत केस असलेले इतस्ततः खेळणारे नाग, मोठमोठे पट्टेचे वाघ व लांडगे यांनी तें

अरण्य नुसतें खचून भरलेलें होतें. अशा स्थितींत श्रीमहाराज निधस्तिपणें बर्फावरून एका लंगोटीनिशीं मार्ग चालत होते. त्यांना पाहातांच हे प्राणांतक प्राणी त्यांची वाट मोकळी करीत होते. बर्फावर गोठून पडलेल्या वनगायींच्या दुधांत भाजलेला कंद भिजवून तें दूध ते पीत. यानें एकवीस दिवस भूक लागत नसे. त्यांनी पुष्कळ मोठ मोठे अधिकारी तपस्वी पाहिले. एका मोठ्या गुहेंत त्यांना एक धुनी दिसली म्हणून ते आंत शिरले. धुनी भोंवतीं सात आसनें होती. त्यांत एक रिकामें होतें. श्रीमहाराज सरळ धुनीजवळ जाऊन त्यांनीं साष्टांग नमस्कार घातला. इतक्यांत एका तपस्व्यानें डोळे उघडले व त्यांच्याकडे पाहून रिकाम्या आसनाकडे बोट दाखविलें आणि ध्यान लावलें. श्रीमहाराज त्यावर बसले व डोळे मिटून ध्यानांत तल्लीन झाले. एक महिना तेथें राहून ते पुन्हां गुरुशोधार्थ भ्रमण करूं लागले.

परमहंसांचा आशीर्वाद

नैमिष्यारण्यांतून श्रीमहाराज बंगालमध्ये आले. तेथें त्यांना तंत्रशास्त्रांत निष्णात असलेल्या व्यक्ती आढळल्या, पण आत्मज्ञानी कोणी भेटला नाही. पूर्व बंगालमध्ये एक भक्त आढळला. भगवंताचें नाम त्याच्या कानावर पडलें कीं सर्व शरीर शहारून तो कावराबावरा होई व सगळीकडे शोधक दृष्टीनें पाहूं लागे. एक आठवडा त्याचे संगतींत गेल्यावर महाराज श्रीरामकृष्ण परमहंसांचें दर्शन घेण्यासाठीं दक्षिणेश्वरीं निघाले. ते कलकत्याला गेले आहेत असें तेथें कळल्यावर परत कलकत्याकडे चालूं लागले तों वाटेंतच त्यांचें दर्शन घडलें. रस्त्यावरच श्रीमहाराजांनीं त्यांना साष्टांग नमस्कार घातला. परमहंसांनीं उचलून त्यांना पोटाशीं धरलें व म्हणाले, "तू स्वतःचा खून कर." मग त्यांनी आशीर्वाद देऊन त्यांना निरोप दिला.

बंगालमधून श्रीमहाराज मग दक्षिण हैद्राबादकडे रवाना झाले. एका सायंकाळीं नदीच्या काठावर एकांत स्थळीं बसून ते विचार करूं लागले कीं, "आपण गुरुशोधार्थ उत्तर भारतभर फिरलों. परमपदाला पोचलेल्या महात्म्यांनीं, 'तुझे काम करणारा निराळा आहे, पण काम होईल आणि मनाजोगें होईल' असा फक्त आशीर्वाद दिला, पण अद्याप कांहीं काम झालें नाही. तेव्हां आतां दक्षिण भारतांत बघू." असा विचार चालू झाला तोंच श्रीसमर्थ सांप्रदायातले श्रीरामकृष्ण प्रकट झाले. श्रीमहाराजांनीं यांना साष्टांग नमस्कार घातला तेव्हां ते म्हणाले, "बाळ, येहळेगांवच्या तुकारामचैतन्यांकडे जा. तेथें तुझे पूर्ण समाधान होईल." असें सांगून ते अदृश्य झाले.

ज्या ज्या महात्म्यांचें श्रीमहाराजांनीं दर्शन घेतलें त्या सगळ्यांना अत्यंत आर्त भावनेनें त्यांनीं आपला हेतु त्यांच्या चरणकमलीं सादर केला होता; परंतु त्या सर्वांनीं श्रीमहाराजांना आशीर्वाद देऊन अन्य महात्म्यांकडे पाठविले व आपल्याकडे नसती अपात्रता घेतली याचें कारण ते द्रष्टे होते म्हणून ! कोणत्या मुमुक्षूला कोणी, कोणत्या स्थळी व कोणत्या काळीं उपासनेचा कोणता मार्ग प्रकाशित करावा हें नियतीनेंच त्यांच्या जन्मकाळीं नियमित केलेलें असतें. त्याचें उल्लंघन ते कसें करूं शकणार होते ? असो. आता श्रीतुकारामचैतन्यांच्या भेटींत काय घडलें तें पुढील लेखांत पाहूं.

विद्यार्थ्यांची वळवळ

(विनोदी दृष्टिक्षेप)

— द. शं. टिपणीस.

(हा अंगरखा कोणाही वळवळचाला फिट्ट होईल.)

थालाच विद्यार्थ्यांची चळवळ म्हणतात. चळवळीला ध्येय असते. स्वस्था बसवत नाही म्हणून लहान मुले बसल्या जागीच चळवळ करतात, तशी ही चळवळ. ध्येय नसलेली. ना सुकाणू ना शीड. जशी लाट येईल तसे हेलकावे खायचे. तिच्या तालावर नाचायचे. तिच्यात शिरावयाचे. एक बाजू घेऊन धमाल उडवायची. ती ओसरली की दुसरी बाजू पकडावयाची. अशी चालते ही वळवळ. शहरात कुठे कांहीं घडले की विद्यार्थी गर्दी करतात. अन्याय आहे असे समजतात. मग घेराव, मोर्चा, संप आदि वळवळी चालू. तारुण्याला 'रोमान्स' पाहिजे असतो, असं शास्त्र आहे. यामुळे अशा वळवळी झाल्या तर नवल नाही. एखाद्या घराला आग लागली की लांब लांबून लोक धावत येऊन गर्दी करतात. आणि ही गर्दी करते काय? तर नुसती वळवळ. ही गर्दी आणि फायर ब्रिगेडचे लोक यांच्यात जो फरक आहे तोच फरक विद्यार्थी चळवळ व स्वातंत्र्यादि इतर चळवळी यांत आहे. इतर चळवळींना ध्येय असते, व त्यानुसार योजनाबद्ध आखणी केलेल्या कार्यक्रमाप्रमाणे कार्य चालू असते. याचा अभाव विद्यार्थी चळवळीत दिसतो. वळवळीचा हा नमुना पहा.

एके ठिकाणी असं घडलं असं ऐकित आहो. एका कॉलेजातील काही विद्यार्थी नित्याप्रमाणे संध्याकाळी फिरावयास निघाले. गप्पा रंगात आल्या होत्या. उष्ण फार होता. अंगातून घामाच्या धारा निघत होत्या. एकजण सहज बोलून गेला, "काय हा गरमा—कपडे नकोसे वाटतात." दुसरा म्हणाला, "मग सैल हाफ पॅट व गंजिफ्राक घाल की." तिसऱ्याच्या डोक्यात आले, "खरंच, गडचानो आपण असंच करू उद्यापासून." चवथ्याने शंका काढली, "पण कॉलेजमध्ये कसे जाणार?" एक क्रांतिकारी गरजला, "कोण विचारतो? आम्हाला वाटतील ते कपडे घालण्याचा हक्क आहे, आणि आम्ही तो वजावणारच. काही नाही, सर्वांनी असच करायचे." ठरलं. दोन चार दिवसानंतर शे—पाउणशे विद्यार्थी गुडघ्याच्यावर असलेली सैल हाफपॅट व काजोरी गंजिफ्राक (हा घातल्याने उन्हाळ्यातही उकडत नाही असे जाहिरात सांगते) घालून 'गोविंदा आला रे आला—' करीत कॉलेजमध्ये आले. इतर विद्यार्थ्यांत सनसनाटी झाली व उत्स्फूर्त गर्जना उठली, "जरा मटकी संभाल ब्रिज बाला." हास्य विनोदाच्या उकळ्या फुटल्या. प्राचार्यांनी या विद्यार्थ्यांना बोलाविले व विचारले, "काय, चालविले आहे काय हे तुम्ही?" क्रांतिपटु म्हणाला, "सर, आम्ही आमचा हक्क वजावीत आहोत." प्राचार्यांनी विचारले, "कसला हक्क?" क्रांतिवाल्यांची गर्जना, "कोणतेही कपडे घालण्याचा आमचा जन्मसिद्ध हक्क आहे."

प्राचार्य रागात बोलून गेले, “अहो, मुठींच कपडे न घालणे हा खरा जन्मसिद्ध हक्क आहे ! म्हणून काही—” “राइट सर, तुम्ही खरं बोललात. असंच करूं. विरोध झाला तर ‘जग बंद’ चला रे.” सर्वांनी साथ दिली. गर्जना उठली, “असंच करूं, असंच करूं; सर्व कपडे उतरवून ठेऊ.” ठरले त्यांचे. “तुम्ही सोडलीत, पण आम्ही नाही अजून सोडली” असं म्हणून विद्यार्थिनींनी विरोध केला. त्याला काही विद्यार्थ्यांनी (हे अभ्यासात बहुधा हुषार असावेत) आधार दिला. पोशाखात फेर नाफेर असे तट झाले. वादावादी नि बाचाबाची झाली. कॉलेजच्या अंगणात माजले दंगलीचे रान. फोन गेला व पोलिस आले. एका विद्यार्थ्याने हळूच दगड फेकला. इतरांनी तसेच केले. पोलिसांवर दगडफेक, म्हणून गोळीबार. दोघे ठार, क्रांतिकारकांते धमकी खरी केली. या दोघांना ‘जग बंद’. अशा चालीवर चालू असते ही चळवळ. म्हणून ही चळवळ नसून वळवळ आहे.

वळवळ म्हटली म्हणून ती कमी दर्जाची आहे असे समजू नका. कारण वळवळ ही जिवंतपणाचे लक्षण आहे. आमच्या पूर्वीच्या राष्ट्रधुरीणांना, “काय मेलेल्या आईचे दूध प्यायलात काय ? असे मढ्यासारखे बसून काय राहिलात ?”, असे लोकांना सांगण्याची पाळी येत असे. आजच्या धुरीणांना विद्यार्थ्यांना तसे सांगण्याची पाळी येत नाही व येणार नाही. उलट या विद्यार्थ्यांना ‘स्वस्थ बसा’ असे सांगण्याची पाळी येते. पूर्वीचा विद्यार्थी वर्ग ‘मुकी बिचारी कुणी हाका’ असा होता. आजचा विद्यार्थी वर्ग बोलका आहे. तो जागृत आहे. फक्त जागृती आल्यावर त्याला नको ते दिसू लागले आहे व पाहिजे ते दिसत नाही. बाकी जोम, जोस, धडाडी सर्व आहे. मुंग्यांचा थवा पाहिलात ना ? कसा वळवळ करताना दिसतो. पण हात लावा. पाच पंचवीस मुंग्या एकीने हल्ला करून सीमाभंग केल्याबद्दल कडाडून चावा घेतील. मुंग्यांच्या वळवळीमागे योजना असते. शिस्तबद्ध कार्य असते. पण विद्यार्थी वळवळीत यांचा अभाव आहे. तो जर कोणी भरून काढला व ‘रोमान्स व अँडव्हेंचर’ या तारुण्याच्या भुका भागविणारा सकस आहार (शिक्षण) नेत्यांनी पुरविला तर हा वर्ग नुसता वर्गावाहेर पडण्यापेक्षा राष्ट्रसमृद्धि वेगाने वाढतील. पण नेत्यातच मुळात हा अभाव असल्यामुळे तेही वळवळच करीत असतात. मग नवीन धडा द्यायचा तरी कोणी ? दादाचा धडा धाकट्या भावाने गिरवला तर नवल काय ?

धड्यावरून आठवण झाली म्हणून सांगतो. माणसाचे पाहून गाई-म्हशी-गाढवांनाही आपल्या हक्काची जाणीव झाली आहे. त्यांचेही मोर्चे निघू लागले आहेत. या मोर्चाचे पुढारी मात्र मानव असतात ! (खरं म्हणजे ‘माघारी’ असतात, कारण गाई-म्हशी-गाढवांच्या मागून हे जात असतात. त्यामुळे कोडे पडते की पुढारी कोण व अनुयायी कोण ?) हे मोर्चे काळ्या घोड्याला बिचकतात व त्याच्या-पाशी आले की थबकून उभे राहातात. यामुळे पोलिसांचे श्रम वाचतात. गाढव मोठा शिस्तबद्ध प्राणी. तो तासन् तास खाली मान घालून उभा राहू शकतो. म्हैशीही

उभ्या राहतात, पण एकाद वेळेस एकाद्या म्हशीला लहर आली तर ती शेजारणीला शिंगखळी देते, किंवा चालत्या मोर्चातील पुढील म्हैस मंद चालू लागली तर मागली तिला शिंगाने ढोसते, एवढेच. बाकी काम शिस्तवार. चाकोरीवाहेर जायचे नाहीत. लोकांना हा मोर्चा आवडतो. एक तर या मोर्चामुळे भाजीवाल्याखेरीज आजूबाजूच्या लोकांना त्रास होत नाही. शिवाय हा मुका मोर्चा असतो, कारण यात घोषणा नसतात. लहर आलीच तर एकादं गाढव घोषणा देते ! त्यामुळे पाच पंचवीस माणसे दचकतात व दोन-चार कुत्री भुंकतात. एकदा काय घडले की एका मोर्चातील दोन गाढवांची लाथाळी सुरू झाली. दोनाचे चार व चाराचे आठ होऊन ४००-५०० गाढवांची जुंपली. परिणामी मोर्चातील माणसांची पळापळ व म्हशींची पांगापांग झाली. पोलिसांनी आभार मानले, कारण लाठीहल्ला करण्याचे त्यांचे श्रम वाचले. यांच्या काठ्या पोलिसांच्या काठ्यापेक्षां जबर असतात. शिवाय नंतर चौकशीची धास्ती नाही. मोर्चाची सांगता म्हणजे आजूबाजूच्या सिनेमावाल्यांना, हॉटेलवाल्यांना, पानपट्टी-विडी वाल्यांना चांगला पैसा मिळाला. गाढव हा गाढव असला तरी ऐन वेळी उपयोगी पडतो व राष्ट्रीय उद्योग-धंद्यास उत्तेजन देतो. यांचे एकादे पथक उभारल्यास अश्रुधूर, गोळ्या, लाठ्या यांची बचत होईल. हो. पण मुळात काय सांगत होतो हे विसरलोच. हं. बळवळ अशी असली तरी ती कोणी कमी लेखू नये.

हल्लीचे विद्यार्थी नाइट्स् (knights) म्हणजे शिलेदार आहेत. पूर्वी इंग्लंड-मध्ये आर्थर नावाचा राजा होऊन गेला. प्रामाणिक, निःस्वार्थी, धडाडी असणारे, अन्यायाचे वा जुलुमाचे परिमार्जन करण्यासाठी आत्माहुती देणारे व कर्तव्यदक्ष असे काही शिलेदार वा सरदार त्याने निवडले होते. त्यांना नाइट्स् म्हणत. नाइट् हा गौरवास्पद शब्द आहे. पूर्वी इंग्रज सरकार रावसाहेब, रावबहादूर याप्रमाणे नाइट् ही पदवी देऊन गौरव करीत असे. फरक इतकाच की किंग आर्थरचे नाइट्स् बरील गुणानी मंडित असत, तर हे देशी नाइट्स् सरकारचे होयबा होते. गुरखा जसा दंडा ठोकित आळीआळीतून फिरतो तसे आर्थरचे नाइट्स् गावोगावी व खेडोपाडी फिरत. कोठे अन्याय, जुलूम, जबरदस्ती दिसली तर हे त्याचे परिमार्जन करीत. गुरखा नुसता दंडा ठोकून जातो, तर हे दंड ठोकून सामने खडे होत. हे शस्त्रधारी असत व वेळ पडलीच तर शस्त्र वापरीतही. अशा नाइट्स्प्रमाणे हल्लीचा विद्यार्थी वर्ग आहे. कुठे काही खळबळ दिसली की धावलेच. कोणती तरी एक वाजू घेऊन हे लढत चालू करतात. हे दंडा ठोकत नाहीत, तर आरोळ्या ठोकतात. पुष्कळ वेळा हे सशस्त्र असतात. यांचे शस्त्र म्हणजे दगड. परिस्थितीमुळे ते नाइट्स् व हे नाइट्स् यांच्यामध्ये फरक झाला असेल, पण गुणांचे बरेच साम्य असल्यामुळे आम्ही याना गौरवाने नाइट्स् म्हणतो. पिण्याच्या पाण्याचा नळ सोडून दिल्यावर चांगले पाणी गटारातून वाहून फुकट जाते तशी देशाची ही तरुण संपत्ती वाया चालली आहे. या सर्व मोत्यांना लोककल्याणाच्या एकसूत्रात गोवून तेजस्वी माला निर्माण करणारा किंग आर्थर पाहिजे आहे. पण सध्या तो कोठे दिसत नाही.

जेथे वळवळ तेथे गर्दी. गर्दीचे शास्त्र व्यक्तीच्या शास्त्रापेक्षा निराळे असते. दिव्याने दिवा पेटावा तसा गर्दीत एकाने दुसरा पेटतो, दुसऱ्याने तिसरा, अशी ही ज्योत चलती राहते. गर्दीतील हालचाली संसर्गजन्य रोगाप्रमाणे पसरतात. एकाने दगड फेकला की शेजाऱ्यास लागण होऊन तोहि दगड फेकतो, या दोघामुळे चाराना लागण होते व दगडवर्षाव वाढत जातो. एक पळाला की दुसरा पळतो व हां हां म्हणता लागण पसरून सर्व शुकशुकाट होतो. शिल्लक राहतात ती पादत्राणे. अशा प्रकारे पुष्कळ वेळा वळवळीची सांगता मोठ्या गमतीने होते. रामू चांभार फुटपाथवर बसत नाही की त्याचा बूटमार्टही नाही. पण त्याचा धंदा चांगला चालतो. चांभारचौकशा हा त्याचा जन्मसिद्ध हक्क असल्यामुळे गावात कोठे काय घडणार हे त्याला आगाऊच माहीत होते. यामुळे जेथे मोर्चा, दंगल, गोळीबार संभवनीय असेल तेथे हा २-३ पोती घेऊन जातो, ती भरभरून पादत्राणे आणतो व मोडीत विकतो. वळवळीमुळे राष्ट्रोद्योगास चालना मिळते ती अशी. म्हणून राष्ट्रीय दृष्टिकोनातून पाहिले तर वळवळ कमी प्रतीची नाही हे कोणासही पटेल.

विद्यार्थी वळवळीतील परोपकारवृत्ति पाहून कौतुक करावेसे वाटते. इतरांना जे पाहिजे ते मिळवून देण्यासाठी यांची सारी धडपड. एकाद्या कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांना वा औद्योगिक संघटनांना काही पाहिजे असेल तर सारे विद्यार्थी मदतीला धावतात. कोणाला कॉलेज मिळवून दे, कोणाला नोकरी मिळवून दे, कोणाला वोनस मिळवून दे, तर एकाद्या भाषेला स्थान मिळवून दे वा स्थानभ्रष्ट कर अशी यांची निःस्वार्थी वळवळ चालते. स्वताला याना काही नको असते. खरे निःस्वार्थी. जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति म्हणतात त्या या. यांच्या जगकल्याणात पुष्कळ वेळा यांच्या आयुष्याचीच विभूति होते हे निराळे. जगकल्याणाच्या हव्यासामुळे यांची गाडी उतरणीवरून कोठेतरी घरंगळत जाते. लोकाना खाऊ घालण्याच्या नादात आपले पोट खपाटी चालले आहे इकडे यांचे लक्ष नसते. कोणाला काय पाहिजे हे यांना माहीत असते. पण स्वतःला काय पाहिजे हे मात्र याना समजत नाही.

वळवळीत सर्व विद्यार्थी असतात असे आपण समजून चालले पाहिजे. कारण खरोखर विद्यार्थी किती व उडाणटप्पू किती हे गर्दीत कोणाला कळणार? दाढी-मिशा असल्याचा काळ गेला व नकलीचा काळ आला. समजा, यांच्या कुरुक्षेत्रावर अर्जुन आला, तर तो विचारील, "देवा, खरे कोण व नकली कोण याचा मला संभ्रम झाला आहे. तर मला यांतील फरक नीट समजावून सांग." व मग आध्यात्मिक गीतेप्रमाणे व्यावहारिक गीता जन्मास येईल. आजच्या ज्ञानयुगात विद्यार्थीदिशा परमेश्वराप्रमाणे ब्रह्मांडाला व्यापून उरत असल्यामुळे कोणीही स्वतःला जन्मभर विद्यार्थी म्हणवू शकतो. विद्यार्थी हे लेबल लागले की शिक्षण ही बाब महत्त्वाची होते. शिक्षणावर त्यांच्या भावी आयुष्यातील सुख व कर्तृत्व अवलंबून आहे. परंतु शिक्षणातील सावळागोंधळ व थापाथापी थांबवा, आम्हाला सुखाच्या जीवनमार्गावर

आणून सोडील असे शिक्षण द्या, romance व adventure यांना योग्य वाव द्या, गुरुजन बोलाच्या कढीभाताचे जेवण देतात ते बंद करा, असे नारे वाजतात कोठे ऐकू येत नाहीत. हे नारे जेव्हा थांबतील व वरील कारणासाठी जेव्हा घेराव, मोर्चे आदि सुरू होतील तेव्हाच आपण म्हणू की यांना किंग आर्थर लाभला. तेव्हाच वळवळ ही चळवळ होईल.

दत्तावतार श्रीपाद श्रीवल्लभ

ले. सच्चिदानंद के. दाणी, बी. ए. (ऑनर्स)

भा ग ति स रा

दुःखी अभागी अंबिका जीवनाचे अखेरचे पर्व समाप्त करावे या उद्देशाने कृष्णेवर आली. मनोभावे आपल्या पतिदेवाचे तिने स्मरण केले नि मुलासवे कृष्णेच्या अथांग जलप्रवाहांत ती हळुहळु प्रवेश करू लागली. कांहीं क्षणानीच ती कृष्णस्वरूप होणार होती; पण श्रीपादांच्या सान्निध्यामुळे कृष्णेची गति एकदम संध, शांत, स्थिर झाली. श्रीपाद गंगेवर येताच अंबिकेचे हे कृष्ण दृश्य त्यांना दिसले. ते पाहून ते द्रवले. ती काय करित आहे त्याची त्यांना कल्पना आली. त्या बरहुकूम त्यांनी आपल्या शिष्यांना त्या स्थळी पाठविले. शिष्य गुर्वजिप्रमाणे त्या स्थळी पोहोचले, आणि त्यांनी अंबिकेला ताबडतोव बाहेर काढले. ती आता श्रीपादांसमोर थरथर कांपत उभी होती. “तू जिवावर उदार होण्याचे कारण काय ?” असे जनरीती प्रमाणे श्रीपादांनी तिला विचारले. कडेवर घेतलेल्या मुलाकडे पाहून ती म्हणाली, “गुरुदेवा, देवाने मला जन्माला घातले, माझे लग्न झाले, पुत्र झाले, नाना तऱ्हेचे कष्ट मी सोसले. पुत्र हाती येईनात, तरी त्या पैकीं हा एक वांचला आहे. पण वेड्यासारखा वागतो. दुःखांत दुःख म्हणून की काय नवथरच वडील पण मुलाच्या वेड्या चाळ्यांना विटून विषण्ण मनःस्थितीत निवर्तले. या जन्मी पुत्रसुख नाही. पुढच्या जन्मीतरी पुत्र सुख लाभेल का ? देवा, तुमच्या सारखा पवित्र, पुण्यवान् पुत्र मला सुख देईल, या जन्मीच्या सर्व दुःखकष्टांची भरपाई करणारा मुलगा मला मिळेल, या पवित्र विचाराने या कृपाळू कृष्णामाईच्या उदरांत जलसमाधि घेण्याच्या विचारांत मी होते. इतक्यांत आपल्याकडून बोलावणे आले. मी जोराने वाहात चालले असतां आपल्या शिष्यांनी मला पाण्यांतून बाहेर काढले अन् इथवर आणून पोहोचविले, म्हणून मी आपल्या चरणापाशीं आले. गुरुदेवा, तुम्हीच सांगा मी आतां काय करूं ? अशा वेड्या मुलाला

कसे सांभाळू ? असे लाजिरवाणें जीवन जगण्याचा मला मनापासून वीट आला आहे." ही अतिकरुण कहाणी अंबिकेकडून ऐकल्यावर श्रीपाददेव तिला म्हणाले, "बाई अंबिके, धीर धर, अशी उतावीळ होऊ नकोस. जिवाचे वरे वाईट करू नकोस. ईश्वर तुझ्याजवळ आहे. त्याची तू मनापासून प्रार्थना कर, आराधना कर. त्याचें फळ म्हणून तुला श्रीहरिसारखा मुलगा होईल." ही ईश्वरसेवा कशी करावी म्हणून तिने श्रीपाददेवांना परत विचारले, त्यावर श्रीपादांनी 'शनिप्रदोष' व्रताचें संपूर्ण वर्णन करून तें कसे करावें हें तिला सांगितलें. एवढेच नव्हे तर, तिच्या मतिमंद मूढ मुलाला जवळ बोलावून त्याच्याकडे एका विशिष्ट नजरेने पाहिले आणि ते अंबिकेला म्हणाले, "जा, आता सुखाने कालक्रमणा कर; हा तुझा बाळ आतां मोठा पंडित झाला. मी सांगितल्याप्रमाणें ईश्वराराधना करीत राहा, तुझी इच्छा या जन्मीच पुरी होईल." असे सांगून अंबिकेला परत निजगृहीं जाण्यास त्यांनी परवानगी दिली. आतां तिचा मुलगा गुरुकृपेने वाचस्पति झाला. त्यानें सर्व शास्त्रांत प्रगाढ ज्ञान मिळविल्याचे पाहून कुरवपुरातील सर्व विद्वान् पौरांनी आश्चर्योद्गार काढले. जीवन कक्षेंतून उठलेला हा पौर, ज्याची सुधारणेची आशा नष्ट झाली होती तो हा मुलगा, गुरुकृपेनें प्रकाण्ड विद्याविभूषित झाला. श्रीपादांच्या कृपेनें अंबिकेचें नष्टचर्य संपलें. असाच दुसरा एक विस्मयजनक प्रकार घडला. श्रीपाद गंगेवर स्नानासाठीं आले म्हणजे एक परीट भक्तिभावानें त्यांना दररोज न चुकतां प्रणिपात करीत असे. हा त्याचा दिनक्रम नित्य चालू होता. तसे पाहिल्यास तो धोबी सर्व वाजूंनी सुखी होता. त्याची शेतीवाडी होती, उत्पन्न पण कमी नव्हतें. सुस्वभावी वायको, सगे सोयऱ्यांनी, धनधान्यांनी, पौरांनी त्याचें घर लक्ष्मीपुत्रासारखें नेहमी भरलेलें असे. तर मग तो दुःखी कां होता ? दुःखनिवारक अमें तो काय मागत होता ? त्याला जें पाहिजे होतें त्या सर्वांचा उलगडा श्रीपादांना केव्हांच कळला होता. एके दिवशीं त्यांच्या मनानें घेतलें कीं रजकाला त्याच्या व्यथेपासून दूर करावे; नाहीतर हा झुरणीस लागेल नि त्याचा अंत होईल.

या परिटाला सुधारण्याचा योग लौकरच आला. एक म्लेंच्छ राजा वसंत-क्रीडा करावी म्हणून आपलें गजान्त ऐश्वर्य वरोबर घेऊन गंगेत नौकाविहार करीत कुरव पुरांत आला. त्याच वेळीं तेथें धुणें धूत असलेल्या परिटानें राजाचें ऐश्वर्य पाहिले. त्या ऐश्वर्याविषयीं त्याचे मनांत अभिलाषा उत्पन्न झाली, नि स्वतःची परिस्थिति लक्षांत येताच त्याला परम दुःख झाले. रजकाची ही परिस्थिति सर्वज्ञ श्रीपादांनी तात्काळ ओळखली. त्यांनी रजकास हांक मारली आणि ते म्हणाले, "अरे, तुज-जवळ जें आहे तें कमी का आहे ? इंद्रियांचे दमन कर व मन निर्मळ ठेव; नाहीतर पुढच्या जन्मी राज्यपद मिळविण्याची तुझी अभिलाषा तुला सदैव त्रास देत राहील. तुझ्या या अपूर्व भक्तिवळावर आणि पूर्ण श्रद्धेमुळें तुला तुझ्या इच्छे वरहुकूम राज्यपद भोगण्यास मिळेल. तू म्लेंच्छवंशीं जन्माला येशील." श्रीपादांच्या आशिर्वचनानें

भारलेल्या रजकाला, आपल्याला राज्य भोगावयास मिळणार म्हणून, एकीकडे परमानंद झाला तर दुसरीकडे श्रीपादांच्या चरणांचा वियोग होईल म्हणून तो दुःखा-तिशयाने बेचैन झाला. त्याने या द्विधा अवस्थेत न कळत श्रीपादांचे पाय घट्ट धरले नि तो त्यांना म्हणाला, “आतां मला या परिस्थितींतून कायमचे सोडवा.” दुःख-मिश्रित आनंदाच्या छटा त्याच्या चर्येवर दिसू लागताच श्रीपादांनी पुन्हा एकदा त्याला आश्वासन दिले. श्रीगुरुदेव त्याला म्हणाले, “तुझा जन्म वैदुरा नगरीं राज-कुलांत होईल व शेवटी आपल्या गांठीभेटी होतील.” असें आश्वासन देऊन भविष्य-काळांतील आपल्या पुरोगामी अंश अवताराची खूण म्हणून श्रीपादांनी त्याची समजूत घातली कीं, “मला कर्मधर्म संयोगाने या इहलोकांत परत येणे जाणे अत्यंत जरूरीचे आहे. त्या वेळीं मी संन्याशी वेषांत नृसिंह सरस्वती नांव धारण करणार आहे.” त्या परमभक्त रजकाला असे आश्वासन मिळतांच अत्यंत आनंद झाला. त्याने त्या क्षणीं श्रीपादांच्या पावन चरणकमलांचे ध्यान करून आपली काया श्रीपादांच्या समोर समर्पित केली. या प्रमाणे दीनार्त भक्तांचे मनोरथ पूर्ण करीत काहीं काळ कुरवपुरांत वास्तव्य केल्यावर श्रीपादांच्या मनांत अवतार समाप्ति करावी असा विचार पुन्हा पुन्हा डोकावू लागला. जीवांचे जन्मार्जित वासनास्वरूप अज्ञान दूर करून त्यांच्या उत्क्रांतीचा मार्ग सुकर करणे दत्तावराचें वैशिष्ट्य आहे. आतां इति-कर्तव्यतेच्या जाणिवेने त्यांना मातृस्मरण झाले. ताबडतोव ते पिठापुरी आले. त्यांच्या मातोश्री गाढ झोपल्या होत्या. वयोवृद्धावस्थेत माणसाला थकवा येतो. प्रातःकार्य आटोपल्यावर, पूजाकर्मांच्या गडबडींत, भोजनविधि संपेपर्यंत सूर्य माध्यान्ही आला होता. माता सुमतिबाई बिछान्यावर पहुडल्या होत्या. कामानिमित्त आपाळराज घरीच होते. श्रीपादांचे दुसरे दोघे बंधू परगांवाहून कालच घरीं परतले होते. हे सर्व कुटुंब दुपारच्या तप्तवेळीं झोपले असतां, एकदम, एकाएकी “ॐ भवति भिक्षां देहि” हें सुस्पष्ट वाक्य त्या सर्व कुटुंबीयांच्या कानीं पडलें. त्या बरोबर जे तो खडबडून जागा झाला नि आपापल्या शयनागारांतून झटपट बाहेर पडला. सर्वजण एकदम मिळून पुढील दरवाजापाशीं आले. आतल्या बाजूला हा समूह उभा राहिल्या-वर आपापसात चर्चा सुरू झाली कीं हा कोण बरे असेल ? इतक्यांत परत तोच सुकोमल ध्वनि, “ॐ भवति भिक्षां देहि” त्या सर्वांच्या कानीं पडला. त्यांतील दोघी सुनांपैकीं एकीनें पुढें सरकून वाड्याचें प्रवेशद्वार उघडले. पाहतात तो काय ? एक तेजःपुंज बैरागी दाराशी उभा आहे. आईवडिलांनी व त्या दोघा बंधूंनी व इतर वयोवृद्ध सेवकांनी हा आपला श्रीपादच आहे असे तत्क्षणींच ओळखलें. सर्व जणांनी एकदम एकच गलका करून एका आवाजांत श्रीपादांना आंत येण्यास सांगितलें. श्रीपादांनी आईवडिलांच्या व बंधूंच्या प्रेमार्जवाला मान देऊन घरांत प्रवेश केला. त्यांनी सर्व प्रथम आपल्या आईवडिलांच्या परमपावन चरणकमलावर नमून डोके ठेवलें. मग त्यांनी संपूर्ण सर्व आयुधांसह श्री दत्तात्रेय रूपांत सर्वांना दर्शन दिलें व

ताबडतोब ते नाहीसे झाले. श्रीपाद श्रीवल्लभ रूपातला हा दत्तावतार या प्रमाणे समाप्त झाला. अज्ञानाची जागा सज्ञानाने भरून निघावी, अधर्माची सर्व बंधने तूटून जावीत व सज्जनाकरवी धर्माची गुठी उभारावी, सत्सुखाने विश्व व्यापून जावे व सद्भक्तांना सात्विकतेचे धडे मिळावेत या साठीं गुरुवर्य श्रीपादांचा परमावतार होता. अशा या गुरूंना माझा त्रिवार नमस्कार.

सत्संगाचा प्रभाव

लेखक : वि. के. छत्रे

मी माझ्या एका सहकाऱ्याबरोबर मालाडला श्री. गोंदवलेकर महाराजांचे शिष्योत्तम केतकर महाराज यांच्याकडे एका रविवारी प्रवचन ऐकण्यास गेलो होतो. श्रीरामोपासनेवर प्रवचनाचा सर्व भर होता. प्रवचनांत त्यांनी मीराबाईची एक गोष्ट सांगितली. एका परिटाच्या तरुण मुलाच्या मनांत मीराचे सौंदर्य भरल्यामुळे तिच्याशी लग्न व्हावे असे वेड त्याच्या मनाने घेतले. मीराच्या वेडाने त्याच्या हातून कपड्यांची अदलाबदल होऊ लागली व गिऱ्हाइकांच्या कडून तक्रारी येऊ लागल्या. जेवणाकडेही त्याचे लक्ष लागेना. त्याची आई त्यामुळे चिंतातुर झाली. एवढ्यांत तिची एक वृद्ध मैत्रीण आली. तिच्या कानावर मुलाचे वेड तिने घातल्यावर त्याचे कारण रात्री शोधण्याचे मनाशी ठरवून तिने तेथे मुक्काम केला व रात्री दोघी जागत बसल्या. अर्धवट झोपेत मुलगा बरळू लागला. मनातील गोष्ट प्रयत्नाने लपवून ठेवलेली अखेर बाहेर पडली. "मीरा, तू माझी हो ग ! तुझ्यावांचून मी जगू शकत नाहीं." इत्यादि. 'स्वप्ने हृदिस्थो बहुधा विचारो, मुखात् सुगुप्तोऽपि बहिः प्रयाति।' हे सुभाषित खरे ठरले. मुलाच्या वेडाचे कारण कळल्यावर मैत्रीणीशी विचारविनिमय करून धोबीण दुसऱ्याच दिवशीं पहाटे देवाचे नांव घेत मीराबाईकडे गेली. धोबिणीला पाहतांच मीराने तिचा आदरसत्कार करून कुशल विचारले. धोबिणीने आधी क्षमा मागून मुलाच्या वेडाची हकीगत नम्रपणे राजकन्येच्या (मीराच्या) कानावर घातली. क्षणभर श्रीकृष्णाचे ध्यान करून मीरा म्हणाली, 'आजीबाई, चिरंजीवांना सांगा, तुमची इच्छा पुरी होईल. उद्यां पहाटे पांच वाजतां शुचिर्भूत होऊन या.' आश्चर्यचकित झालेली धोबीण अधिक न विचारतां घरी आली व तिने मुलाला राजकन्येचा निरोप सांगितला. मनातील इच्छा पुरी होणार म्हणून तो आनंदित झाला व वेड गेल्यामुळे सर्व कामे तो मन लावून करू लागला.

बरोबर पहांटे पांचला तो मुलगा राजवाड्यांत शुचिर्भूत असा हजर झाला. मीरानें त्याचें स्वागत केलें व ती म्हणाली, 'तुमची इच्छा पुरी होण्यासाठीं मी सांगतें तें एक काम तुम्ही करावयास हवें. आहे तयारी ?' 'हो,' तो मुलगा म्हणाला.

'चला तर त्या वृंदावनापाशीं. कपडे काढून वाजूला ठेवा त्या कोनाड्यांत' मीरा म्हणाली. त्या प्रमाणें धोब्यानें करतांच ती म्हणाली, 'हें दभसिन येथें वृंदावना-समोर मांडले आहे. तिकडे घंगाळांत पाणी आहे. त्यानें हातपाय धुवून पुसून येथें मांडी घालून बसा.'

धोबी बसतांच ती म्हणाली, "ही घ्या तुळशीची माळ हातांत व 'श्रीकृष्ण गोविंद हरे मुरारे, हे नाथ नारायण वासुदेव' असा अखंड जप करावयास सुरुवात करा. जप करतांना या तसविरींतील भगवंताकडे एकाग्र दृष्टीनें पहात रहा. असा अखंडजप सात दिवस करा. आठव्या दिवशीं तुमची इच्छा पुरी होईल."

मीराबाई सारखी सुंदर राजकन्या पत्नी म्हणून मिळणार या प्रलोभनानें धोबी जप करावयास निश्चयानें बसला-अगदी एकाग्र मन करून. असे सात दिवस गेले तरी त्याला त्या ध्यानमग्न अस्वथेत कळलें नाहीं ! आठव्या दिवशीं मीरानें हलकेच खांद्यावर थोपटून धोब्याला जागें केलें. तेव्हां तो भानावर आला व 'उन्मील्य स स्वे नयने ददर्श, सुधांम्रवंतीमिव लोचनाभ्याम् । मीरां स्मरंस्तन्निजपूर्ववृत्तं, स दंडव-त्तपदयोः पपात' ॥

राजकन्येकडे नजर टाकतांच तिच्या नेत्रांतून जणुं प्रेमामृताचा आपल्यावर वर्षाव होत असल्याचा मधुर अनुभव धोब्याला आला. आपण कोणत्या प्रलोभनास्तव येथें जपास बसलों याचेंहि स्मरण झालें. पण श्रीकृष्णाच्या ध्यानानें व नामजपानें त्याची ती इच्छा आतां समूळ नाहींशी झाली होती. निर्मळ अंतःकरणानें त्यानें तिच्या पायावर साष्टांग दंडवत घातले ! 'मीरा के प्रभु गिरिधर नागर आपल्यावर कृपा करो' असा आशीर्वाद तिनें त्याला दिला. धोबी प्रसन्न मनानें घरीं आला व आपल्या कर्तव्यांत रमला.

अशा रीतीनें मीरानें मोठ्या युक्तीनें त्याचें मन कामवासनेपासून परावृत्त करून कृष्णभक्तीकडे लावलें. सत्संगाचा प्रभाव मानवी जीवनावर किती विलक्षण रीतीनें पडत असतो याचें हें उत्तम उदाहरण आहे.

ज्योतिष शास्त्र

लेखांक ७ वा

नी ल म्, नी ळ (Blue Sapphire)

सर्व रत्नांमध्ये अत्यंत जहाल समजले जाणारे जांभळट, शनिदेवांचे रत्न म्हणजेच 'नीलम्.'

ह्या रत्नाचा Hardness ९ असून specific gravity ४.०६ असते.

हे रत्न नक्की कोणी घालावे हे ठरवताना अनेक ज्योतिषांचा गोंधळ होतो असे दिसते. ह्याचे मूळ कारण म्हणजेच खोल अभ्यास केल्यावाचून दिले जाणारे सल्ले हे होय. मध्यंतरी एका विद्वान गृहस्थानी लिहून टाकले की, मध्यमेंत कोणतीही आंगठी घालू नये. एक साधे वाक्य. परंतु त्याने समाजांत केवढा गोंधळ निर्माण होतो. मध्यमेंत वर्षानुवर्षे आंगठी घालणारे लोक आमच्या पहाण्यात आहेत. अशी आंगठी घालणाऱ्या व त्यापासून नुकसान पावणाऱ्या लोकांची यादी प्रसिद्ध झाली असती तर पुरावा तरी मिळाला असता. एकदा मध्यमा ही शनीची ठरली की नियमाप्रमाणे त्या व त्याच्या मित्रग्रहांच्या रत्नांच्या मुद्रिका मध्यमेंतच धारण करणे क्रमप्राप्त ठरते. हे रत्न मध्यमेवाचून इतरत्र कदापि लाभणार नाही.

शनि ह्या ग्रहाविषयी भारतीय ज्योतिषांनी फार निराशाजनक चित्र निर्माण करून ठेवले आहे. परंतु थोड्याफार विद्वान ज्योतिषांना शनीचे निश्चित अंतरंग व ग्रहमालिकेंतील त्याचे कार्य याचा अंदाजही लागलेला आहे.

शनि हा एकच ग्रह असा आहे की ज्याच्यात संपूर्ण वैराग्य आहे. संपूर्ण विरागी कोणाची भीडमुर्वत ठेवत नाही. त्याचा जन्मच जगाच्या उद्धारासाठी झालेला असतो. हे कार्य रुक्ष व कठोर असते. शनीची फळ देण्याची पद्धतही अशीच असते. कटु पण सत्य, प्रेमळ पण करारी, कर्तव्याला प्रथम महत्व. ज्योतिषशास्त्रांत 'शनि'ला उकिर-ड्याचा कारक धरला आहे. मानवी जीवनांतही ज्या अस्थिर, अशाश्वत, फसव्या गोष्टी असतात त्याचे दर्शन व अनुभव हा ग्रह करून देतो. एखाद्याची भरभराट होत असता मध्येच त्याला उतरती कळा हळूहळू लागू लागली की ते अनेकदा शनीचे कारकत्व समजले जाते. कारण उतरत्या कळेंत मित्र कोण व शत्रू कोण ह्याचा खुलासा होतो. सहावा शनि त्रासदायक असे म्हणण्यात ज्योतिषांचे अज्ञान प्रकट होते, कारण सहावा शनि शत्रूंचे दर्शन व प्रकटीकरण करतो. सहावा शनि आलाच नाही तर शत्रू अंधारातच रहातील, समजणारच नाहीत. मानवी जीवनांतले अनेक मौलिक अनुभव हा ग्रह करून देतो. डॉक्टरकडे नेल्यानेच रोग समजतात. म्हणजे डॉक्टर हा त्रासदायक नसून तो उपकारकर्ता, जागरूक करणारा असतो. भविष्यांतिल अनेक धोक्यांच्या जाणीवा हा ग्रह अत्यंत कर्तव्य बुद्धीने करून देतो. मग तो उपकारकर्ता की त्रासदायक ?

ह्या ग्रहाला सत्य परिस्थिती मंजूर असल्याने तो परखड वृत्तीचा असतो. परंतु मानवी स्वभावच असा असतो की त्याला कटु सत्यापेक्षा कल्पित असत्य आवडते.

नीलम् हे रत्न अशा व्यक्तींनी घालू नये की ज्यांना कल्पना साम्राज्यात रमायचे आहे. अशानीही घालू नये की ज्यांचे व्यवसाय अनैतिक आहेत. हे रत्न धारण करणारी व्यक्ति अंतर्दामीची शुद्ध, स्थितप्रज्ञ, खंबीरमनाची, सरळ मार्ग असलेली असावी, म्हणजे त्याला हे रत्न लाभते. अत्यंत कष्टातून ज्यांनी स्वतःच्या प्रयत्नांनी भरभराट करून घेतली आहे त्यांनाही हे रत्न लाभते. ऐतखाऊ, काळाबाजारवाले, गोरगरिबांना कष्ट देणारे, मिजासी, गर्विष्ठ मंडळीना हे रत्न विषासमान आहे, कारण ' गर्व न धरावा मानसी ' हा शनिदेवांचा संदेश आहे. स्वत्व विसरून, मायाजालातून बाहेर पडून, जीवात्म्याला शिवात्म्याचे स्वरूप दाखवा, हेच त्यांचे सांगणे आहे.

तेव्हा नीलम् हे रत्न ' ड्रग ' सारखे आहे. ते विद्वानांकडून तपासून, पारखून, त्यांच्या सल्यानेच वापरणे उचित ठरेल.

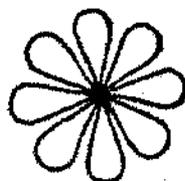
हे रत्न निळ्या रेशमी वस्त्रामध्ये लपेटून उजव्या दंडाला बांधून ८ दिवस प्रचीति पहाण्याचीही पद्धत असते. परंतु ज्योतिषांनी नीट तारतम्याने विचार करूनच हे सुचवावे.

पुढील अंकात ' प्रजापति ' (हर्षल) ह्या ग्रहाच्या 'अलेक्झांड्रा' ह्या अत्यंत जहाल रत्नासंबंधी विचार करू.

ह्या रत्नावर सविस्तर चर्चा करण्यासाठी जिज्ञासूंनी जरूर भेटावे.

—शरद दत्तात्रय उपाध्ये.

(लहेर चेंबर्स, गोखले रोड नॉर्थ, दादर, मुं. २८)

बाबांची कृपा

—एक साईभक्त महिला कळवतात :—

आमच्या घरी नवीन टेलिफोन लावायला कंपनीचे लोक आले होते. आल्यानंतर ते म्हणाले, की टेलिफोनच्या तारेचा खांब जमिनीत खणून उभारावयाला व भितीवर तारेचे खिळे मारायला घरमालकाची परवानगी पाहिजे. टेलिफोनचे पैसे तर भरले होते, पण आमच्या मालकाची परवानगी मिळणे शक्य नव्हते कारण, त्यांबाबत आमचा कोर्टामध्ये वाद चालू होता. नंतर घरमालकाची परवानगी आणायला सांगून टेलिफोन कामगार निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी शुक्रवार होता. सकाळी दरवाजात उभी असतां पुढ्यात एक भगवे कपडे घातलेली व्यक्ति उभी राहिली. गळ्यात साईबाबांचा फोटो होता. मी जरा भांबावून गेले पण नंतर लगेच त्याला पैसे दिले. तसे त्याने मला सांगितले, “सब अच्छा होगा.” पांघरावयाला एक चादर मागितली, ती सुद्धा मी दिली. ती व्यक्ती इतरत्र कुठे न थांबता सरळ निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी टेलिफोन कामगार येऊन सर्व काम गुपचुप करून गेले. थोड्याच दिवसांनी घरमालकानेही आमच्यावरील कोर्टातली केस काढून घेतली. अशक्यप्राय अशा या गोष्टी बाबांच्या कृपेनेच घडून आल्या असे मला वाटते.

साई प्रसाद

१७-१८ वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. साईबाबा म्हणजे कोण व ते कोठे असतात हे मला काही माहित नव्हते. माझ्या वयाच्या १३-१४ व्या वर्षी मला साईप्रसाद मिळाला आहे. तो योग माझ्या लग्नाच्या आधी माझ्या माहेरी आला. माझ्या मैत्रिणीच्या घरी मी श्री साईबाबांचा फोटो पहिल्यांदा पाहिला व तो माझ्या मनात ठसून बसला. बाबा हे दत्त-अवतार आहेत म्हणून माझी मैत्रीण गुरुवार करीत असे. तेव्हा माझ्याही मनात गुरुवार करण्याची इच्छा झाली. त्यानंतर माझी मोठी वहीण वेळ गावहून, द्वारकामाईमध्ये असलेला बाबांचा फोटो घेऊन, माहेरी आली असता तो फोटो मी तिच्याकडून घेतला व दररोज त्याची पूजा करू लागले. एक दिवस असा चमत्कार घडला की सकाळच्या वेळी दारात साईबाबांच्या रूपाने एक साधू येऊन मला म्हणाले की, “पोरी, मी शिर्डीला जाणार आहे. तर मला काहीतरी सहाय्य कर.” काहीतरी देऊन साधूची इच्छा पूर्ण करण्याचे माझ्या मनात आले. मी साधूना घरात बोलावून त्यांना एक कप चहा व चार विड्या दिल्या. मी माझ्या वडिलांकडून रोज दोन पैसे मागून घेत असे, व अशा प्रकारे माझ्याजवळ जो दीड रुपया जमला होता तोही मी त्यांना दिला. त्यानंतर त्या साधूबुवांनी मला एक विमूट उदी दिली व बाबांचा

फोटो पुढे ठेऊन उघडून बसण्यास सांगितले. त्यानी सांगितल्याप्रमाणे मी केले तेव्हा पहाता पहाता उदीचे तीन नारळ झाले. तेव्हा साधु म्हणाले, “मुली, साईबाबा तुला दत्तरूपाने प्रसन्न आहेत. तू नेमाने बाबांची सेवा कर, म्हणजे तू सुखी होशील.”

त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी माझे लग्न झाले. सासरी घेताना मी बाबांचा फोटो व नारळ घेऊन आले व दररोज त्यांची पूजा करू लागले. एक दिवस बाबांनी स्वप्नात दर्शन दिले आणि म्हणाले, “पाच पैसे घेऊन धर्मार्थ पेटित टाक.” त्यानी एवढे म्हणताच मला जाग आली. स्वप्न पडल्यानंतर १५ दिवसांच्या आतच मला मोठा सांपत्तिक लाभ झाला.

एकदा बाबांनी माझ्या हातात एक पेरू कुस्करून दिला. पण मला त्याचा अर्थ कळला नाही. पुढे मे महिन्यात मी शिरडीला गेले असता तिथल्या शेटचे अक्काना विचारल्यावर त्यानी सांगितले की तुझे जे कोणी वैरी आहेत त्यांचा बाबांनी चुरगाळा करून तुझ्या हातात दिला आहे. तू भिष्याचे कारण नाही. बाबांचा तुला आशीर्वाद आहे असे समज.

अक्कांच्या म्हणण्याचा मला प्रत्यहीं प्रत्यय येत आहे.

सौ. लीलावती म. शहा,

उगार बुद्रुक-जि. बेळगांव.

एक सत्य अनुभव

ले. सौ. प्रमोदिनी पोतनीस.

पुलगांव येथे २९ जानेवारी १९५७ बुधवार रोजी सकाळी मी लौकर उठले. परंतु मनांत एक प्रकारचा अशुभ विचार आला. का कोणास ठाऊक, माझे हात घरकाम करावयास धजेनात. स्टोव्ह पेटविण्यास कांडेपेटी हातांत घेतली. कांडी उजळताच विझते, पुनः कांडी उजळते नि विझते, अशा पांच सहा कांड्या फुकट गेल्या. स्टोव्ह पेटवून चहासाठी पाणी ठेवले, आणि तोंड धुण्यास बाथरूम मध्ये गेले. तोंड धुवून सैपाक घरात येऊन पाहते तो स्टोव्ह विझलेला. पुन्हा स्टोव्ह पेटवून चहासाठी पाणी ठेवले. चहाची पावडर टाकली. चहा उकळल्यानंतर दूध तापवून चहात टाकले आणि बशीत ओतून चहा तोंडाला लावणार तोच लक्षात आले की चहात साखर नाही.

नंतर स्नानगृहात गेले आणि कसे तरी दोन तांबे अंगावर घेऊन सैपाकाच्या तयारीस लागले. माझे यजमान सकाळी ९ वाजतां जेवण आटोपून ऑफिसला गेले. दररोज ऑफिसला जातांना ते साईबाबांचे फोटोला नमस्कार करतात. आज मात्र ते नमस्कार न करताच घराचे बाहेर पडले. त्यांनाही आज जेवतांना व ऑफिसला निघताना चुकल्या चुकल्यासारखे वाटत होते. त्या दिवशी ऑफिसच्या रस्त्यावर माझ्या यजमानांच्या छातीत वेदना होऊ लागल्या व ते चक्कर घेऊन खाली पडले. त्यांच्या ऑफिस-सहकाऱ्यांनी त्यांना रिक्षामधून घरी आणले. हे वेशुद्धच होते. डॉक्टर घरी आले आणि त्यांनी त्वरित हॉस्पिटलमध्ये दाखल करण्यासाठी सांगितले. त्यांच्या मित्रपरिवाराने त्यांना पुलगांव मिलिटरी हॉस्पिटलमध्ये दाखल केले. पण मला हॉस्पिटलमध्ये येण्यास मनाई केली होती.

मी आणि माझ्या दोन मुली घरातच होतो. दुपारी बारा वाजतां एक म्हाताराः जटा वाढविलेल्या, सफेद दाढी वाढलेली, अंगावर कफनी, हातात पितळेचा कमंडलू-असा दारात उभा राहिला. त्याने मला हाक घातली. मी थोडे तांदुळ त्याला वाढव्या. साठी नेले. त्याने माझ्या चेहऱ्यावरून परीक्षा केली व म्हणाले, "बाई, कांहीं काळजी करू नकोस. तुझ्या नवऱ्याला आजपासून ३१ वे दिवशी मी घरी आणतो. मी तुला जी वस्तु देतो तिची रोज पूजा कर. श्रीसाईबाबा तुझे सौभाग्य रक्षण करतील." त्याने मला एक गोल गोटी दिली. त्या गोटीवर दोन्ही बाजूंना शंख-चक्र आहेत. मी त्याची पूजा रोज करू लागले. माझ्या यजमानांच्या प्रकृतीत सुधारणा होऊ लागली. मी साईबाबांचा धावा करीत असे; आणि त्यांच्याच रूपेने हे १५ फेब्रुवारीला चालू लागले व ३ मार्चला चांगले बरे होऊन घरी आले. जणू साधुरूपात मला दर्शन देऊन साईबाबांतीच माझे सौभाग्य रक्षण केले. धन्य त्या गुरूमाउलीची.

— समर्पण —

सौख्य सुधा संचय पायी विठ्ठला तुझ्या ।

वर्षणा सुखाची होई—दर्शने तुझ्या ॥१॥

हृदयि तुझ्या मूर्तिस पाहीं

अन्य भाव अंतरि नाही

जीव वाहिला हा पायीं — विठ्ठला तुझ्या ॥१॥

तूंच भक्तिचा आधार

तूंच शिवाचा सरदार

प्रेम अर्पितो मी पायीं — विठ्ठला तुझ्या ॥२॥

नित्य देइ दर्शन मजला

नित्य देइ संगत मजला

हीच नम्र विनती पायीं — विठ्ठला तुझ्या ॥३॥

—श्री. चिपळूणकर गुरुजी

प्रभूचा पहारा

वृक्षवल्ली तारा जीवन निवारा

त्या रूपांनी प्रभू करी पहारा ॥१॥

पराक्रमाचा पसरशी कां फवारा

पंचभूतांपुढे कां करशी नखरा ॥२॥

शुभ अशुभाचा कालचक्र फेरा

ग्रहताऱ्यांचा घ्यावा आसरा ॥३॥

सद्गुरुवांचोनी कोण दे आसरा

देहाधरकांचा सोड रे नखरा ॥४॥

—तुकाराम गं. चव्हाण

शिरडीवृत्त, डिसेंबर, १९७३

या महिन्यात नाताळ सुट्टीमुळे श्रीसाईनाथांचे दर्शनासाठी भक्तांची गर्दी फारच होती. काही कलाकारांनी श्रीचे पुढे हजेरी दिली ती खालीलप्रमाणे :-

कीर्तन :- १) संस्थान गवई काव्यतीर्थ श्री. ग. वि. जोशी. २) ह. भ. प. सदाशिव बाळाजी टेमगिरे, पुणे. ३) ह. भ. प. अनिलबुवा मराठे ऊर्फ सेवकदास, यवतमाळ. ४) सौ. इंदुताई सदाशिव दसनरकर, नाशिक. ५) श्रीमती कृष्णाबाई येवलेकर, सातारा. ६) ह. भ. प. लक्ष्मणबुवा वाघचौरे, शिरडी.

प्रवचन :- १) ह. भ. प. संत हिराबाई, देशमुख, आळंदी. २) स्वामी अनंत, जुनागड. ३) प. पू. साईदास महाराज, कलकत्ता. ४) ह. भ. प. निवृत्तिराव पाटील गोंदकर, शिरडी.

भजन :- १) श्री. बी. नारायण व भजन मंडळी, भगवती साई संस्थान, कुर्ली. २) ह. भ. प. शनिकुमार भजनी मंडळी, मुंबई. ३) श्री. बाळासाहेब गणेश मालवदकर, पुणे. ४) श्री. मोती भजन मंडळ, नागपूर. ५) श्री. वसंत कल्याणराव नागपल्ली, मुंबई.

गायन :- १) कु. इंदुमती नामदेव गोरे, मुंबई. २) श्री. पुरुषोत्तमराव वालावलकर, मुंबई ३). श्री. श्रीनिवास प्रभाकर बाळ, मुंबई. ४) कु. जयश्री शेजवाडकर, मुंबई. ५) श्रीमती लीला मूर्ती, मुंबई.

युनिव्हर्सल प्रेअर :- कु. अंजली एन्. राजदेरकर, औरंगाबाद.

नृत्य :- कु. हरिणी, मद्रास.

श्रीदत्तजयंती :- संस्थान गवई, श्री. ग. वि. जोशी यांचे श्री दत्तजन्म कीर्तन व रात्रौ श्रीचे रथाची गांवातून मिरवणूक असा सालाबादप्रमाणे कार्यक्रम झाला.

माननीयांच्या भेटी :- १) मा. श्री. पी. सुब्रह्मण्यम् साहेब, जिल्हाधिकारी, अहमदनगर. २). श्री. व्ही. आर्. वैद्य साहेब. डेप्युटी कमिशनर, इन्कमटॅक्स, मुंबई. ३) आं. जस्टिस जे. एल्. नयन, हायकोर्ट जज्ज, मुंबई. ४) श्री. फडकर साहेब, डिस्ट्रिक्ट अॅण्ड सेशन जज्ज, नाशिक. ५) श्री. पाटकर साहेब, जॉइंट डिस्ट्रिक्ट अॅण्ड सेशन जज्ज, पुणे.

देणगीदारांची यादी, शिरडी, डिसेंबर, १९७३

अ.नं.	नांव	ठिकाण	रक्कम	फंड
१.	श्री अशोक हंसलक्ष व कुटुंबीय अशोक रेस्टॉरंट, नागपूर	नागपूर	३२५	अन्नदान
२.	शंकरसा अंबुसा क्षत्रिय	नासिक	१०१	कोठी
३.	एस्. पी. रेड्डी	मुंबई ५६	१०१	कोठी
४.	डी. बी. पटेल	मुंबई	१६५	अन्नदान
५.	श्रीमती वसुबेन मांडलिया	मुंबई	१०१	कोठी
६.	डॉ. मिस वी. आर्. पटेल	मुंबई ५७	१५१	रुग्णालय
७.	प्रभुभाई लालुभाई शाह	मुंबई १	२,२५१	अन्नदान
८.	जयप्रकाश नारायण वैअंडे	मुंबई २	१०१	फाउंडेशन
९.	विनायक सखाराम कोरगांवकर	मुंबई १६	१०१	कोठी
१०.	डी के. अमीन	इन्दौर	१०१	कोठी
११.	श्रीमती नीताबेन एस्. अमीन	"	१०१	कोठी
१२.	श्रीमती इंदुबेन आर्. अमीन	"	१०१	कोठी
१३.	श्री. एस्. सिंग.	इर्व्हिंग, यू.एस्.ए	१९७.३२	कोठी
१४.	सौ. उषा एच्. मक्कन	डॉव्स्फेरी, यू.एस्.ए.	२२१	कोठी, अन्नदान
१५.	सौ. पुरी	मिड्ल्सेक्स, यू.के.	२००	अन्नदान, कोठी
१६.	नरेंद्रपाल सिंग	टाटानगर	१०१	कोठी
१७.	हेमचंद्र अरोरा	मुंबई ६	१०१	अन्नदान
१८.	डॉ. सौ. के. एच्. मनशारामाणी	मुंबई ३४	१००	कायम
१९.	व्ही. व्ही. गोंधळेकर	मुंबई २६	१०१	शिक्षण
२०.	श्रीकिसन सूर्यप्रकाश	यादगिरी	७००	रुग्णसेवा
२१.	सी. आर्. प्रभाकरराव	दौलताबाद	१०१	कोठी
२२.	श्रीभगवती साई संस्थान, कुर्ला	मुंबई २४	१०८	अन्नदान
२३.	श्री. एच्. जी. चिनाय	मुंबई ५०	१०१	अन्नदान
२४.	निरंजन स्टोन, मेटल सप्लाय कं.	नासिक	१११	कोठी
२५.	सौ. कृष्णा कपूर	मुंबई	१०१	अन्नदान
२७.	श्री. रणधीर कपूर	मुंबई	१०१	अन्नदान
२७.	नानुभाई बी. देसाई	सुरत	२५१	अन्नदान
२८.	सुजाता धुम्मा	मुंबई	१६५	अन्नदान
२९.	एच्. व्ही. अगरवाल	रायपूर	२५१	अन्नदान
३०.	पी. मेनन	न्यू दिल्ली	१०१	रुग्णसेवा निधी

अ.नं.	नांव	ठिकाण	रक्कम	फंड
३१.	श्री. एम्. जी. हडकर	मुंबई ८	३१५	कोठी
३२.	श्री. चंद्रकांत मेहता	मुंबई	३०१	कोठी
३३.	इन्दुभाई भट्ट	अहमदाबाद	१००	रुग्णसेवा
३४.	" "	"	१००	शिक्षण
३५.	" "	"	१००	कायम
३६.	नाईक डी. एस्	डोंबिवली	१००	कायम
३७.	डॉ. जी. आय्. भट्ट	अहमदाबाद	१००	कायम
३८.	महेन्द्र अग्रवाल	मुंबई ६	२३३.२५	अन्नदान
३९.	शशिकांत नारायण पारकर	मुंबई	१०१	कोठी
४०.	बी. डी. वाहूल	शिरूर	१०१	अन्नदान
४१.	सुनीता एस्. पारकर	मुंबई	१०१	कोठी
४२.	बाबा साईदास	मुंबई	११०	अन्नदान
४३.	रामनाथ पुरी	मुंबई	१०१	रुग्णसेवा
४४.	भीमसिंग दलपतसिंग	डांभा	१०१	कोठी
४५.	महाराणी सौ. जगदंबादेवी महालक्ष्मी साहेब	नेपाळ	१००	अन्नदान
४६.	हिरालाल पोपटलाल	मुंबई २	१००	कायम
४७.	"	"	१००	कोठी, अन्नदान
४८.	ए. अँड डी.	कॅनडा	२,१०१	रुग्णसेवा
४९.	सौ. सरस्वतीबाई वि. जुन्नरकर	मुंबई	१०१	"
५०.	जगदीश प्रसाद	मुंबई २२	३००	"
५१.	डॉ. सौ. के. डी. बारधन	मुंबई ५०	४०१	"
५२.	जगदीश प्रसाद	मुंबई	१००	कायम
५३.	एक साईभक्त		१०१	अन्नदान
५४.	श्रीमती सरस्वती वि. जुन्नरकर	मुंबई	१०१	"
५५.	श्रीमती एस्. व्ही. जुन्नरकर	मुंबई	११४	कोठी
५६.	दारा मिस्त्री	मुंबई	१०१	अन्नदान
५७.	सौ. वैशाली विजय देसाई	मुंबई	१०१	कोठी
५८.	सौ. पी. आर्. कुमार	मुंबई ५०	१०१	अन्नदान
५९.	डॉ. व. सौ. के. डी. बारधन	मुंबई ५०	१०१	अन्नदान
६०.	ए. बी. पाटील	जरळी	३०२	कोठी
६१.	बीज आलू कंपनी	सिमला	१०१	कोठी
६२.	श्री. भीमसेन धिंग्रा	मुंबई २८	१००	कायम

अ.नं	नांव	ठिकाण	रक्कम	फंड
६३.	श्री. पी. नारायण स्वामी	सांगवी	३०१	कोठी
६४.	श्री. सी. बी. वासानी	दावणगिरी	१०१	कोठी
६५.	श्री. टी. आर्. माणेकशा	सामची	१,००१	रुग्णालय
६६.	आर्. सी. बन्सल	दिल्ली ६	१५३	कोठी
६७.	के. आर्. चनधोक	दिल्ली ६	१००	कायम
६८.	"	"	१५०	कोठी, अन्नदान
६९.	श्रीसाईनाथ ट्रेडिंग कॉर्पोरेशन	कपडवंज	२०५	कोठी, अन्नदान
७०.	प्रफुल्ल के. दवे.	अहमदाबाद	१०१	कोठी
७१.	टी. शेठ व आनंद शेठ	मुंबई	१११	अन्नदान
७२.	श्री. पी. नीलकंठन्	हैदराबाद	११०	अन्नदान
७३.	लालजी भाऊजी	मुंबई	१११	अन्नदान
७४.	कै. कांतिलाल दा. वाटोडकर यांचे स्मरणार्थ हस्ते दीपक कांतिलाल	मुंबई	१०१	अन्नदान
७५.	श्री. आर्. के. वर्मा	मुंबई ५०	१०१	रुग्णालय
७६.	पी. विराजू	राजमहेंद्री	१००	कायम
७७.	आर्. पी. मयेकर	मुंबई ९	१०१	कायम
७८.	एस्. टी. छान्निया	मुंबई	१२५	रुग्णालय
७९.	"	मुंबई	१२५	अन्नदान
८०.	अदिधन बुरा	मुंबई	१११	अन्नदान
८१.	श्री साईनाथ ट्रेडर्स	मुंबई ९	३०८	कोठी, अन्नदान
८२.	श्री. भाटिया राजेन्द्र	मुंबई ५२	१००	कायम
८३.	श्री. के. पी. कोट्टाराकरा	मद्रास १७	१००	कायम
८४.	सौ.मंजुळाबाई दत्ताराम शेट्टे	मुंबई ४	१०१	इमारत
८५.	अरुणा कर्णिक	भिवंडी	१५५	कोठी
८६.	दि ग्रामोफोन कं. ऑफ इंडिया, लि.	मुंबई १	१२३.१६	रॉयल्टी
८७.	ले. कर्नल एम्. एम्. मांडळे	मुंबई	१०१	रुग्णालय
८८.	श्री. शरद लक्ष्मण गालवणकर	मुंबई	१०१	कायम
८९.	श्री एम्. पी. कंपनी	सुरत	१०१	अन्नदान
९०.	यमुनाबाई य. देखणे	बडोदा	१०१	कोठी
९१.	एन्. बी. घाडावाला	अहमदाबाद	३६५	कोठी
९२.	एन्. के. सक्सेना	भोपाळ	१०१	कोठी
९३.	श्री. अरुण आचार्य	मुंबई १९	३००	अन्नदान
९४.	शेख नूरमहंमद	मुंबई	१००	कायम

अ.नं.	नांव	ठिकाण	रक्कम	फड
९५.	ए. बी. तिवारी	देवास	१०१	कायम
९६.	एक साईभक्त	सुरत	४०१	कोठी
९७.	के. एच्. गावंड	बोरिवली	१०१	अन्नदान
९८.	अनिल मंधाराम मेहतानी	मुंबई ७१	१०१	हॉस्पिटल
९९.	डॉ. डी. जे. नावर	मुंबई ६२	१००	कायम
१००.	सौ. लक्ष्मीबेन ना. पटेल	तुंडी	१००	कायम
१०१.	ए. व्ही. शंकरराव	सिकंदराबाद	१००	कायम
१०२.	के. जी. एच्. गावंड	मुंबई	१०१	अन्नदान
१०३.	साहेबराव दादा मुसमोड	देवळाली	१११	कोठी
१०४.	गोपाळ द. भटकळ	मुंबई ५०	१०८	अन्नदान
१०५.	श्रीमती शामला सुंदरम्	न्यू दिल्ली	२७७	रुग्णालय
१०६.	श्रीमती शामला नारायण	मुंबई १९	२००	रुग्णालय
१०७.	सौ. मोहिनी गुणामन	टांझानिया	१०१	कोठी
१०८.	श्रीमती शामला सुंदरम्	न्यू दिल्ली	१०१	अन्नदान
१०९.	श्री. ए. जयराम	तुतिकोरीन	१०१	कोठी
११०.	डॉ. नलिनी पारेख	मुंबई	१५१	कोठी
१११.	एम्. सी. पी. थॉमस	कॅनडा	१०५	कोठी, अन्नदान
११२.	श्रीमती शामला नारायण	मुंबई	१५०	कोठी, अभिषेक अन्नदान.
११३.	श्री. भाऊ कारभारी वडीकते	कडीक खुर्द	३०५	कोठी
११४.	ई. आर्. मुदलीयार	पुणे ११	१०१	कोठी

विदर्भ के श्रेष्ठ सन्त

श्री गजानन महाराज (शेगांव)

लेखक : श्री. ना. हुद्दार.

लक्ष्मण घुडेकी दांभिकता

कारंजामें लक्ष्मण घुडे नामक प्रतिष्ठित ब्राम्हण रहता था। उसके पेटमें कोई व्याधि निर्माण हुई। कई उपचार करनेपर भी उसे आराम नहीं मिला। दिनोंदिन वह दुबला होता था। फिर श्रीगजानन महाराज संबंधी समाचार सुन वह पत्नी के साथ शेगांव आया। उठकर महाराज को वंदन करने की भी उसमें शक्ति नहीं रही। लक्ष्मणकी पत्नीने महाराजको प्रणाम कर प्रार्थना की, “मैं आपकी धर्मकन्या हूँ। कृपया पतिकी यातनाओंको हटाकर मेरे सौभाग्य की रक्षा करें।” महाराज आम खा रहे थे। उन्होंने वह आम बाईको दिया और कहा, “यह आम पतिको खिला दो, इससे व्याधिका नाश होगा।”

वे दोनों कारंजाको वापस गये, और वहाँ पत्नीने पतिको आम खिलाया। वैद्यको जब यह मालूम हुआ तो वे बोले, “अरे अरे, यह क्या? यह तो बड़ा ही कुपथ्य है।” किन्तु थोड़ीही देरमें लक्ष्मणको जोरदार दस्त होकर उसके शरीरकी व्याधि निकल गयी और पेट नरम हुआ। धीरेधीरे शक्ति बढकर वह चलने फिरने लगा और शेगांवमें महाराजके दर्शनार्थ आया। उसने महाराजसे विनम्र हो अनुरोध किया, “कृपया एक बार कारंजामें मेरे घर पधारकर उसे पावन करें।” उसके अनुरोधपर महाराज कारंजा गये। लक्ष्मण घुडे ने महाराज की यथाविधि पूजा की और कहा, “अब यह सभी संपत्ति आपकी है।” यों कहकर उसने थालीमें कुछ रुपये रखे और वह थाली महाराजके सामने रख दी। महाराज हंसकर बोले, “अरे, सब संपत्ति मेरी कहनेपर ये रुपये कहाँ से लाये? इस प्रकारकी दांभिकता न करो। तूने अपना घर यदि मुझे दिया है, तो सब दरवाजे खोलकर तालोंको दूर फेंक दो।”

फिर महाराजने तिजोरी खोलनेको कहा। लक्ष्मणने तिजोरी खोलकर कहा “आप चाहें सो ले जाएँ।” किन्तु ऐसा कहकर मनमें संभ्रांत होकर लक्ष्मण वहीं बैठा रहा। महाराजको उसका दांभिकभाव पसंद नहीं आया। महाराज शीघ्र उठे और जाने लगे। जाते समय वे बोले, “तू ‘मेरा मेरा’ कहता है, इसका फल तुझे भोगना पडेगा। मैं तुझपर कृपा करने आया था। जो तेरे पास है इससे दुगुना देने आया था। पर यह तेरे भाग्यमें नहीं है।”

छह मासमें लक्ष्मणकी सारी संपत्ति नष्ट हो गयी। इस घटनासे यही साबित होता है कि, परमार्थमें दंभ तथा झूठ बिलकुल काम नहीं आते।

मठ निर्माण का संकल्प

वालापुर में जब दासनवमी का समारोह चालू था उस समय भास्कर को पागल कुत्तेने काटा. इसपर व्यावहारिक इलाज किये गये और डॉक्टर को बुलानेका विचार हो रहा था. भास्करने कहा, “डॉक्टर की कुछ आवश्यकता नहीं है। मेरे डॉक्टर श्रीगजानन महाराज आसनपर विराजे हैं। उनके पास मुझे ले चलो और वे कहे वैसा करो। अपना हठ न करो।”

भास्कर को महाराज के पास लाया गया और वालाभाऊने सभी वृत्त कहा। महाराज हंसकर बोले, “हत्या, बैर तथा ऋण किसीको नहीं चूकता। सुकलाल के गौ की उदंडता शेगांवमें भास्कर ने नष्ट की थी। यह उदंडता कुत्तेके रूपमें डँसकर उसे सता रही है। उस गौ का दूध पीनेकी इसकी इच्छा रही। कुत्ता निमित्तमात्र है। इसकी आयु समाप्त हो रही है। फिरभी जीनेकी इच्छा हो तो कुछ किया जा सकता है। पर यह उधारीका मामला होगा।”

भास्करने कहा, “मैं आपके सामने अनाडी हूँ। आपको योग्य जँचे वैसा कीजिये। माता बच्चेका हित जानती है।” यह सुनकर महाराजको संतोष हुआ। दूसरे लोगोंने कहा, “महाराज, यह आपका भक्त है। इसे जीने दें।” महाराजने कहा, “जन्म - मरण ध्रम है। किसीका जन्म नहीं होता और कोई मरता भी नहीं, यह परमार्थका तत्त्व है। मोहका त्याग करो। प्रारब्धको भोगकर समाप्त करो. इसके बिना बद्ध जीवकी मुक्ति नहीं होती. पूर्व जन्मका कुछ दोष शेष न होनेसे भास्कर मुक्ति के पात्र है। अब इसका जीवन केवल दो मास है। इस अवधि में मैं कुत्तेके जहरसे उसे पागल नहीं होने दूंगा।”

इसके बाद सब शेगांव को लौट आये। भास्करने भक्तोंसे हाथ जोडकर प्रार्थना की, “शेगांव में श्रीगजानन महाराज का निवास अपने सौभाग्य से रहा है। अतः यहाँ महाराज का भव्य स्मारक होना चाहिये. यह स्मारक महाराज की लीलाओं का स्मरण देता रहेगा।” सभीने सौगन्ध के साथ यह स्वीकार किया, जिससे भास्करका चित्त स्थिर हुआ।

भास्कर का वैकुंठवास

रामनवमी उत्सव का काला हुआ और वद्य पंचमी का दिन आया। महाराजने भास्करसे कहा, “पद्मासन लगाकर पूर्वाभिमुख बैठो। चित्त स्थिर कर हरिनाम का जप करो। सावधान रहना।” अन्योसे कहा, “विठ्ठल-विठ्ठल, नारायण-नारायण ऐसा भजन उच्च स्वरसे करो।” भास्करने पद्मासन लगाकर नासिकाग्रपर दृष्टि केंद्रित की. वह अन्तर्मुख बना। बुका लगाकर तथा मालाएँ पहनाकर भास्करका पूजन किया गया। एक प्रहर भजन चालू रहा। मध्यान्ह में महाराजने ‘हर-हर’ शब्दका उच्चार किया, और उसी क्षण भास्करका जीवात्मा वैकुंठकी ओर गया।

बच्चूलालका पूजन

अकोलामें बच्चूलाल अम्रवाल रहता था। वह धनिक एवं दाता था। उसने कारंजाके लक्ष्मण घुडे का समाचार सुना था। इसी समय श्रीगजानन महाराज अकोलामें पधारे थे। बच्चूलाल के यहां आकर वे देवडीपर बैठे। बच्चूलाल को हर्ष हुआ। उसने महाराजसे कहा, “आपकी पूजा करनेकी मेरी इच्छा है।” महाराजने सिर हिलाकर संमति दर्शायी।

बच्चूलालने सब तैयारी कर षोडशोपचारोंसे महाराजकी पूजा की। इत्र लगाकर मंगलस्नान कराया और शरीरपर मूल्यवान वस्त्र तथा अलंकार पहिनाया। भोगके लिए अनेक मिष्ठान्न बनाये गये। दक्षिणा के रूपमें १०,००० होत तथा मुहरें थालीमें रखीं। नारियल और फल भी चढाये। फिर हाथ जोडकर बच्चूलाल ने प्रार्थना की, “महाराज, राममंदिर बांधनेकी मेरी इच्छा है। आशीर्वाद दीजिये।” महाराजने कहा, “जानकौजीवन तेरी कामना पूरी करेंगे। किंतु तूने अभी जो जो किया वह क्या मुझे पोलेका वैल मानकर या दणहरेका छोडा समझकर सजाया है? मुझे इन आभूषणोंसे क्या प्रयोजन है? यह सब मेरे लिये जहर है। इसका मुझे स्पर्श भी नहीं होना। मेरे पीछे व्यर्थ उपाधि मत लगाओ। क्या तू बडा श्रीमान् है यह दिखानेके लिए यह प्रदर्शनी की है?” ऐसा कहकर महाराजने शरीरपरके आभूषण एवं वस्त्र निकालकर इधर उधर फेंक दिये।

पीतांबर दर्जी

शेगांवके मठमें पीतांबर नामका एक दर्जी महाराज का परम भक्त था। एक दिन उसे फटी धोती पहिनी देखकर महाराज बोले, “अरे, तेरा नाम पीतांबर, पर शरीर टाँकने के लिए तेरे पास एक कपडा भी नहीं? यह मेरा टुपट्टा ले और पहन।” पीतांबरने वह टुपट्टा पहना। यह देखकर दूसरे लोगोंमें पीतांबर संबंधी जलन पैदा हुई। श्रीगजानन महाराजके कई शिष्य थे। पर अधिकारी इनेगिनेही थे। और इनमें पीतांबर एक था। पीतांबरकी समाधी कोंडोली गांवमें है।

मठके लिए नयी भूमि

शेगांवमें एक दिन श्रीगजानन महाराज दुखी अवस्थामें बैठे हुए थे। शिष्योंने पूछा, “आज आप इतने दुखी क्यों हैं?” महाराजने कहा, “हमारा कृष्णा पाटील आज चल बसा। वह हमको चिकनी सुपारी दिया करता था। उसका पुत्र राम अभी छोटा है। वह बडा होनेपर मेरी सेवा करेगा। अतः इस मठमें रहने अब दिल नहीं चाहता।” यह सुनकर लोगोंको फिकर पडी कि अब महाराज यहाँसे चल पडेंगे। उन्होंने प्रार्थना की, “महाराज, हमें छोडकर आप दूसरे स्थान न जायें। अपनी इच्छा हो वहीं पर शेगांवमेंही आप रहें।” महाराज बोले, “तुम्हारे गांवमें आपसमें बैर है। इस हालतमें मुझे किसीकी भूमि नहीं चाहिये। जो किसीकी भी नहीं ऐसी भूमि दोगे तो मैं यहाँ रहूंगा।”

यह सुनकर लोगोंको फिकर पडी। किसीकी भी निजी भूमिपर महाराज रहना नहीं चाहते थे। बाकी सभी भूमि सरकारी होगी और सरकार ऐसे कामके लिए कैसे भूमि देगी? अतः लोगोंने कहा, "महाराज, हममेंसे किसीकी भी भूमि आप मांग लेवें। वह देने हम राजी हैं।"

महाराजने कहा, "यह तुम्हारा कितना अज्ञान है? सभी भूमिका स्वामी सच्चिदानंद है। केवल व्यावहारिक दृष्टिसे भूमिका स्वामित्व राजे लोगोंका होता है। तुम यत्न करो। हरी पाटील को अवश्य यश मिलेगा।"

सब लोग हरी पाटीलके पास आये। उनके नामसे भूमिके लिए अर्जी पेश की गयी। बुलढाणा के जिलाधियारी ने एक एकर भूमि मंजूर की और कहा, "आपने दो एकर भूमिके लिए अर्जी दी है। किन्तु अभी एक एकर मात्र दी जाती है। यदि एक सालमें इस भूमि का उचित उपयोग किया जाय तो और भूमि दी जायेगी।" यह आदेश दफ्तरमें दाखिल है। इस प्रकार महाराजकी वाणीका प्रत्यय आया।

मठका निर्माण

बंकटलाल, हरी पाटील, लक्ष्मण, विठु जगदेव आदि भक्तोंने मठके लिये चंदा जमा करनेका काम शुरू किया। भावुक लोग खुषीसे चंदा देते, पर कुतर्कवादी कहते, "तुम्हारे साधुको चंदेकी जरूरत क्या? संत तो असंभव भी संभव कर सकते हैं। कुबेर स्वयं उनका भांडारी होता है। फिर दर-दर चंदेके लिए क्यों जाना?" जगदेव हँसकर बोले, "चंदेकी जरूरत है तुम्हारे हितके लिए। श्रीगजानन महाराज को मठ-मंदिर की जरूरत नहीं है। त्रिलोकही उनका मठ है। आठों सिद्धियाँ उनके पास दासियों जैसी सेवा करने सिद्ध हैं।" इससे कुतर्कवादी निरुत्तर हुए।

प्राप्त हुई भूमिपर शीघ्रही अहाता बांधा गया। इस समय महाराज पुराने मठमें थे। आपने सोचा कि ठेठ स्थानपर जाके बैठे बिना कामको गति नहीं मिलेगी। अतः महाराज वहां जानेवाले एक रेतीके गाडेपर बैठे। गाडीवान तुरंत नीचे उतरा। महाराजने कहा, "अरे, तू क्यों उतरा? हम परमहंसोंको कुछ अस्पर्श नहीं होता।" गाडीवान बोला, "आपके पास मैं गाडेमें कैसे बैठ सकता हूँ? हनुमान रामरूप होनेपरभी रामके सामने बैठा नहीं, वरना हाथ जोडकर खडा रहा।" महाराज बोले "जैसी तेरी मर्जी।" तब गाडीवान बैठा और सब लोग अभीष्ट स्थानपर पहुँचे। महाराज गाडेपरसे उतरकर उस भूमिके मध्यमें बैठ गये। बादमें इसी स्थानपर विशाल समाधि बांधी गयी।

गंगाभारती गुंसाई का कोढ़ नष्ट हुआ

गंगाभारती गुंसाई महारोगसे पीडित था। उसके दोनों पाँव सड गये थे। शरीर भी लाल बना था। कानके फालोंपर सूजन थी तथा शरीरमें खुजलाहट थी। इस पीडासे वह लस्त रहा। महाराज का नाम सुनकर वह शेगांवमें आया। लोग उसे महाराजके पास जानेसे रोकते थे तथा दूरसे दर्शन करने कहते। एक दिन समय

पाकर उसने महाराजके चरणोंपर सिर रखा। महाराजने सिरपर चपत मारकर उसके देहपर खखार थूक दिया। उसने थूकके खखारको प्रसाद मानकर उसे मरहम जैसा अपने देहपर मलकर लगाया। एक कुतर्की व्यक्ति बोला, “क्या पगला है? सभी शरीर सड़ गया है, उसपर गंदा खखार मलकर लगानेसे क्या होगा?”

गुंसाई हँसकर बोला, “साधुके पास अमंगल कुछ नहीं होता। कस्तुरीको दुर्गंध कैसे? तुम्हें यह खखार दिखा, पर मुझे कस्तुरी समान लगता है। गंध लेकर देखो कि यह सच है, या झूठ। संदेह हो तो महाराजके नहानेके स्थानपर जाके देखो।” यह कहकर दोनों उस स्थानपर गये। उस स्थानकी मिट्टी गुंसाई के हाथमें कस्तुरी बनी, किन्तु कुतर्कीके हाथमें वह गीली मिट्टीही रही। यह देखकर कुतर्की अपनी कुत्सितताका त्याग कर महाराजको शरण आया।

कोई भी गंगाभारती को अपने पास बैठने न देता था। किन्तु उसकी आवाज रसीली थी। अतः वह दूर बैठकर गाया करता था। संगीत का कुछ अभ्यास भी उसने किया था। ऐसे पंद्रह दिन बीत गये। अब व्याधिका स्वरूप पलटकर स्वास्थ्यमें सुधार होने लगा। गुंसाईका भजन सुनकर महाराज प्रसन्न होते थे।

गंगाभारती की पत्नी एवं पुत्र शोगांव आये। व्याधि हट जानेसे गंगाभारती को घर लौटनेके लिए वे कहने लगे। गंगाभारतीने कहा, “घर लौटनेके लिए मुझे मत कहो। मैं अब तुम्हारा नहीं रहा। यहां बैठे हुए श्रीगजानन महाराजने मुझे चपत मारकर सचेत किया है। अब मेरी आंखें खुली हैं। संसारका बंधन मुझे नहीं होना। तुम लौट जाओ।” उसने पुत्र से कहा, “माँकी अच्छी सेवा कर। उसे कष्ट नहीं देना। माँकी सेवासे भगवान् भी प्रसन्न होते हैं। यह पुंडलीक के दृष्टांतसे स्पष्ट है।” ऐसा कहकर उसने पुत्र व पत्नी को लौटाया और वह मठमेंही रहने लगा। सायंकाल एकतारी लेकर वह महाराज के पास बैठता और सुस्वरसे भजन गाता, जिससे सभी आनंदित होते। उसकी व्याधि समूल नष्ट हुई। कुछ दिनों के बाद वह महाराजके आदेशसे मलकापुर गया।

ज्ञामसिंगका भंडारा

पौष मासमें ज्ञामसिंग शोगांव आया व महाराजको मुंडगांव चलनेके लिए विनय करने लगा। महाराज ज्ञामसिंगके साथ मुंडगांव आये। वहां कई नगनारियां महाराजके दर्शन के लिए आने लगे। ज्ञामसिंगने बड़े भंडारेका प्रयोजन किया। कई भजन-मंडल आये। आधी रसोई बन गई। महाराजने कहा, “आज चतुर्दशी रिक्त तिथि है। सो भोजनकी पंक्तियां कल पूर्णिमाको बिठाना ठीक होगा।” ज्ञामसिंग बोला, “आधी रसोई बन चुकी है एवं प्रसादके लिए अगणित लोग भी आये हैं।” महाराजने कहा, “व्यवहारकी दृष्टिसे तेरा कहना ठीक है। पर यह जगदीश्वर को समत नहीं। तुम संसारी जीव अपनाही खरा करनेको देखते हो। किन्तु इस अन्न का उपयोग नहीं होगा।”

पंक्तियां भोजनके लिए बैठीं। यकायक अस्मान बादलोंसे भर आया। बिजलियां चमकने लगीं और जोरदार वर्षा शुरू हुई। सारा अन्न व्यर्थ बन गया। ज्ञामसिंगने

महाराजसे प्रार्थना की, "महाराज, कल भी आज जैसा तो नहीं होगा? सभी लोग दुखी हैं। वर्षाऋतु न होते यह वर्षा कैसी हुई? अधिक वर्षासे फसलकी भी हानि होगी। लोग कहेंगे, ज्ञामसिगने भंडारा का आयोजन कर पुण्य लिया, पर हमपर आफत आयी।"

महाराजने कहा, "ज्ञामसिग, तू चिंता मत कर। यह वर्षा कल नहीं होगी। अभी ही मैं उसे प्रार्थना करता हूँ।" ऐसा बोलकर महाराजने आसमानकी ओर देखा। थोड़ेही समयमें सभी बादल हट गये एवं कडी धूप पडी। दूसरे दिन पूर्णिमाको बडा भंडारा हुआ। प्रतिवर्ष मुंडगांवमें इसी पूर्णिमाको भंडारा किया जाने लगा। ज्ञामसिगने मुंडगांवकी अपनी जायदाद महाराज के चरणोंपर अर्पण की।

प्लेगकी व्याधि नष्ट हुई

मुंडगांवमें महाराजके और भी कई भक्त बने। उनमें एक पुंडलीक भोकरे था। वह हर वद्य पक्षकी एकादशी को शेगांवकी बारी करता। एक समय विदर्भ में प्लेगका प्रादुर्भाव हुआ। जब पुंडलीक की बारी का दिन आया, तब उसे भी बुखारने घेरा। फिरभी माता पिता के साथ वह पैदल शेगांव जाने निकला। पांच कोस जानेपर ज्वर तीव्र हुआ और बगलमें गांठ भी आई। उसने प्रार्थना की, "हे दयालु प्रभु, बारीमें बाधा न आने दो। बारी होनेपर बुखार भला आए। बारी का पुण्यही मुझे तारेगा।" पिताको फिकर पडी। वह उनका इकलौता पुत्र था। उन्होंने कहा, "हे प्रभु, मेरा वंशदीपक रहने दो।" पुत्रको पूछा, "बेटा, तेरे बैठनेके लिए गाडी या घोडा देखू?" पुंडलीक बोला, "नहीं बाबा, बारी पैदलही होनी चाहिये। उठते बैठते कैसे भी पहुंचेंगे। यदि बीचमें मृत्यु आई तो मेरा शव शेगांव ले चलना। शोक नहीं करना।" बीचबीचमें ठहरकर वे शेगांव पहुंचे। पुंडलीकने महाराजको साष्टांग प्रणाम किया। महाराजने एक हाथसे अपनी बगल जोरसे दबायी तथा हँसकर कहा, "पुंडलीक, तेरा संकट टल गया। कुछ चिंता मत कर।"

महाराजके ऐसे कहतेही पुंडलीककी बगल की गांठ दब गयी और बुखारभी कम हुआ। पुंडलीककी माँने नैवेद्यकी थाली अन्नसे भरकर महाराजके सामने रखी। महाराजने दो कौर खातेही पुंडलीकका कांपना भी नष्ट हुआ और वह स्वस्थ बना। कमजोरीभी धीरेधीरे कम हुई। गुरुभक्तिका कैसा यह महिमा!

बंडुतात्या को द्रव्यलाभ

मेहेकर तालुकामें बंडुतात्या नामका एक ब्राह्मण रहता था। वह उदार तथा आतिथ्यशील था। पासका सारा धन खर्च होकर उसे कर्जा भी लेना पडा, जिसलिए मकान, खेत आदि गिरवी रखने पडे। कर्जदारोंके तकाजोंके कारन वह भारी दुखी था। अतः उसने चाहा कि हिमालय की ओर निकल जाना। ऐसा सोचकर एक लंगोटी पहिनकर तथा सारे देहको विभूति लगाकर वह स्टेशनपर आया।

टिकट निकालते समय उसे एक ब्राह्मण मिला। उसने कहा, "अभी ही हरिद्वार का टिकट न लेते प्रथम श्री गजानन महाराज का दर्शन करो और फिर क्या करना वह सोचो।" यह सुनकर बंडुतात्या महाराजके दर्शनार्थ शेगांवमें आये।

महाराजके पास आतेही महाराज हँसकर बोले, “बंडुतात्या, हिमालयमें जाकर क्यों प्राण त्याग करता है ? आत्महत्या करना बड़ा पाप है । प्रयत्नोंको कभी छोड़ना नहीं एवं हताश भी मत होना । अब तू वापस अपने घर जा । वहाँ तेरी बगलमें म्हसोबा है । उसके पूर्वमें एक बबूलका पेड़ है । वहाँ मध्य रात्रिमें खोदनेपर तुझे निधि प्राप्त होगा, जिससे कर्जा देकर अपना जीवन विचारपूर्वक सुखसे बिताओ । पत्नी तथा बच्चोंका त्याग मत करो । व्यर्थका वैरागी न बनो ।”

यह सुनकर उसे आनंद हुआ । वह अपने घर आया । रात्रिमें निर्देशित स्थानपर खोदनेपर ४०० मुहरों से भरी एक तांबेकी गागर उसे प्राप्त हुई । उसे घर लाकर उसने सारा कर्जा मिटा दिया तथा बाग गिरवी रखी थी वह भी छुड़ा ली । श्री गजानन महाराजकी कृपासे उसका संसार पुनः सुचारु रूपसे चलने लगा । शेगांवको महाराजका दर्शन कर उसने दानधर्म भी किया ।

नर्मदा माता का दर्शन

एक बार सोमवती अमावास्या का पर्वकाल प्राप्त हुआ । इस पर्वमें नर्मदाका स्नान श्रेष्ठ माना गया है । मार्तंड पाटील, बंकटलाल, मारुती चंद्रभान, बजरंगलाल आदि ने ओंकारेश्वर जानेका विचार किया । बंकटलाल ने सुझाव दिया कि श्री गजानन महाराजको अपने साथ लिया जाय । किंतु महाराज बोले, “नर्मदा यहाँ मेरे पासही है । फिर उसे तकलीफ देने क्यों जाना ? आप जाकर नर्मदासे मिलकर आवो, लेकिन मुझे मत ले जावो । व्यर्थ हठ न करो ।”

चारों व्यक्तियोंने महाराजके चरण दृढतासे पकडकर कहा, “आप वहाँतक केवल हमारे साथ चलें । नर्मदा का स्नान कर हम सब जल्द वापस आ जायेंगे ।” महाराज ने कहा, “इस कुएमें नर्मदा का जल है । इसे छोड़कर वहाँ गया तो उसे क्रोध होगा । अतः मुझे आग्रह न करो । इसीमें तुम्हारा कल्याण है ।” मारुती चंद्रभान ने कहा, “आप विगर हम नहीं जायेंगे ।” महाराजने कहा, “वहाँ कुछ प्रतिकूल घटा तो मुझपर दोष नहीं लगाना ।”

सभी शेगांवसे निकलकर यथाकाल ओंकारेश्वर पहुँचे । सभी घाटोंपर नरनारियोंकी भीड़ थी । मंदिरमें जाने के लिए लोगोंकी कतार लगी थी । कोई नहाते थे, कोई संकल्प छोड़ रहे थे । नर्मदा तटपर महाराज पद्मासन लगाकर एक स्थान बैठे रहे । चारों व्यक्ति दर्शन कर लौट आये । वे बोले, “खेडीघाट स्टेशन आनेजानेका करार गाडीवान के साथ किया था । पर उसके बैल भडकने लगे हैं और कई गाडियां भी टूट रहीं हैं । महाराज साथ होनेसे हम ओंकारेश्वर तक तो सुखचैनसे आ पहुँचे । लेकिन अब सड़कसे न जाते नावसे जाना पडेगा ।”

प्राणसंकटसे मुक्ति

महाराज बोले, “तुम चाहो वैसा करो ।” एक नावमें महाराज सभीके साथ बैठे और खेडीघाट स्टेशनकी ओर जाने लगे । मार्गमें नाव एक चट्टानपर जा टकरी जिससे उसके तलकी एक पट्टी निकली और नावमें पानी भरने लगा । मल्लाह नदीमें कूद पडे । महाराज ‘गिण गिण गणंत बोले’ भजन गा रहे थे । चारों साथी घबरा गए । उन्होंने महाराजसे अनुरोध किया, “शेगांवमें आपका कहना हमने माना नहीं,

जिसकी शायद यह सजा हमें मिल रही है। अब आपही हमारी रक्षा करें और शेगांव सुखसे पहुँचा दें। इसके आगे आपके शब्दोंके बाहर हम कभी न जायेंगे।” तबतक आधी नाव पानीसे भर गयी थी। महाराजने विश्वास दिलाया, “घबराओ मत। नर्मदा माता तुम्हें दगा नहीं देगी।” चारों हाथ जोड़कर बैठे। महाराज ने प्रार्थना शुरू की :-

नर्मदे मंगले देवि रेवे अशुभनाशिनो ।

मंतु क्षमा करे इनको दयालु हो मानिनी ॥

स्तवन करतेही नावमें भरा पानी कम होने लगा और नाव पहिले जैसी चलने लगी। उसके साथ भिल्लिनीके रूपमें खुद नर्मदाजी थीं। तलवे की ओर देखा तो वहाँ भिल्लीन ने अपना हाथ रखा था। थोड़ेही समयमें नाव परतीरको लग गयी। सभीने कहा, “यह महिला नावमें हमारे साथ रही, इसी कारन हमारे प्राण बच सके।” उन्होंने उनसे पूछा, “आप कौन हैं, कहाँ रहती हैं? आपका कपडा भींगा है। वह बदलकर यह सूखा कपडा पहन लें।” महिलाने जबाब दिया, “मैं ओंकार मल्लाह की कन्या नर्मदा हूँ। गीले कपडोंमें रहनेकी हमें आदत है। यह जल मेराही रूप है।” ऐसा कहकर तथा महाराजको वंदन कर वह नदीमें अदृश्य हो गयी। यह देखकर सभी को आश्चर्य हुआ तथा उन्हें महाराजके अधिकार का नया प्रत्यय भी आया।

बंकटलालने पूछा, “महाराज, यह महिला कौन थी?” महाराजने कहा, “तुम जो पूछते हो उसका जबाब उसीने पहलेही दिया है। ओंकार मल्लाह याने ओंकारेश्वर। ‘यह जल मेराही रूप है,’ ऐसा उसने कहा था न? वह खुद नर्मदा माता थी। संकट कालमें वह अपने भक्तों की रक्षा करती है। उसके नामका जयजयकार करो।”

माधवनाथ महाराजसे भेंट

एक बार सदाशिव रंगनाथ ऊर्फ तात्या वानवळे एक व्यक्ति के साथ शेगांव आये। तात्या चित्रकूटके माधवनाथ महाराज के शिष्य थे। माधवनाथ महान् योगी रहे। (समाधि सन १९३६.) मालवेमें आपके कई शिष्य हैं। तात्या जब शेगांवके मठमें आये उस समय महाराज भोजन कर रहे थे। तात्याको देखकर महाराजने माधवनाथजी का स्मरण किया और कहा, “अरे, माधवनाथ के शिष्य को मेरे पास लाओ। उसके गुरु माधवनाथ अभी मेरे साथ भोजन कर यहांसे गए। थोड़े पहिले आते तो भेंट हो सकती थी।” तात्याको सीनेसे लगनकर महाराजने कहा, “तुम्हारे गुरु भोजन कर गए, किंतु उनका तांबूल यहां रहा है। वह ले जाकर उन्हें दो।” ऐसे कहकर बीडेके दो पान तात्याके पास दिये। तात्या वह पान लेकर माधवनाथ के पास गए और उन्हें सब समाचार सुनाया। माधवनाथ ने कहा, “गजानन ने जो कहा वैसाही हुआ। भोजनके समय स्मरण किया वही हमारी भेंट थी। इस प्रकार हम हमेशा मिलते हैं। हमारे शरीर भलेही भिन्न हों, पर प्राण एकही हैं। खैर, शेगांवसे मेरा बीडा लाया है न?” फिर तात्याने दिये पान कूटकर उन्होंने कुछ स्वयं खाया और बाकी प्रसाद रूपमें तात्या को दिया।

श्री ज्ञानेश्वरने ‘चांगदेव पासष्टी’ में संतोंकी भेंट कैसे हुआ करती है इसका विवरण दिया है। किंतु जो सही योगी हैं वेही ऐसा कर सकते हैं। दंभाचारी केवल बातें करते हैं।

सहकार

सहकार करो । सहकार करो । अपना मन विशाल करो ॥ध्रु॥
इस दुनियामें जीव अकेला । कैसा होगा भलासे भला ।
सत्संग सदा सुविचार से सभी । अपना मन विशाल करो ॥१॥
गरीबी और बेकारी बढ़ती । बीमारी दुर्बलता लाती ।
इनसे बचना धर्म हमारा । अपना मन विशाल करो ॥२॥
पति-पत्नी और पुत्र पिताजी । भाई बहने रहते राजी ।
सहकार ही से सब सुखी रहत हैं । अपना मन विशाल करो ॥३॥
साधुसंत सच्चे सहकारी । साधक बनते हैं अधिकारी ।
उन्हींके सेवा पथ पर चलके । अपना मन विशाल करो ॥४॥
भक्तवानने सहकार दिया । हम सब पर उपकार किया ।
मुख में उसी का नाम सदा लो । अपना मन विशाल करो ॥५॥

—रा. वि. गाडगीळ.

“ मुक्ति की चाह ”

विकल हो उठा उडने को—तोड जगत् के बंधन
देह हुई मृत्युको अर्पण ॥ध्रु॥
जब-जब भरी उडान 'हंस' ने
करते व्योम का अतिक्रमण
भव की जम्में बर्फ में पाया
दबा हुआ ये अपना तन
व्यथित हो उठा यों मन में—तोड न पाया बंधन ॥१॥
पाकर जीवन जग में उसने
जीने का अर्थ न जाना
विषयसुखों में निशिदिन रमकर
चिर सुख से रहा अजाना
उठा, गिरा व फडफडाया, रक्तम काया कंचन ॥२॥
चाह मुक्ति की हरजन के मन
सदा भटकते वन-उपवन
पूर्व जन्म के कर्मों से ही
पाते हैं वे जन्म-मरण
बडा कठिन है पथ अनंत का—माया का सिचन ॥३॥

— राधाकृष्ण गुप्ता “चेतन”

वंदना

मैं आया तेरे द्वार, श्रद्धा के लेके हार,

मैं आया तेरे द्वार. -ध्रु.-

नयन क्यूं उठते नहीं,

पग भी क्यूं बढते नहीं,

हाथ क्यूं जुडते नहीं

गुनाहों की नीव पर खडा, अब तूही ले उबार,

मैं आया तेरे द्वार. -१-

शब्द वंदना के नहीं पास में,

स्वार्थ पल रहा है श्वास में,

आंसू बह रहे हैं इसी आस में,

दया-दृष्टिके भिक्षुक हम, अब तूही ले पुकार,

मैं आया तेरे द्वार. -२-

भावना की सरिता यहाँ,

भक्तिका झरना जहाँ,

आशीशोंकी हरियाली यहाँ,

पतित पावनी माटी जहाँ की, चंदन सा है उपहार,

मैं आया तेरे द्वार. -३-

तुझे राम कृष्ण गौतम कहूँ,

पवनपुत्र या हरिहर भजूँ,

अल्ला, ईशू या नानक जपूँ,

अंतः के पट बंद पडे, किरण कोई तो उतार,

मैं आया तेरे द्वार. -४-

तू सूक्ष्म भी, विशाल भी,

तू शान्त भी, विकराल भी,

तू मृत्यु भी, प्रतिपाल भी,

हर स्वरूप पर बाबा मेरे, मैं वारि जाऊँ बार बार,

मैं आया तेरे द्वार.

सौ. धनकुंवरदेवी गुप्ता.

SHRI SAI LEELA

ENGLISH SECTION

VOLUME 51

FEBRUARY 1973

No. 12

THE SCIENCE OF RELIGION

—Swami Chinmayananda.

3. THE MEANS

Since it is through the mind that we perceive the world and earn our experiences, so is our world. Nobody would deny the fact that a healthy mind and intellect are necessary to make a full life. We have seen so far in our discussions, that religion is unavoidable in any scheme of true living, as it is a perfect science which rehabilitates the disintegrated inner layers of personality in man.

Our age is suffering, in spite of its luxuries and plenty, scientific growth and intellectual assertions, social developments and political awareness, mainly because of the shatterings in our essential inner constitution. If, in rehabilitating the inner man, religion can play a leading part, then we can consider it as an essential necessity in life.

The Science of Vedanta prescribes the treatment of meditation for making a genius out of an ordinary man. The logic of meditation is quite scientific and it can be easily comprehended when we try to understand its technique.

In life, we always observe that to solve a problem is to rise above it. The problem of scarcity is never solved unless plenty has replaced it; weakness is not cured unless the patient gets himself established in strength. Similarly, the problems of our weakness in life, arising out of our unintelligent attachment with our body, cannot be ended unless we come to control the body with our mental stature. So also, mind cannot be controlled unless we plan and execute our strategies from the intellect. The limitations experienced in and through the body, mind and intellect can all be mastered if we could discover and establish our identity with the spiritual personality in us. With this idea in mind, when we enter religion to study its technique, rather than to quarrel over the individual belief or peculiarities in ritualism, we shall find that all the methods prescribed by all the religions of the world indicate one or the other of the techniques for rehabilitating the mind and intellect of the seekers. The more we study, the more we shall become convinced that without a complete training in this Science of Religion, it is most dangerous for man to face life.

When we thus start our religious studies, we shall find that all around the world the spiritual Masters have prescribed each a different method, at different periods of history, to suit the temperament of his age. Naturally, unlike in other religions, in Hinduism we find that, from its hoary past to its present, our distinct methods in detail are prescribed. Hinduism is an ever-growing tradition rather than an uncompromising revelation and, therefore, in its sacred books we find all the four parts equally emphasised, even today.

In thus prescribing different methods, the Great Rishis of old, during their close observation of man and society, had classified them under four groups. This was done on the basis of the temperaments in man. They found that though the majority are essentially **men-of-heart**, a substantial minority is constituted of the **men-of-head**. In between these two types—the “emotional”

and the "intellectual" — there are a few who can be considered as **mixed — temperaments** — men who are sometimes emotional and sometimes intellectual. Lastly, there are those men who have neither a highly developed intellect nor a fully grown heart : the **under-developed**. To prescribe to all these four different types of people one and the same method would have been psychologically absurd and, therefore, the four different methods advised seem to be quite appropriate and extremely scientific.

To the **men of emotion**, the Path of Devotion has been advised. They have plenty of love to give; they have tears to shed; and their emotional temperament finds an extreme satisfaction when they are praying at the adoring lotus feet of their Saviour and guide, the Beloved of their heart.

This method, however, will have no appeal to the purely intellectual. They have no emotion to give. There are no sentiments in them, that in impatience gurgles up seeking for themselves a way to flow out. Cold logic and unagitated reasoning are the means for the head to express. As such, they need dry arguments and philosophical mountaineering which alone can fag out their irrepressible intellectual stamina, and bring them smoothly around the ugliness of their own overdevelopments. Pure philosophy and steady meditation are for them. The method of Vedanta caters to this small group.

To the members of the mixed group neither of these two ways would in itself be sufficient. These are men, who are extremely emotional before breakfast, coldly intellectual till lunch time, and, perhaps by evening tea, they are back again in the soft morass of endless emotions. The uncertain type cannot consistently apply itself to either of the above class — either to the Path of Devotion or the the Path of Knowledge. To them was advised the Path of Action which is a happy synthesis of both the above two methods.

Lastly, we have the group constituted of those in whom neither the head nor the heart has sufficiently grown to entertain the urge

for a spiritual rehabilitation. They would have been the despair of any prophet of any religious group. But in the Infinite Wisdom of the Rishis they seem to have evolved a method of exercises which, first of all, develop in the seekers a sufficient mental and intellectual agility. Those exercises are called by the familiar terms of 'Asan' (postures) and Pranayama. i.e. breath-control. Whatever be the methods pursued, the seeker thereby gains a sufficient amount of withdrawal from his natural dissipations, and his mental energies get conserved for some higher purpose. This state is called in the Hindu Scriptures as 'Pratyahara' — self-withdrawal. Without this nobody can succeed in any profession in the world.

In the religious methods, the energy so distilled out is made use of in concentrating the mind on a divine object which has in its association an inspiring thrill. A mind exposed to this atmosphere of inspiration gains, as it were, an unknown strength for greater and subtler flights. This capacity of the mind to concentrate, when extended in time as well as in its depth of tranquility, is called Meditation.

All religions unanimously declare that meditation is the process by which we drop all our low values of life and come to discover for ourselves the enduring principles of living. Meditation by its own mysterious logic generates in us a powerful energy which can be used for reinforcing moral and ethical living. A cure for our mental hysteria—an efficient lubricant in our intellectual movements — Meditation strengthens the personalities in us and gives us the strength to free ourselves from the follies and foibles that vicariously reach us through our false identifications with our body, mind and intellect.

Ours is an Age of Science. The new India thrilled with her freedom is looking forward to a healthy future wherein the maximum number can come to enjoy the maximum amount of peace and happiness in life. From time immemorial, ours has been the land of spiritualism and the whole world has always been

---

looking up to us to teach them right ways of living and the true moral standards of behaviour. Geographically, India is but a sub-continent, but our Spiritual Empire has no boundaries at all in the world. Even today the world is looking up to India with reverence and adoration — not because of her material wealth, military strength, manpower or literature, but they are looking up to us as the 'world monopolists' in this great Science of living. In no other field can we so immediately come to excel ourselves as in the field of the Spirit since we have a full theory and a complete technique of rehabilitating man as a better social being and a greater unit in Nature.

The attempts of establishing peace through war have been proved completely to be but a mad man's mid-summer day-dream ! The melodramatic attempts at bringing about a greater happiness to man merely by a scheme of greater production and better distribution is realised as a failure by the extremely intelligent observers. It is waiting for the common man's discovery. This great mission can be accomplished only by an awakened Hindustan that has grown strong in her morality, firm in her ethics, and devoted in her spiritual strength.

The technique of meditation can be practised by everybody without the least effort if the seekers know at least the fundamental rules of it. Because of an ancient traditional belief, which in later times has been much exploited, the art of meditation has been completely wiped out from our life. Today we leave our homes to meet the urgencies of our profession and the excitements of our occupation, after attending to the bodily cleanliness and satisfying the hunger of the body. Unfortunately, we neglect to look to the inner cleanliness of the heart. We criminally neglect to tune up our mind and intellect although we have already seen that we experience the world through these two instruments.

Courtesy : Central Chinmaya Mission Trust.

SHRI SAI BABA JEEVITACHARITRAMU (Sri Sai Baba's Life-story) : By P. Narayana Rao B.A., T.D., published by Sri Sai Sansthan, Shirdi, pages 487, price Rs 10/-. Available for sale at Sri Sai Baba Seva Samajam, Market Street, Secunderabad and Shirdi.

The original biography of Sri Sai Baba, the immortal saint of Shirdi, is in Marathi language by Hemadpant and the present book under review fulfils the long-standing need for a Telugu version of the holy book.

The translator, Sri Prathi Narayana Rao, has narrated the wonderful life and teachings of Sri Sai Baba, the Greatest miracle-worker of the 19th century, in a direct and simple prose which enables even the common folk without any scholastic background to read and understand it fairly well. The other attraction is the clear and bold type of letters used in the printing which renders it at once ideal for 'PARAYANA', and this would be welcomed especially by the older generation who are of weaker vision. The whole of the nectar-like account has been deftly apportioned into seven divisions so as to facilitate the devotees to complete the 'PARAYANA' within a week's time.

Hailed as the fifth and the last of the reincarnations of Lord Dattatreya, Sri Sai Baba is said to have taken birth in the year 1838, appeared in Shirdi, a village in Ahmednagar District of Maharashtra when he was 16 years of age and lived there for about 64 years till he had attained Mahasamadhi on 15th October 1918. During these 64 years of stay at Shirdi, Baba had performed thousands of miracles and 'Leelas' which converted the village into what is now a centre of pilgrimage.

Sri Sai Baba has preached that, 'All gods are one. There is no difference between a Hindu and a Muslim. Mosque and Temple are the same.' He synchronised in his self the Muslim as well as the Hindu cultures in such a manner that it became difficult to decipher whether he was a Muslim or a Hindu. His

vehement reaction to religious conversions is abundantly clear in the rebuke to a new convert, 'Ah, you have changed your father!' He did not tolerate the devotees speaking ill of other religions.

The bewildering benefits of Science have not a little turned the heads of our modern youth and shattered the citadels of 'Faith' and 'Devotion' into shambles. Baba took into cognisance the youth's insistence on concrete proof before taking matters for granted. The clairvoyant utterances, spiritual healings and other spell-binding miracles performed by Baba betoken his attempt to evidence the operation of supernatural element and thereby sow the seeds of 'Faith' and 'Devotion.'

All these attributes amply illustrate Baba's relevance today and this fact itself, more than any other, should commend the book to the public.

Released on the occasion of the 54th Mahasamadhi Day of Baba (17th October 1972) simultaneously at Sri Sai Sansthan, Shirdi and Sri Sai Baba Seva Samajam, Market Street, Secunderabad, the holy book is available at both the venues for sale.

MY EXPERIENCES ABOUT SHRI SAI BABA

During my boyhood I was having a little interest about Shirdi Sai Baba. Sri Sai Baba came to my mind due to the fact that when I was studying in an Elementary School, I used to go to my teacher's residence where I happened to observe the Pooja being performed in a simple manner.

I asked my teacher about the importance of performing Pooja for Shri Sai Baba of Shirdi. He replied that after performing Pooja he had no worries in his family life and that his family life was going on very smoothly and without any major problems. He added, whenever he got worries he would pray to Shri Sai Baba for relief.

After I become a family man I happened to meet the same teacher as he had become my family friend and I expressed the

difficulties which I was experiencing at that moment. He advised me to send pooja subscriptions to Shirdi for worshipping of Shri Baba so that my worries would be overcome.

Apart from the advice of my teacher, one of my colleagues in my office asked me to follow the principles of Shirdi Sai Baba and thereby come a true devotee of Shri Sai Baba. He also advised me to take part in the Pooja being performed in Shenoy Nagar, Madras, by Sri Kesavajiswamy. My friend took me one Thursday evening with fruits and flowers. I saw a big queue waiting to worship Baba. Women and children also were standing to receive blessings from the said Swamiji. The pooja room was nicely decorated with flowers and lights. Swamiji was seated beside the portrait of Shri Sai Baba. Devotees were prostrating before him after placing flowers and fruits before the portrait of Baba and thereafter they were receiving blessings and obtaining Oodhi. This holy place and the manner in which devotees were receiving blessings, etc. touched my heart deeply and I too prostrated to the Swamiji and got the Oodhi on the first day. When I came out of the Swamiji's room my friend asked me what Swamiji said to me. I replied that Swamiji apart from giving Oodhi gently tapped me on my head. My friend smiled at me and said "Wait and see, you would find some change in your future". Accordingly I found an appreciable change in my career from that day onwards. I bought a Radio, a piece of land and also the property in villages got settled in my wife's name. I was very happy to note these happenings. Thereupon I used to take part in weekly pooja in Shenoy Nagar and got the blessings from Swamiji. Subsequently I was unable to attend poojas due to some unforeseen domestic reasons. However, on the advice of my teacher, I became a member of Shirdi Samsthan Sai Baba Mandir. My children also took a very keen interest and used to send a small contribution to Shirdi towards pooja performance whenever they came out successful in their examinations.

Unfortunately my wife passed away during this year, which gave me a terrible shock. I did not anticipate such a calamity. I felt that this was nothing but my fate. Myself and my children are now passing through a very bad time. I am at present in the dark and I do not know how far Sri Sai Baba is going to help me and my children and where he is going to take me further.

OM SAI RAM

T. MOHAN RAM.

APOSTLE OF LOVE
SHRI SAI BABA

By SMT. MANI SAHUKAR

Shri Sai Baba himself took delight in perpetuating the mystery of his birth and parentage. The Hindus believed he was an Avatar of one of their deities; the Muslims avowed that he was a Pir sent down by Allah. As a matter of fact, each individual saw in this incredible Saint the personification of his own favourite deity. The Saint of Shirdi baffled his bhaktas. He dressed like Muslims and wore the caste-marks of a Hindu. He lived in a masjid which he had set up for himself, and yet burnt the sacred ihuni. To the delight of Muslim disciples he quoted the Quran and staggered the Hindu Bhaktas by his knowledge of their Shastras. It was a significant tribute to his luminous presence that the most orthodox elements of both these communities prostrated themselves at his feet.

Today, though 50 years have elapsed since the great Master took his Mahasamadhi and more than 100 years have passed since as a young lad he appeared and settled in the unobtrusive little hamlet of Shirdi, the Master's influence has not waned, but has grown incredibly and spread throughout the length and breadth of Bharat. What is the Secret of Sai Baba's amazing popularity?

Why does he attract and appeal to all types of people—the ignorant and the erudite, the lowly and well-placed, the sinning and the pure alike ? The reason is significant. Shri Sai Baba is the greatest manifestation of Love and love is the key which fits the lock of any heart. Like the magic flute of the Divine Cowherd of Brindaban, the Saint of Shirdi draws men and women in their thousands with his haunting melody of love and compassionate, understanding, priceless gifts from his immeasurable divinity, given without the imposition of any conditions, to all those who need them. The only demand that this great apostle of love makes is that we should look to HIM : “ Look to me and I will look after you ”, He says, thus prescribing in his infinite mercy the easiest of all sadhanas for suffering humanity. And as we look at him in abject helplessness and longing as a child looks up to its mother, He looks back with the gaze of a Maha Purusha—a gaze that is an initiation, a gaze which not only fulfills and protects, but also purifies and elevates through its penetrative power. A unique personality, the great Master stands out as one of the greatest of compassionate and human saints known to history.

Behind Baba's concession to the ordinary mortal's humbler needs is the deep underlying purpose of spiritual rejuvenation. For, Sai Baba sees to it that the one who first approaches him for material benefits soon ceases to crave for these, craving ultimately only for a union with the beloved Guru. The greatest miracle therefore, is that which brings about a progressive spiritual transformation in those on which the Master's grace has fallen.

With such an amazing out-pouring of love it is not to be wondered that Sai Baba should have favoured the path of devotion for one's salvation. With his advent there was a tremendous renaissance of the bhakti cult. We recall with gratitude his compassionate promise :— “ *Simply say Sai with hearts overflowing and I will do the rest* ”. The great Avatar's passing in 1918 was not a death but a resurrection.

[By Courtesy of SAI BLISS, June 1972.

Genuine Devotion

Shri M.B.Rege was a judge of the High Court of Indore. He was an Ananya Bhakta of Lord Sai. He was drawn to Baba in 1910. Since then he was exclusively and intensely devoted to Lord Sai. His first meeting with H.H.B.V.N. Swamiji of hallowed memory throws a flood of light on his genuine devotion and his spirit of humility. In his own words : “ Swamiji thought he should collect experiences of the devotees of Baba and broadcast them for the benefit of Sadhakas. In the course of his peregrinations he met one of my intimate friends Sri P. R. Avasthe of Poona, an ardent devotee of Baba. From him Swami came to know me and my association with Baba. He expressed a desire to see me, but I thought of the direction of my master and not wishing publicity I avoided meeting him. It was however destined that we should meet and while I was on a short trip to Poona in 1937, Sri Avasthe persuaded me to accompany him to Swamiji’s residence. I agreed on condition that I would be a few paces behind him and that he should not directly introduce me or say that I had arrived. Sri Avasthe went into Swamiji’s room and I waited outside. Swamiji’s first question to Mr. Avasthe was “ When am I going to see Mr. Rege ? ” and then he said “ Baba has told me that I am going to see him soon ”. I stepped into the door of the room and Swamiji came to see and said ‘ Are you Mr. Rege?’ He bade me to sit and said he was longing to see me and wanted me to narrate some of my experiences of Baba. I replied that I had none that I could narrate. I expected words or at least a look of resentment, but his reaction was characteristic. ‘ You are the person I wanted to meet and Baba has sent you after all ’.

Baba was extremely pleased with the genuine love of Rege. He wanted to confer his choicest blessings on him. Therefore “ In the afternoon, when Baba was alone he sent some one to fetch me and after dismissing the messenger from his presence, he was very kind to me, made me sit close to him, embraced me

and said 'The key of my treasury is now placed in your hands. Ask anything you want e. g. Rs. 5/- or 100/- or what you like, and I will give it to you.' " I felt at once that this was a temptation and declined to ask for anything (Like Prahalada of Yore). Sai Baba knew what was necessary, good or useful for me and it was for him to decide and give or withhold. It was not for me to ask. Seeing my disinclination to ask he held me by the chin and coaxed me into asking him for something (Like Lord Narsimha of Yore). Then I asked: 'Is it agreed Baba that you will grant anything I ask for?' " 'Yes' was his answer. 'Then Baba' I replied 'I want this. *In this and in any future birth that may befall me you should never part from me. You should always be with me.*' And he patted me joyously and said 'Yes, I shall be with you, inside you and outside you whatever you may be or do. I was supremely happy. "

There were a host of great apostles and devotees of Baba; but to none of them did Baba offer his treasure in the manner he did to Rege. The treasury of Baba was exclusively preserved for Rege, for he deserved it. Rege was found the fittest person to receive the treasury Baba offered it to him in the same manner as Lord Narasimha did for Prahalada. Let us endeavour to emulate Sri Rege and become inheritors of Sai Bliss in abundance.

Om Sri Sai Samartha

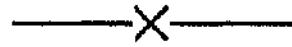
[By Courtesy of SAI BLISS, June 1972.]

List of Donors, Shirdi, December, 1972.

S.No.	Name	Place	Amount	Fund
1.	Shri B. P. Patel	Navsari	125.25	Poor Feeding
2.	V. M. Desai	Ahmedabad	131.00	Kothi
3.	Shri Rajani Sonalkar	Poona	112.00	Kothi
4.	R. N. Thakkar	Bombay	151.00	Kothi, Abhishek, Poor F.
5.	Shri S. Mankavade	Rihora	101.00	Poor Feeding
6.	Shri S. S. Nayak	Hospet	100.00	Kothi
7.	Shri G. A. Dalal	Ahmedabad	201.00	Kothi
8.	Mrs. R. Bewoor	Bombay	150.00	Kothi
9.	Ku. H. A. Vyas	Raipur	116.00	Kothi
10.	Dr. D. H. Bhatt	Ahmedabad	101.00	Poor Feeding
11.	Sri Sai Baba Stores	Chincholi	101.00	Kothi
12.	Shri B. B. Vaja	Ona, Sorath	100.00	Kothi
13.	Shri G. K. Murthy	Nirmal	100.00	Poor Feeding
14.	Shri B. M. Shah	Bombay	101.00	Kothi
15.	M. V. Subbarao	Guntur	150.00	Kothi & Poor Feeding
16.	Shri N. D. Vyas	Bombay	175.00	Kothi, Poor Feeding, Medical & Education F.
17.	Shri J. S. Kolhe	Bombay	101.00	Abhishek
18.	Swamy Keshavaiahji	Madras	100.00	Kothi
19.	Shri C. M. Kulkarni	Bangalore	100.00	Kothi
20.	Ku. M. D. Kulkarni	New Delhi	101.00	Kothi
21.	Shri R. T. Shah	Allahabad	101.00	Kothi
22.	Shri A. P. Hoskote	Vasco-da-gama	100.00	Poor Feeding
23.	Shri Nirmal Singh	Kanpur	101.00	Kothi
24.	Mrs. Jayachandram	New Delhi	101.00	Poor Feeding
25.	Shri N. M. Gupta	New Delhi	101.00	Kothi

List of Donors, Bombay, December 72.

S.No.	Name	Place	Amount	Fund
1.	D. K. Marathe	Chembur	101.00	Kothi
2.	Sai Dham	Bombay-4	101.00	Kothi
3.	S. Krishna Swamy	Madurai-6	100.00	Kothi
4.	H. J. Mohammed	Poona	175.00	Hospital
5.	M/S Gold Soap Co.	Bombay-9	101.00	Bldg. & Medical
6.	N. F. Patel	Zambia	100.00	Kothi
			121.70	Poor Feeding
7.	Mrs. R. V. Shroff	Bombay-19	125.00	Medical
8.	Sai Devotee	.. ..	100.00	Poor Feeding
9.	Shri V. K. Muley	Dadar	500.00	Poor Feeding
10.	Sow N. V. Muley	Dadar	500.00	Poor Feeding
11.	Shri V. K. Muley	Dadar	500.00	Kothi
12.	Sow N. V. Muley	Dadar	500.00	Kothi
13.	Mehta Manilal M.	Andheri	101.00	Permanent F.

A P P E A L

As announced in our January issue, **Sai Leela Magazine** is soon to have separate Marathi and English Editions. Our readers are, therefore, requested to inform us early whether they want **Sai Leela** in Marathi or in English, or in both.

—Editor,

SHRI SAI DARBAR

(A new Institution, Sai Darbar, is being started in April, with the laudable object of spreading Baba's message. It will be formally inaugurated with a Sai Baba Week, whose main features are given here.—Editor.)

This my Darbar open to all.

Ye children of One God, meet Him on a common Platform.

India is passing through a Renaissance. A new classless and secular society of socialistic pattern is coming up. We are all aspiring for it, but we do not know where and how to begin. Sai Darbar points out the correct direction which will lead us towards our goal.

In this mission, we are taking the lead from a SEER who had a broad vision and had a great spiritual power over the masses. Such a Seer was Sai Baba of Shirdi. We invoke the blessings of this Great Spiritual Master whose broad vision and love of humanity will be our guiding stars.

In the strife-ridden world of today, the prime need of the hour is that of World Peace. Sai Baba's Divine message for World Peace is contained in 15 commandments, which we have published elsewhere.

To inaugurate our activities, we are celebrating at Shivaji Park, Dadar, a Sai Baba Work, some time in April. The main features of the week will be :-

1. Morning Arati with Prayers of various creeds.
2. Recital of Sai Satcharita in Marathi, Hindi, Gujrati, Telugu, English, Kannada, etc.
3. " Akhanda Nam " for the whole week.
4. Bhajans, Kitans, Pravachans, etc.
5. Speeches on the Sai Cult by Heads of different Religions.
6. Daily feeding (Zunka Bhakar) to draught-affected people.
7. Seminar on Baba's Techings,
and other items conducive to the spread of His divine message.

We appeal to all Sai Bhaktas to come forward in large numbers to participate in this programme and to enrol themselves as volunteers. Those willing to serve should immediately contact :-

Shri Keshavrao Sathe,
Founder-Organizer, Shri Sai
Darbar,
Plot 215, Sir Bhalchandra Road,
Behind Ruia College,
Matunga, Bombay-19.
Tel. 4 8 1 3 3 1.

Yours affectionately for Shri Sai Darbar,
Keshavrao Sathe, (Gurubandhu)

MANGESH
(Baba's Child)
(Source of Inspiration)

Producer—" Shri Sai Baba of
Shirdi "
Maiden Production, an All-India
Award-winning film.

(Both Hamals at Baba's feet.)

श्रीसाईबाबांचा फोटो

आपणाजवळ नाही काय ?

मुंबईतील प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेराय यांनी तयार केलेल्या ब्लॉक्सवरून छापलेले खालील प्रकारचे व आकारांचे फोटो श्रीसाईबाबा संस्थानच्या मुंबई व शिरडी येथील कार्यालयांत उपलब्ध आहेत, ते आपण पहा व आपणांस पसंत पडेल तो फोटो खरेदी करा :—

प्रकार	रंग	आकार सें. मी.	प्रत्येक प्रतीची किंमत रु.
१ शिलेवर बसलेले बाबा	विविध रंगी	३५.५६×५०.८	१.५०
२ " "	काळा व पांढरा	" "	१.२५
३ " "	" "	२२.८६×३३.०२	०.५०
४ द्वारकामार्ईत बसलेले बाबा	" "	" "	०.५०

५ खाली नमूद केलेल्या आकारांत आशीर्वाद फोटो मिळतील.

	रु. पैसे
१४" × २०"	१ . ५०
१०" × १४"	१ . ००
८" × १०"	० . ५०
२ ^१ / _२ " × ३ ^१ / _२ "	० . २०

शिरडी दर्शन (६६ फोटोचा आल्बम) ३ . ००

श्रीसाईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

- १ शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र)
- २ साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी.
दादर, मुंबई नं. १४

मुद्रक: श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस, ४५-डीई, ऑफ
टोकरसी जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.
संपादक व प्रकाशक: श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.